

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Erika Selter

**KINNISE LASTEASUTUSE TEENUSELE SUUNAMISE
MENETLUSE LAPSESÕBRALIKKUS**

Magistritöö

Juhendaja
Katre Luhamaa, PhD

Tartu
2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. LAPSESÕBRALIK ÕIGUSEMÕISTMINE	8
1.1. Kaitse diskrimineerimise eest	9
1.2. Lapse parimate huvide ja heaoluga arvestamine	10
1.3. Alaealise õigus olla ärakuulatud	14
1.4. Alaealise menetluses osalemise õigus	17
1.5. Õiglane kohtumenetlus	19
1.6. Teabe saamise õigus	21
1.7. Alaealise õigus kaitsjale	23
1.8. Spetsialisti menetlusse kaasamine	27
1.9. Dokumentide esitamise õigus	29
1.10. Alaealise süüvõimelisus	30
2. KLATI SUUNAMISE ÜLDPÕHIMÕTTED JA REGULATSIOON	32
2.1. KLAT olemus ja eesmärk	32
2.1.1. Alaealise erikohtlemise vajalikkus	33
2.1.2. Vähima sekkumise põhimõtte ja alaealise vajaduste hindamine	35
2.2. Seaduslik alus KLAT teenusele suunamisel	39
2.2.1. KLAT teenusele paigutamine kui vabaduse võtmine	41
2.2.2. Nõuded KLAT asutusele	44
3. LAPSESÕBRALIKU MENETLUSE KOHTUPRAKTIKA ANALÜÜS	48
3.1. Analüüsitud menetluste üldine kirjeldus	48
3.2. Üldpõhimõtete käsitlemine kohtumenetlustes	52
3.3. Alaealise menetluses osalemine ja ärakuulamine	53
3.3.1. Seadusliku esindaja kaasamine	55
3.3.2. Kaitsja menetlusse kaasamine	56
3.3.3. Alaealisele tema õiguste ja kohustuste tutvustamine	58
3.4. Kohaliku omavalitsuse kaasamine	59
3.5. Kooli kaasamine	60
3.6. Kohtueelse ettekande esitamine	61
KOKKUVÕTE	63
CHILD-FRIENDLY PROCEDURE FOR SENDING TO A CLOSED CHILDCARE SERVICE	67
KASUTATUD KIRJANDUS	69
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	73

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	74
ANALÜÜSIS KASUTATUD MENETLUSED	74
LISA 1: ANALÜÜSIS KASUTATUD MENETLUSTE KOKKUVÕTE	75

SISSEJUHATUS

22. novembril 2017.a võttis Riigikogu vastu seadused, millega muudeti alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise süsteemi. Põhilised muudatused ja täiendused tehti karistusseadustikus ja kriminaalmenetluse seadustikus ning sotsiaalhoolekande seaduses, aga ka muudes seadustes (nt karistusregistri seadus, kriminaalhoolduse seadus jm).¹ Regulaatsioonide eesmärk oli vähendada alaealiste korduvaid rikkumisi ja muuta reageerimine alaealiste õigusrikkumistele mõjusamaks. Selleks on oluline juhtumi kiire lahendamine, eriteadmistega menetlejate kasutamine, alaealiste riskide ja vajaduste kindlakstegemine, kasutada mõjutusvahendeid karistamise asemel, alaealiste arusaamine vastutusest, vanemate kaasamine ja vabadusekaotuslike meetmete vähendamine.² Uue alaealiste toimepandud süütegude menetlemise korra eesmärk on kiire, paindliku ja eakohase lähenemise tagamine, et ennetada laste ja noorte edasisi õigusrikkumisi. Liiguti sammu võrra edasi lapsesõbralikumaa õigusemõistmise süsteemi suunas ning võeti kasutusele taastava õiguse võtteid.³

Reformi vajadusele viitasid enne 2018.a Eestis tehtud uuringud alaealiste süüteomenetluse kohta, mis näitasid, et alaealiste õigusrikkumistele reageeriti liialt palju karistavate meetoditega, sealjuures eriti rahatrahvidega, mille mõju alaealiste edasisele käitumisele oli väike. Uuringute põhjal soovitati alaealistele aresti kui väärteokaristuse kaotamist või selle kestuse lühendamist, et vältida vabaduskaotuslike meetmete kohaldamist väljaspool äärmist vajadust.⁴ Alates 01.01.2018 muutus kehtetuks alaealiste mõjutusvahendite seadus ja sellega koos kadusid alaealiste komisjonid. Loodi kinnise lasteasutuse teenus (edaspidi KLAT). Kui varasemad sarnased institutsioonid tegutsesid alaealise mõjutusvahendite seaduse alusel, siis reformi eesmärk oli muuta see institutsioon hoolekandeteenuseid pakkuvaks asutuseks, teha teenus lapsesõbralikumaks ning rohkem abistavaks ja vähem karistuslikuks.⁵

¹ J. Ginter, J. Sootak. Alaealiste karistusõiguse reform Eestis: materiaalõigus, menetlus ja sotsiaaltöö. - Juridica 3/2019, lk 205.

² K. Tamm. Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise põhimõtted. Ajakiri Märka Last, 22.11.2017. - <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/alaealiste-ogusrikkujate-kohtlemise-pohimotted/> (26.01.2022).

³ A. Markina, J. Strömpl, G. Tamm., K. Ilves, K. Luhamaa, J. Ginter, E. Tubelt, S.M. Puur, L. Roos, S. Espenberg. (2021). Noorte õigusrikkujate uuring. TÜ Sotsiaalteaduslike Rakendusuuringute Keskus ja Justiitsministeerium. - https://oigus.ut.ee/sites/default/files/2022-01/noorte_ogusrikkujate_uuring_lopparuanne_22.10.2021.pdf (26.01.2022), lk 18.

⁴ K. Tamm ja K-A. Salla. Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs. Kriminaalpoliitika analüüs, 5/2016, 12.04.2017. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tamm_k_salla_k-a_2016_laste_toime_pandud_suutegudele_reageerimise_analuus.pdf (05.04.2022).

⁵ A. Markina jt (viide 3), lk 39.

Lapsesõbraliku õigusemõistmise kontseptsiooni edendamiseks ja siseriiklikult strateegilise eesmärgi rakendamiseks koostas Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee lapsesõbraliku menetluse suunised (edaspidi EN lapsesõbraliku menetluse suunis), mille eesmärgiks on muuta ja luua õigussüsteem, mis kohtleb lapsi väärikalt, õiglaselt ning austuse ja tähelepanuga, olles samal ajal ligipääsetav, mõistetav ning usaldusväärne.⁶ Suunised ei ole küll õiguslikult siduvad, kuid on toeks selle tagamisel, et kohtumenetlustes, sealhulgas kriminaalõigussüsteemi raames kohaldatavates menetlustes, võetakse arvesse laste erivajadusi.⁷ Seega tuleb suunistes sisalduvaid põhimõtteid rakendada ka kriminaalmenetluses, mille tulemusena suunatakse alaealine õigusrikkuja KLAT teenusele. Lapsesõbralik õigusemõistmine peab looma keskkonna, kus laps tunneb end turvaliselt ning mõistab menetluses toimuvat. Last tuleb kohelda vastavalt tema vanust, küpsust ja tema võimeid arvesse võttes. Lastele peab olema menetluses tagatud kõik tema õigused.

Sotsiaalhoolekande seaduse⁸ (edaspidi SHS) § 130¹ alusel on lapse kinnisesse asutusse paigutamiseks vajalik selge õiguslik alus, käitumine peab kujutama endast tõsist ohtu lapse enda elule, tervisele või arengule või teiste inimeste elule või tervisele. Alaealise vabaduse piiramine peab olema viimne abinõu, kuid tagada tuleb ka see, et ükski laps, kelle vabadust tuleb piirata, ei jääks abita. Alaealist saab KLAT-i suunata nii kriminaal- kui ka tsiviilmenetluse korras järgides SHS-is sätestatud põhimõtteid. Sotsiaalkindlustusameti (edaspidi SKA) andmeil taotleti alaealisele õigusrikkujale karistusseadustiku⁹ (edaspidi KarS) § 87 p 1 lg 9 alusel mõjutusvahendina KLAT teenust aastatel 2018-2021 109 korda. Kõige rohkem taotlusi esitati aastal 2020, 35 taotlust. Võrdluseks võib tuua SKA statistika tsiviilkohtumenetluse korras esitatud taotluste kohta, kus 2020.a esitati 92 taotlust. Kahjuks puudub statistika, kas kõikidel kordadel ka taotlused rahuldati. Autori uurimishuvi antud teema vastu on seotud Tartu Ülikoolis 2020. aastal kaitstud bakalaureusetööst teemal “Lapse õigused KLAT teenusele suunamisel”.

Alaealise KLAT-i paigutamine peab tagama alaealisele võimaluse jätkata põhihariduse omandamist, vähendama võimalust toime panna erinevaid õigusrikkumisi ning käituda muul viisil ennast ja teisi kahjustavalt ning peab looma soodsama sotsiaalse keskkonna alaealise

⁶ Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Euroopa Nõukogu, 2012.a. - <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/5f031e5d-9f09-11e5-8781-01aa75ed71a1> (15.01.2022), lk 8.

⁷ Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu, 2015. - https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf (25.02.2022), lk 198.

⁸ Sotsiaalhoolekande seadus. - RT I, 22.03.2021, 14.

⁹ Karistusseadustik. - RT I, 21.05.2021, 9.

käitumise muutmiseks. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoones seega kasvatamine, aga mitte karistamine.¹⁰ Kuna KLAT teenusele suunatakse lapsed nii sotsiaalhoolekande- kui ka kriminaalsüsteemi kaudu, on asutuses koos alaealised, kes veel ei ole õigusvastaseid tegusid sooritanud ning alaealised, kes juba on kuritegelikule teele asunud. KLAT teenust pakkuv asutus peab arvestama erinevate sihtrühmade vajadustega. Erinevad sihtgrupid vajavad oma eripäradest tulenevalt erinevaid lähenemisi - traumapõhist lähenemist, väiksemaid gruppe, erineva rütmi ja režiimiga teenust jne.¹¹ Ühel territooriumil niivõrd erinevate probleemidega laste toetamine ei ole mõistlik ega vasta ka lapse parimatele huvidele. KLAT teenusele suunamise otsustamisel tuleb põhjendada kuidas on otsuse tegemisel arvestatud lapse parimaid huvisid ning tuleb välja selgitada lapse seisukoht. Alaealise enda ärakuulamine on üks olulisemaid õiguseid lastega seotud menetlustes. Iga menetluse puhul tuleb läheneda individuaalselt ja juhtumipõhiselt.

Kuigi perekonnaseaduse¹² (edaspidi PKS) alusel on lapse seaduslikuks esindajaks lapsevanem, tuleb kohtul siiski määrata alaealisele nii tsiviil- kui ka kriminaalmenetluses esindaja. Alaealisele määratakse esindaja siis, kui kohus või uurimisasutus alustab menetlust. Tulenevalt kriminaalmenetluse seadustiku¹³ (edaspidi KrMS) § 45 lg 2 p-st 1 on kaitsja osavõtt alaealise õigusrikkuja puhul kogu kriminaalmenetluses kohustuslik. Kaitsja määramine peaks tagama, et otsuste tegemisel on lähtutud lapse huvidest ja et lapse õigused oleks igas menetluse etapis tagatud. Kuna alaealine ei pruugi menetlusest täielikult aru saada, on esindaja roll talle selgitada olukorda ning tema õiguste eest seista. Kui otsuse tegemisel arvestatakse vaid lapse ja tema vanema seisukohtadega, võib tekkida konflikt kui lapse huvid lähevad vastuollu vanema soovidega. Riigi poolt määratud esindaja peab hindama olukorda adekvaatselt ning kaitsma alaealist tema õiguste rikkumise eest.

Ülaltoodule tuginedes uurib autor antud töös, kui palju saab nii piirava meetme rakendamise nagu KLAT teenusele suunamise otsuse tegemisel kaasa rääkida teenusele suunatud alaealine ise ning kas alaealisele on tagatud kogu menetluse vältel osalemisõigus. Samuti on üheks uurimisküsimuseks kas lapsele on menetluses tagatud riigi poolt määratud kaitsja osalemine igas menetlusetapis.

¹⁰ K. Gornischeff, K. Loide. Kinnise lasteasutuse asemel tugevdatud toetuse teenus. Sotsiaaltöö 2019, nr 3.

¹¹ K. Gornischeff, K. Loide (viide 10).

¹² Perekonnaseadus § 120. - RT I, 09.05.2017, 29.

¹³ Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 22.12.2021, 45.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on analüüsida, kas KarS § 87 lg 1 p 9 alusel alaealisele mõjutusvahendina kasutatav KLAT teenusele suunamise menetluses järgitakse lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid ning välja selgitada, kas nii äärmusliku meetme, nagu kinnisesse lasteasutusse paigutamise puhul, arvestatakse sinna suunatava lapse õiguste ja huvidega. Selleks analüüsitakse esmalt kesksed lapse õiguse ja karistusõiguse põhimõtted, mida KLAT-i suunamisel karistusõiguses tuleb järgida. Et saada aimu, kas KLAT teenusele suunamise menetluses on järgitud lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid ning milline on alaealiste õigusrikkujate KLAT-i suunamise praktika, analüüsitakse töö teises osas 55 erinevat maakohtute kriminaalasjamenetlust ajavahemikus 2018 kuni 2021.a. Valim on saadud Justiitsministeeriumi poolt antud nimekirja alusel.

Töö koosneb teoreetilisest ja praktilisest osast. Töö teoreetilises osas kaardistatakse lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid ning analüüsitakse, mil määral kajastuvad need põhimõtted KLAT-i suunamise regulatsioonis. Töö teises osas analüüsitakse, kas kriminaalmenetluse praktikast tulenevalt on järgitud lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid KLAT teenusele suunamisel. Töö teoreetilise ning praktilise osa koosmõjus toob autor välja tänasel päeval esinevaid probleemkohti, tehes kokkuvõttes probleemide lahendamiseks ettepanekuid.

1. LAPSESÕBRALIK ÕIGUSEMÕISTMINE

Lapsesõbraliku õigusemõistmise üldtingimused on otseselt seotud LÕK põhiprintsiipidega, nagu lapse õigus elule ja arengule, lapse parimate huvide esikohale seadmine, lapse õigus väljendada oma seisukohti ehk osalusõigus. EN lapsesõbraliku menetluse suuniste järgi on lapsesõbralik õigusemõistmine süsteem, kus on tagatud kõigi lapse õiguste arvestamine ja tulemuslik rakendamine suurimas võimalikus ulatuses, pidades silmas suunistes loetletud põhimõtteid ja võttes asjakohaselt arvesse lapse küpsust ja arusaamisvõimet ning juhtumi asjaolusid.¹⁴ Lapsesõbralik õigusemõistmine peab olema kättesaadav, eakohane, kiire, kohusetundlik, kohandatud ja keskendunud lapse vajadustele ja õigustele, arvestab lapse õigusi, sealhulgas õigust nõuetekohasele kohtumõistmisele, õigust menetluses osaleda ja seda mõista, õigust era- ja pereelu puutumatusse ning õigust inimväärikusele.¹⁵

Lapsesõbraliku menetluse puhul tuleb kuulata lapsi ja nende seisukohti tuleb võtta tõsiselt. Tuleb teha kõik selleks, et kaitsta ka nende laste õigusi, kes ei oska end väljendada. Korduvad küsitlemised, heidutav ümbrus ja hirmutavad menetlused, diskrimineerimine: rohked sellised nähtused suurendavad juba niigi kannatavate ja kaitset vajavate laste valu ja traumasid. Lapsesõbralik kohtusüsteem toob leevendust ja loob õiglust, mitte ei tekita uut valu ja lisakannatusi. Selline süsteem ei riku laste õigusi. Lapsesõbralik süsteem kaitseb lapsi ja noori raskuste eest, annab neile sõnaõiguse ning arvestab ja tõlgendab nende ütlemissi, ohustamata seejuures õigusemõistmise usaldusväärset ega laste ja noorte parimaid huve. See süsteem arvestab laste vanust ja vajadusi ning tagab individuaalse lähenemise, ilma et lapsi häbimärgistataks või sildistataks.¹⁶

Antud peatükis käsitletakse lapsesõbraliku menetluse olulisemaid põhimõtteid: kaitset diskrimineerimise eest, lapse parimate huvidega arvestamist, õigust olla ärakuulatud, alaealise menetluses osalemise õigust, õiglase kohtumenetluse läbiviimist, teabe saamise õigust, õigust kaitsjale, spetsialisti kaasamist menetlusse, dokumentide esitamise õigust ja alaealise süüvõimelisust.

¹⁴ Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Euroopa Nõukogu, 2012.a. - <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/5f031e5d-9f09-11e5-8781-01aa75ed71a1> (15.01.2022), lk 8, 16-17.

¹⁵ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 16-17.

¹⁶ *Ibidem*, lk 8.

1.1. Kaitse diskrimineerimise eest

Õigus mittediskrimineerimisele on sünnipärane õigus, mis on tagatud kõikide inimõigusi käsitlevate õigusaktidega, nende seas lapse õiguste konventsiooniga. Diskrimineerimine on üks põhilisi inimõiguste rikkumisi. Üldine diskrimineerimise keeld tuleneb inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹⁷ (edaspidi EIÕK) artiklist 14. Lapse õigus mittediskrimineerimisele on sätestatud lapse õiguste konventsiooni¹⁸ (edaspidi LÕK) artiklis 2, mille kohaselt on igal lapsel õigus sellele, et teda tema õiguste kasutamisel ei diskrimineerita teda soo, rassi, nahavärvuse, etnilise tausta, vanuse, keele, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, rahvusliku või sotsiaalse päritolu, sotsiaalmajandusliku tausta, vanema(te) staatuse, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, seksuaalse sättumuse, soolise identiteedi ega muu seisundi alusel.¹⁹ EN suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta sätestavad, et mittediskrimineerimine on baasstandard, mida kohaldada kõigi suuniste rakendamisel koos laste huvidega, osalemise õigusega, väärkusega ja õigusega seonduvate põhimõtetega.²⁰

Diskrimineerimiskeeld on sätestatud ka põhiseaduse²¹ (edaspidi PS) § 12, kus kõik peavad seaduse ees olema võrdsed. Võrdset kohtlemist ja diskrimineerimist täpsemalt reguleerib võrdse kohtlemise seaduse²² § 2, mis pakub diskrimineerimise eest erinevat õiguslikku kaitset isikutele vastavalt sellele, kas diskrimineerimine leidis aset rahvuse (etnilise kuulumise), rassi või nahavärvuse tõttu või usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel.

Lapsi tuleks iga menetluse ja juhtumi korral kohelda alati õiglaselt, osavõtlikult ning tähelepanu ja austusega, pöörates erilist tähelepanu nende isiklikule olukorrale, heaolule ja erivajadustele ning austades täiel määral nende füüsilist ja psühholoogilist puutumatust. Selline kohtlemine peaks lastele osaks saama olenemata sellest, mil viisil nad kohtumenetluse, kohtuvälise menetluse või muu meetmega seotuks on osutunud, ning hoolimata nende õiguslikust seisundist ja teovõimest mis tahes menetluses või juhtumis. Lapsi ei tohi piinata

¹⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54.

¹⁸ Lapse õiguste konventsioon. - RT II 1996, 16, 56.

¹⁹ Lapse õiguste komitee. Üldkommentaar nr. 12 (2009). Lapse õigus olla ära kuulatud. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_headolu/uldkommentaar_nr_12.pdf (12.01.2022), p 75.

²⁰ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 16-17.

²¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.

²² Võrdse kohtlemise seadus. - RT I, 22.10.2021, 11.

ega ebainimlikult või alandavalt kohelda või karistada. Diskrimineerimise vältimiseks tuleb laste jaoks välja töötada alternatiivsed esindamissüsteemid.²³

Alaealise vanus ja suutlikkus on olulised tegurid, mis on seotud diskrimineerimisega laste õiguste valdkonnas.²⁴ Euroopa Liidu (edaspidi EL) põhiõiguste harta²⁵ artiklis 21 on sõnaselgelt mainitud vanust alusena, mille põhjendusel diskrimineerimine on keelatud. Diskrimineerimine suurendab juba niigi kannatavate ja kaitset vajavate laste valu ja traumat.²⁶ Lapsed ei ole ühetaoline rühm ning on vaja, et osaluses oleksid kõikidel võrdsed võimalused ilma igasuguse diskrimineerimiseta.²⁷

1.2. Lapse parimate huvide ja heaoluga arvestamine

LÕK käsitleb last õigussubjektina ning rõhutab seda, et laps on ise oma õiguste teostaja. Kuid oma subjektiivseid õiguseid teostab laps siiski läbi lapsevanemate. Lapse huvides on, et ta kohtumenetluses ära kuulatakse ja tema arvamusega ka arvestatakse. Lapse parimate huvide väljaselgitamine ei saa toimuda selliselt, et lapse enda arvamus on jäetud välja selgitamata. Ka EN lapsesõbraliku menetluse suunistes on välja toodud, et kõikides lapsi otseselt või kaudselt mõjutavates juhtumites seatakse esikohale laste parimad huvid ja nende hindamisel tuleb arvesse võtta alaealise seisukohti ja arvamust. Kõigi sama menetluse või juhtumiga seotud laste parimaid huve tuleks eraldi hinnata ja tasakaalustada, et leida laste võimalike lahknevate huvide vahel kokkupuutepunkte.²⁸ Sama põhimõtte leiame ka lastekaitseaduse²⁹ (edaspidi LasteKS) § 21 lg-st 1, mille kohaselt kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest.

LasteKS § 4 järgi on lapse heaolu lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud. Kui igapäevases kasvukeskkonnas nendest tingimustest kasvõi üks on jäetud täitmata, võib see ohustada lapse eakohast arengut. Lapse heaolu riive tekib olukorras, kus on ohustatud üks või mitu lapse põhivajadustest. Eestis

²³ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 18 ja 52.

²⁴ *Ibidem*, lk 52

²⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta ETL 26.10.2012, C 326/391.

²⁶ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 8.

²⁷ Lapse õiguste komitee. Üldkommentaari nr. 12 (viide 19), lk 23.

²⁸ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 17-18.

²⁹ Lastekaitseadus. - RT I, 12.12.2018, 49.

kasutatakse lapse heaolu hindamiseks tööriistana Lapse heaolu hindamise kolmnurka³⁰ ja Lapse heaolu hindamise käsiraamatut.³¹

Parimate huvide hindamisel tuleb arvestada, et lapse võimed arenevad. Kindlustamaks korrektse lapse õiguse rakendamise, millega seatakse tema parimad huvid esikohale, tuleb kehtestada ja järgida lapsesõbralikke menetluslikke tagatisi.³² Kui õigusnormi võib tõlgendada mitmeti, tuleb valida tõlgendus, mis teenib kõige paremini lapse parimaid huve. Otsuse põhjenduses peab olema välja toodud, et lapse õigust on otseselt arvesse võetud. Eelnevat silmas pidades tuleb selgitada, kuidas on otsuses nimetatud õigust arvestatud, st. mida on käsitletud lapse parimates huvides olevaks, mis kriteeriumitel otsus põhineb ja kuidas on lapse huve kaalutud teiste asjaolude suhtes. Lastel on täiskasvanutest väiksem võimalus oma huvide eest seista, ning lapsi mõjutavate otsuste tegijad peavad selgelt nende huvidest teadlikud olema.³³

LÕK artiklist 3 tulenevalt peavad avalik- ja eraõiguslikud sotsiaalhoolekandeasutused, kohtud, haldusasutused ja seadusandjad kõigis ettevõtmistes esikohale seadma lapse huvid. Lapse huvid peavad olema esmatähtsad kõigi lapsi puudutavate meetmete kasutusele võtmisel, sh KLAT teenusele suunamisel. Ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 24 punkt 2 sätestab, et kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik õiguslikud asutused või eraõiguslikud institutsioonid, tuleb esikohale seada lapse huvid. EIK märkis kohtuasjas *Sahin vs. Saksamaa*, et EIÕK artiklist 8 tuleneb, et riiklikud ametiasutused peavad leidma õiglase tasakaalu lapse ja tema vanemate huvide vahel ning et tasakaalustamisel tuleks erilist tähtsust omistada lapse parimatele huvidele, mis sõltuvalt nende laadist ja tõsidusest võivad vanemate huvid üles kaaluda. Eelkõige ei tohi vanemal artikli 8 alusel olla õigust võtta meetmeid, mis kahjustaksid lapse tervist ja arengut.³⁴

Võimalikud vastuolud lapse parimate huvide küsimuses, mis on seotud konkreetse lapse, laste grupi või lastega üldiselt, tuleb lahendada juhtumipõhiselt, hoolikalt tasakaalustades kõigi

³⁰ Sotsiaalkindlustusamet. Lapse heaolu hindamise kolmnurk. - https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_kolmnurk_plakat_web.pdf (10.01.2022).

³¹ Sotsiaalkindlustusamet. Lapse heaolu hindamise käsiraamat. - https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf (10.01.2022).

³² Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikkel 3 par. 1), 29.05.2013.a.- https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heaolu/uldkommentaar_nr_14.pdf (12.01.2022), lk 19-20.

³³ *Ibidem*, lk 4 ja 11.

³⁴ EIKo nr 30943/96, *Sahin vs. Saksamaa*, p 66.

osapoolt huve ja leides sobiva kompromissi. Sama tuleb teha kui teiste inimeste õigused on vastuolus lapse parimate huvidega. Kui huvide ühtlustamine ei ole võimalik, peavad ametivõimud ja otsustajad analüüsima ja kaaluma kõigi asjassepuutuvate õigusi, pidades meeles, et lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele tähendab, et lapse huvid on suure tähtsusega, mitte lihtsalt üks mitmetest võimalustest. Seega tuleb suurem kaal omistada sellele, mis on lapse jaoks parem.³⁵

Vanuse ja küpsuse kasvades peaks laps suutma rohkem oma elu mõjutada ja otsustada. Seega on lapse huvide määramisel oluline ka laps ära kuulata. Täiskasvanud kipuvad otsustama, mis on lapse jaoks kõige parem, küsimata nende arvamust, vahel neid isegi kuulamata. Lapse arvamusega arvestamise kohustus ei tähenda seda, et lapse parimate huvide kindlaksmääramisel tulekski lähtuda ainult sellest, mida laps ise soovib. Kogu vastutuse oma elu puudutavate otsuste eest täiskasvanutelt lastele endile lükkamine ei ole kindlasti LÕK eesmärgiks. LÕK artiklis 12 sätestatud lapse õiguse olla ära kuulatud eesmärk on lapsega konsulteerimine ja tema osaluse järkjärguline suurendamine tema elu puudutavate otsuste tegemisel, mitte täiskasvanute vastutusest vabastamine. Lapse parimates huvides on, et teda ei koheldaks teistega võrreldes põhjendamatult ebavõrdselt, ning et tema kasvukeskkond oleks selline, mis võimaldab tal oma loomuliku potentsiaali välja arendada ja kasvada n-ö oma parimaks minaks.³⁶ Mida rohkem on lapsel teadmisi, kogemusi ja arusaamisvõimet, seda suurem kaal tuleb anda tema arvamusele ning lapse arvamusele kohase kaalu andmisel tuleb hinnata tema küsust konkreetse tema ees seisva küsimuse vaatepunktist.³⁷

Seni, kui laps ei ole ise võimeline oma õigusi teostama, teevad seda tema eest vanemad või eestkostja lähtudes alati lapse huvidest. Huvide vastuolu korral tuleb kaaluda peale lapse huvide ka teiste inimeste ja inimgruppide huvisid.³⁸ Näiteks on lapse huvides olla oma vanemate seltsis ja elada turvalises keskkonnas. Kui aga vanemate tegevus seab lapse ohtu, tuleb lapse eri huvisid tasakaalustades leida konkreetsetes olukorras parim lahendus ehk lapse parimates huvides olev lahendus.³⁹ Vanemate ja lapse huvide konflikti korral peaks pädev ametiasutus määrama kohtumenetluseks eestkostja või muu sõltumatu isiku, kes esindab lapse seisukohti ja huve.⁴⁰ Kui laps saab eluküpsemaks, siis omavad tema seisukohad järjest suurenevat kaalu tema parimate huvide hindamisel. Riigid peavad lapse parimate huvide

³⁵ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 14 (viide 32), lk 11.

³⁶ A. Aru, K. Paron. Lapse parimad huvid. - Juridica 2015, nr 6, lk 378.

³⁷ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr 12 (viide 19), p 84 ja 21.

³⁸ Õiguskantsler. Laste ja noorte õigused ja kohustused. - <https://www.oiguskantsler.ee/et/laste-ja-noorte-%C3%B5igused-ja-kohustused> (12.01.2022).

³⁹ A. Aru, K. Paron. (viide 36), lk 375.

⁴⁰ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 25.

hindamiseks tagama kohased meetmed, kaasa arvatud vajadusel esinduse. Sama kehtib laste kohta, kes ei ole võimelised või nõus oma seisukohta avaldama.⁴¹

Kohtud peavad lapse parimate huvidega arvestama kõigis sellistes olukordades, millel on mõju lapse elule ja arengule, samuti nii menetluslikku kui ka materiaalõiguslikku laadi otsuste tegemisel, ning näitama, et nad on seda efektiivselt teinud.⁴² LÕK-iga soovitakse suunata otsustajaid pöörama suuremat tähelepanu sellele, kuidas otsus mõjub lastele, enne kui see otsus langetatakse. Enne otsuse langetamist ei tule mitte ainult analüüsida selle võimalikke mõjusid lastele, vaid otsustaja peab suutma ka näidata, et seda on tehtud. Lapse parimate huvide hindamine ja otsuse võimalike mõjude analüüs enne otsustamist võiks viia selleni, et lapse või laste huve kahjustavatele lahendustele püütakse leida alternatiive.⁴³ Tõendamaks, et lapse õigust parimate huvide hindamisele ja esikohale seadmisele on austatud, peab iga last või lapsi puudutav otsus olema motiveeritud, põhjendatud ja selgitatud. Motiveerimine peab selgesõnaliselt väljendama kõiki last puudutavaid faktilisi asjaolusid: seda, millised elemendid on osutunud asjakohaseks parimate huvide hindamisel, nende elementide sisu konkreetse juhtumi puhul, ning kuidas neid on kaalutud lapse parimate huvide väljaselgitamisel. Kui otsus erineb lapse arvamusest, tuleb selgelt väljendada selle põhjus. Kui juhtub, et valitud lahendus ei ole lapse parimates huvides, tuleb selgitada, mis alusel see otsus oli tehtud, näitamaks, et hoolimata tulemusest olid lapse parimad huvid esmatähtsad.⁴⁴

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõte kohustab otsustajat välja selgitama lapse kõik erinevad huvid ning hindama siis kogumis, mis on lapse jaoks konkreetsel juhul parim lahendus.⁴⁵ Enne kohtusse pöördumist võib olla lapse parimates huvides kasutada vaidluste lahendamise alternatiivseid võimalusi, näiteks lepitamist.⁴⁶ Samas ei saa lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet kasutada õigustusena lapse õiguste rikkumisel.⁴⁷ Lapse parimate huvide esikohale seadmise kontseptsiooni eesmärgiks on tagada nii LÕK-s tunnustatud õiguste täielik ja efektiivne realiseerimine kui ka lapse terviklik areng.⁴⁸

⁴¹ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 14 (viide 32), lk 13.

⁴² *Ibidem*, lk 9.

⁴³ T. Hammarberg. The Principle of the Best Interests of the Child – What it Means and What it Demands from Adults. Lecture, 30.05.2008. - <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1304019> (12.01.2022), lk 6.

⁴⁴ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 14 (viide 32), lk 21-22.

⁴⁵ K. Luhamaa. Universal Human Rights in National Contexts: Application of International Rights of the Child in Estonia, Finland and Russia. Tartu Ülikooli Kirjastus 2015, lk 208.

⁴⁶ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 42.

⁴⁷ A. Aru, K. Paron. (viide 36), lk 377.

⁴⁸ T. Hammarberg. (viide 45), lk 6.

1.3. Alaealise õigus olla ärakuulatud

LÕK artiklis 12 sätestatakse kohustus tagada lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õigus väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, seejuures tuleb lapse vaateid hinnata vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Sama sätestab ka EL-i põhiõiguste harta artikkel 24 lg 1. LÕK näeb last indiviidina, kellel on oma vaated ja tunded ning kes on samal ajal nii tsiviil- ja kodanikuõiguste kandja kui ka erilist kaitset vajav isik. Üldjuhul peaks eeldus olema, et laps on võimeline oma arvamust avaldama, ning tõendada tuleks vastupidist.⁴⁹ LÕK komitee soovitab, et osalisriigid pööraksid erilist tähelepanu just tüdruku õigusele olla ära kuulatud, saada vajaduse korral tuge, väljendada oma seisukohta ja õigust sellele, et tema seisukohta võetaks asjakohaselt arvesse, sest soolised stereotüübid ja patriarhaalsed väärtushinnangud riivavad ja piiravad rängalt tüdrukute võimalusi artiklis 12 sätestatud õiguse kasutamisel.⁵⁰

LÕK artikli 12 idee on tagada lapsega nõupidamine ja tema suurem osalusvõimalus, mitte loovutada kogu võim lapsele.⁵¹ LÕK annab lapsele õiguse ise oma õigusi teostada ja kohustusi kanda. See tähendab, et lapse arenedes kasvab tema iseotsustamise õigus ning vastutuse ulatus. Igal lapsel, olenemata vanusest, on oma arusaamad selle kohta, mis on nende arenguks kasulik ja mõttekas.⁵² ÜRO lapse õiguste komitee (edaspidi LÕK komitee) soovitusel peaks andma lapsele võimaluse olla ära kuulatud vahetult, kui see on tema arusaamisvõimest lähtuvalt võimalik.⁵³ Kui laps on saanud oma arvamust avaldada, tuleb lapse seisukohavõtuga ka otsuse tegemisel arvestada.

EN lapsesõbraliku menetluse suunisest ega ka kriminaalmenetlusest ei tulene vanusepiirangut, millest alates on lapse ärakuulamine kohustuslik. Arvesse tuleb võtta üksnes lapse küpsust ja temal esineda võivaid suhtlemisraskusi. LÕK komitee hinnangul tuleb lähtuda eeldusest, et laps on võimeline oma seisukohta väljendada ning lapsel ei lasu kohustust tõendada oma võimekust. LÕK komitee ei soovi riikidel kehtestada seadustes ega praktikas vanusepiire laste ärakuulamiseks. Seepärast eeldab LÕK artikli 12 kohane rakendamine, et aktsepteeritakse ka mitteverbaalseid väljendusviise nagu mäng, kehakeel, näoilmed,

⁴⁹ A. Aru, K. Paron (viide 36), lk 378.

⁵⁰ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 12 (viide 19), p 77.

⁵¹ Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas. – Eesti Lastekaitse Liit, Tallinn 2005, lk 34.

⁵² Õiguskantsler. Laste ja noorte õigused ja kohustused (viide 38).

⁵³ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 12 (viide 19), p 35.

joonistamine jms.⁵⁴ EL-i põhiõiguste harta artiklis 21 on sõnaselgelt mainitud vanust alusena, mille põhjendusel diskrimineerimine on keelatud. Oluline on silmas pida, et lapsel on LÕK artikli 12 järgi õigus, aga mitte kohustus oma arvamust avaldada. Seega ei tohiks lapsele temalt seisukoha saamiseks ebakohast survet avaldada.⁵⁵

Lapse arusaamisvõimet vaadates tuleb lasta tal otsustada, kas ta esindab end ise või teeb seda esindaja kaudu. Alaealised, kes on kriminaalmenetluses süüdistatavad või kahtlustatavad, ei ole alati võimelised mõistma küsitlemise sisu. Sellistele lastele piisava kaitse tagamiseks tuleks seetõttu laste küsitlemine politsei või muu õiguskaitseasutuse poolt audiovisuaalselt salvestada, kui see on proportsionaalne, võttes muu hulgas arvesse seda, kas kaitsja viib kohal ja kas lapselt võetakse vabadus, mida tuleks mõista nii, et esikohale tuleks alati seada lapse parimad huvid. Audivisuaalset salvestamist ei pea tegema kohus.⁵⁶ Juhul kui laps soovib väljendada oma arvamust, ning kui see õigus realiseeritakse esindaja kaudu, on esindaja kohustus lapse arvamus täpselt edastada. Olukorras, kus lapse arvamus on vastuolus esindaja omaga, tuleb kehtestada protseduur, mis võimaldab lapsel vajaduse korral pöörduda ametivõimude poole, et määrataks uus esindaja.⁵⁷

Lastele tuleb luua ärakuulamiseks sobilik keskkond. Kohturuumid võivad neid hirmutada ja nad ei pruugi rääkida kõike mida teavad. Lapse küsitlemine on keerukas ja erineb oluliselt täiskasvanud küsitlemisest. Eestis kõiki erinevaid valdkondi ja lastega kokkupuutuvate spetsialistide tööd ühtsena reguleerivaid suuniseid veel väljatöötatud ei ole, ent olemas on 2016. aastal väljaantud käsiraamat⁵⁸, mis käsitleb laste küsitlemist kohtumenetluses. Ülekuulamise eesmärgiks on tõendusteabe kogumine ja kahtlustatavat õigustavate asjaolude selgitamine. Ülekuulamise sisuks saab olla vaid tõendusteavet ning kahtlustatavat õigustavaid ja süüdistavaid asjaolusid puudutav vestlus ülekuulaja ja ülekuulatava vahel, mida esimene suunab asjakohase küsimustega ning teine kas toetab või ei toeta küsimuskohase jutu või konkreetse lühivastusega.⁵⁹

Lapse huvide ja õiguste seisukohast on oluline ka lapse kohtlemine ütluste andmisel ülekuulamisel. Ütlusi tuleks anda ainult korra ja lastega seotud kohtuasju tuleks menetleda

⁵⁴ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 12 (viide 19), p 20-21.

⁵⁵ K. Paron. Lapse osalemine teda puudutava küsimuse otsustamisel. Juridica 9/2021, lk 649.

⁵⁶ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, 11.05.2016, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise. - ELT L 132/1, 21.05.2016, p 42.

⁵⁷ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 14 (viide 32), lk 20.

⁵⁸ A. Liivamägi; K. Kask. Lapse küsitlemise käsiraamat. Justiitsministeerium ja Siseministeerium, Tallinn 2016.

⁵⁹ U. Krüger. Ülekuulamine kohtueelses menetluses. Õiguslikud aspektid. Tallinn 2008, - https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/371/%c3%9clekuulamine_OK_Kruger.pdf?sequence=1&isAllowed=y (30.01.2022), lk 6.

eelisjärjekorras. Pikad kriminaalmenetlused kahjustavad alaealiste igapäevaelu.⁶⁰ Kui last tuleb mitmel korral küsitleda, peaks kõik küsitlused eelistatavalt läbi viima üks ja sama isik, et tagada ühesugune lähenemisviis, mis on lapse parimates huvides.⁶¹ Alaealine peab enda tunnistusi andes tundma end piisavalt mugavalt sh oma intervjuueerijaga, et ta tunneks end suutvat rääkida sageli traumeerivatest sündmustest kõike mida teab. Vestluse eelistatud kohaks on lapsele tuttav keskkond, näiteks kooliruum. Kui ärakuulamise ruum peab siiski asuma politseiruumis või kohtus, peaksid seal olema lastele mõeldud spetsiaalsed mugavad ruumid, kus on olemas lastemööbel ja mänguasjad.⁶² Kohtumajades võiksid võimaluse korral olla spetsiaalsed ülekuulamistoad, võttes arvesse lapse parimaid huve. Samuti võib lapsesõbralik kohtumenetlus tähendada seda, et ei kanta parukat ega ametirüüd või muud ametlikku vormiriietust. Keskkond võib olla suhteliselt ametlik, kuid ametnike käitumine peaks olema vähem ametlik ja igal juhul lapsesõbralik.⁶³ LÕK-i ettepanek on, et laste toime pandud õigusrikkumiste käsitlemiseks võiks luua spetsiaalsed noortekohtud või vähemalt eraldi kohtukojad.⁶⁴

LÕK komitee hinnangul tuleb võimaluse korral eelistada lapse vahetut ärakuulamist ning see peaks toimuma pigem mitteametliku vestluse vormis. Samuti tuleks eelistada lapse ärakuulamist konfidentsiaalselt.⁶⁵ Juhul, kui kohtunik ei saa jätta lapselt saadud teavet teistele menetlusosalistele avaldamata, tuleb seda lapsele selgitada. Sellisel juhul on lapse kaalutusvõimest lähtudes tema otsustada, kas ta soovib rääkida või mitte.⁶⁶ LÕK annab lapsele õiguse ise oma õigusi teostada ja kohustusi kanda. See tähendab, et lapse arenedes kasvab tema iseotsustamise õigus ning vastutuse ulatus. Seni, kui laps ei ole ise võimeline oma õigusi teostama, teevad seda tema eest vanemad või eestkostja. Lähtuda tuleb seejuures alati lapse huvidest. Lapsel on õigus haridusele, kuid samal ajal on tal kohustus koolis käia. Lapsel on õigus tervise kaitsele, kuid tal on kohustus oma tervist hoida. Lapsel on sõnavabadus, kuid sõnavabaduse teostamisel tuleb tal austada teiste laste ja täiskasvanute õigusi, eelkõige õigust au ning väärkuse kaitsele. Kuna lapsed ei suuda oma õiguste ja huvide eest alati ise seista, vajavad nad täiskasvanute abi ning kaitset. Lisaks kaitsele peavad

⁶⁰ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2015. Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused. Kokkuvõte. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justiceprofessionals-summary_et.pdf (26.01.2022), lk 7.

⁶¹ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 28.

⁶² Penal Reform International. Protecting children's rights in criminal justice systems. 2013, - <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/11/Childrens-rights-training-manual-Final%C2%ADHR.pdf> (29.01.2022), lk 65.

⁶³ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 76.

⁶⁴ LÕK artikkel 40 lõige 3.

⁶⁵ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 12 (viide 19), p 35.

⁶⁶ K. Paron. (viide 54), lk 649.

täiskasvanud tagama lastele eluks vajaliku ning looma sobivad tingimused, et laste anded ja huvid saaksid areneda.⁶⁷

Vanemate (sh eestkostja) kaasamine alaealisega seotud kirminaalmenetlusse on väga oluline. Sel juhul saab vanem teda toetada ning pakkuda lapsele üldist psühholoogilist ja emotsionaalset abi. Kuna KLAT-i suunatud alaealised on tihtipeale pärit probleemsetest peredest, tuleb igal korral hinnata, ega vanema kaasamine ei too kaasa hoopis kahju ja lapse heaolu kahjustamist. Antud juhul tuleb lapse käest enne vanema kaasamist kindlasti küsida tema seisukohta ja sellega ka arvestada. Vanema kaasamine ei tohiks välistada õigusabi andmist ehk kaitsja määramist.

1.4. Alaealise menetluses osalemise õigus

Kohtumenetlusi tuleks kohandada laste vajadustele, et tagada laste tõhus osalemine. Osalemise põhimõte, s.t põhimõte, mille kohaselt lastel on õigus väljendada oma arvamust ja esitada oma seisukohti kõigis neid mõjutavates küsimustes, on LÕK-i üks juhtpõhimõtteid.⁶⁸ Kõigile lastele tuleks tagada õigus saada teavet oma õiguste kohta, õiguskaitse asjakohane kättesaadavus ja õigus olla ära kuulatud neid otseselt või kaudselt mõjutavates menetlustes. Et laste osalemine oleks mõtestatud, tuleb asjakohast kaalu omistada nende seisukohtadele, arvestades lapse küpsust ja võimalikke suhtlemisraskusi. Lapsi tuleks käsitada ja kohelda õiguste täielike omanikena ning neil peaks olema võimalik kasutada kõiki oma õigusi viisil, mille puhul võetakse arvesse juhtumi asjaolusid ja seda, kas laps on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks.⁶⁹

Alaealise süüdistatava õigus osaleda kohtulikul arutelul põhineb Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi artiklil 16, millest tulenevalt peab lapsel olema õigus viibida isiklikult kohtulikul arutelul ja selles osaleda. Lapsel, kes ei viibinud kohtulikul arutelul, on õigus uuele kohtulikule arutelule või muule õiguskaitsevahendile. Tõhusa osalemise nõuded on konkreetsemalt näiteks lapse kohalolu kohtuistungil, kinniste ärakuulamiste korraldamine, piiratud avalikkus, tagamine, et laps saab aru, mis on kaalul, ja kohtuistungite piiratud formaalsus.⁷⁰ KrMS § 75 sätestab kahtlustatava ülekuulamise tingimused ning lg 4 annab

⁶⁷ Õiguskantsler. Laste õigused ja kohustused (viide 38).

⁶⁸ LÕK artikkel 12.

⁶⁹ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 17.

⁷⁰ Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat (viide 7), lk 201.

õiguse vajaduse korral alaealise kahtlustatava ülekuulamise salvestamiseks. Kui aga jõutakse süüdistusega kohtusse, siis alaealisest õigusrikkuja staatus muutub, temast saab süüdistatav. Süüdistataval on kahtlustatava õigused ja kohustused.⁷¹ Süüdistatava ülekuulamise tingimused on sätestatud KrMS §-s 293. Kui lühimenetluses saab süüdistatav taotleda KrMS § 237 lg 5 alusel enda ülekuulamist, siis kokkuleppe menetluse korral kohtunik vaid küsib süüdistatavalt, kas süüdistatav on kokkuleppest aru saanud ja kas ta nõustub sellega. Kohtunik teeb süüdistatavale ettepaneku selgitada kokkuleppe sõlmimise asjaolusid ja teeb kindlaks, kas kokkulepet sõlmides on süüdistatav väljendanud oma tõelist tahet.⁷² Samas on alaealisel ka õigus kriminaalmenetluses ütluste andmisest keelduda.⁷³

Oluline on, et nii piirava meetme rakendamise nagu kinnise KLAT-i suunamise otsuse tegemisel saaks teenusele suunatud alaealine ise kaasa rääkida ning et tagatud oleks kõik tema menetluslikud õigused. Probleemse käitumisega lapse puhul on vajalik, et õigus- ja sotsiaalhoolekandainstitutsioonid kasutaksid sekkumismeetodeid, mis toetavad tema lõimumist ja arengut toimetuleva ja seadusekuuleka kodanikuks saamise teel. Lõimumise aluseks on lapse osalemisõiguse esikohale seadmine, sest ei saa eeldada, et passiivse objektina käsitletud lapsest areneb oma tegusid mõtestav ja nende eest vastutust võttev inimene.⁷⁴

Euroopa Inimõiguste Kohus⁷⁵ (edaspidi EIK) on selgitanud, et alaealise üle kohut mõistes peab riik täiel määral arvesse võtma tema vanust, küpsusastet ning intellektuaalset ja emotsionaalset võimekust ning tegema kõik, et edendada tema suutlikkust menetlust mõista ja selles osaleda. Kui sellega ei arvestata, on rikutud EIÕK artiklit 6, mis loetleb erinevad kuriteos süüdistatava õigused menetluses ning mis annab tervikuna süüdistatavale õiguse tõhusalt osaleda tema suhtes algatatud kriminaalmenetluses. Laste tõhus osalemine kohtumenetluses on väga oluline, et parandada õigusemõistmist. Kohtumenetlust lapsesõbralikumaks muutvate erimeetmete võtmine teeb õiguskaitse lastele kättesaadavamaks ja soodustab laste tõhusat osalemist kohtumenetluses, aidates sellega vältida menetluses osalevate laste õiguste piiramist või rikkumist.⁷⁶

⁷¹ KrMS § 35 lg 2.

⁷² KrMS § 247 lg 2.

⁷³ KrMS § 34 lg 1 p 1.

⁷⁴ A. Markina jt (viide 3), lk 28.

⁷⁵ EIKo nr 24724/94, *T. vs. Ühendkuningriik* ja EIKo nr 24888/94, *V. vs. Ühendkuningriik*.

⁷⁶ European Union Agency for Fundamental Rights (viide 59), lk 2.

1.5. Õiglane kohtumenetlus

Kriminaalmenetlustes osalevatel lastel on õigus õiglasele ja lapsesõbralikule kohtlemisele. Õiglase menetluse tagamiseks on oluline, et eralist tähelepanu näidataks üles selliste kahtlustatavate või süüdistatavate isikute suhtes, kes näiteks oma ea või vaimse või füüsilise seisundi tõttu ei suuda mõista või jälgida menetluse sisu või tähendust.⁷⁷ Kui alaealise kuriteo toimepanemisest teada saadakse, tuleb menetlus nii politsei, prokuratuuris kui ka kohtus viia läbi võimalikult kiiresti. Kriminaalmenetluses osalemine võib põhjustada alaealise sotsiaalset häbimärgistamist, mis omakorda soodustab tema edasist hälbimust.⁷⁸ EL põhiõiguste harta artikkel 47 sätestab õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele.

Kriminaalmenetluse ja -karistuse üheks eesmärgiks on eripreventsioon, s.o kuriteo sooritanud isiku mõjutamine edaspidi õiguskuulekalt käituma. Selle eesmärgi saavutamise tõenäosus on kõige suurem alaealiste õigusrikkujate puhul, kuna isiksuse väljaarenematus tõttu on nad kasvatuslikele mõjutustele avatumad. Kiire ja õiglane kriminaalmenetlus, kus alaealist koheldakse väärilt, on oluline eeldus, et isik loobuks uute kuritegude toimepanemisest. Seevastu noorele arusaamatuks jääval ja/või ebaõiglasena tunduval protsessil võib olla vastupidine mõju – tõenäosus, et ta eemaldub ühiskonnast veelgi ning tema kriminaalne karjäär jätkub, hoopis suureneb.⁷⁹ Kuigi teataval määral valitseb veendumus, et kui vähegi võimalik, tuleks lapsi kohtutest eemal hoida, ei pruugi kohtumenetlus olla kohtuvälisest alternatiivist tingimata halvem, kui selle puhul peetakse kinni lapsesõbraliku õigusemõistmise põhimõtetest.⁸⁰ LÕK artikli 40 kohaselt on alaealiste üle õigusemõistmise põhieesmärk integreerida lapsed ühiskonda, kus neil võib olla konstruktiivne osa.

Üks olulisemaid EIK lahendeid on *T ja V vs Ühendkuningriigid*,⁸¹ mis puudutas kaht 11-aastast last, kes olid kohtu all väikelapse jõhkra mõrva eest. EIK otsustas viidates LÕK artikli 40 lõike 2 punktile b, et „on oluline, et õigusrikkumises süüdistatud last koheldakse viisil, mis võtab täielikult arvesse tema vanust, küpsuse taset ning intellektuaalseid ja emotsionaalseid võimeid, ning et võetakse meetmeid, et edendada tema võimet mõista menetlust ja menetluses osalemist”. Käesoleval juhul leidis kohus, et kaks poissi ei saanud tõhusalt meneltuses osaleda ja seetõttu ei olnud neile tagatud õiglast kohtupidamist. Kohus leidis, et on „väga ebatõenäoline”, et nad oleksid tundnud end „piisavalt takistamatutena, pingelises kohtusaalis

⁷⁷ Nõukogu resolutsioon, 30. november 2009, teekaardi kohta, mille eesmärk on tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses. – ELT C 295, 04.12.2009, lk 3.

⁷⁸ M. Kurm. Kontrolliaruanne. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses. Tallinn, 31.12.2002. - file:///C:/Users/talir/Downloads/ka_7035_erikohtlemine_ssoiver_15.01.03_a_lopp.pdf (30.01.2022), lk 2.

⁷⁹ *Ibidem*, lk 25.

⁸⁰ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 64.

⁸¹ EIKo nr 24724/94, T. vs. Ühendkuningriik; EIKo nr 24888/94, V. vs. Ühendkuningriik., p 84-85, p 88.

ja avaliku kontrolli all, et oleks oma advokaatidega kohtuprotsessi ajal nõu pidanud, või et nad oleksid oma ebaküpsust arvesse võttes ja nende häiritud emotsionaalsest seisundist, nad oleksid väljaspool kohtusaali olnud suutelised tegema koostööd oma advokaatidega ja andma neile teavet oma kaitse eesmärgil”. Selles kohtuotsuses juhiti esimest korda tähelepanu asjaolule, et kuriteos süüdistataval ja kohtu ette antud lapsel on õigus tõhusale osalemisele osana tema õigusest õiglasele kohtulikule arutamisele EIÕK artikli 6 alusel.

Üldjuhul peavad menetlused tagama lapse vanuse, küpsuse ja emotsionaalse võimekuse arvessevõtmise. Laste puhul tuleks täiskasvanutega samaväärselt täita nõuetekohase kohtumenetluse tingimusi, nagu seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte, süütuse presumpatsioon, õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, õigus saada õigusalast nõustamist, õigus pöörduda kohtusse ja edasikaebamisõigus, ning neid tingimusi ei tohiks lapse parimate huvide ettekäändel vähendada ega täitmata jätta.⁸²

KrMS § 11 on kohtuistungid avalikud, kuid kohus võib alaealise huvide kaitseks alaealise kaistungilt kõrvaldada. Samuti on KrMS § 12 lg 1 p 3 alusel võimalik kuulutada istung täielikult või osaliselt kinniseks, kui see on alaealise huvides. Kui istung kuulutatakse kinniseks, siis kõik info mida istungil saadakse, peab jääma konfidentsiaalseks ehk seda ei tohi jagada kolmandate isikutega. Kui alaealine on süüdistatava rollis, siis peab ta osalema kohtuistungil kutsel märgitud ajal. Kohtuistungilt võib puududa, kui selleks on mõjuv põhjus, näiteks haigestumine.⁸³ EN lapsesõbraliku menetluse suuniste kohaselt peaks laste ärakuulamine ja lastelt tunnistuste võtmine kohtuvälise või kohtumenetluse või muu meetme raames võimaluse korral toimuma eelistatavalt kinnisel istungil. Reeglina peaksid kohal viibima ainult asjaga otseselt seotud isikud tingimusel, et nad ei takista last tunnistuste andmisel.⁸⁴

⁸² EN lapsesõbraliku meneltuse suunis (viide 6), lk 19.

⁸³ KrMS § 34, § 35, § 170.

⁸⁴ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 21.

1.6. Teabe saamise õigus

EIÕK artikkel 6 lg 3 sätestab kuriteos süüdistavate õigused, mille seas on mh lapse õigus saada viivitamata talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja alustest. Alates esimesest kokkupuutest kohtusüsteemiga või muude pädevate asutustega ja kogu edasise protsessi vältel tuleks lapsi ja nende vanemaid viivitamata ja piisavalt teavitada.⁸⁵ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi (EL) 2016/800 artikkel 4 annab loetelu teabe kohta, mida tuleb koheselt alaealisele teada anda, kui talle on teatatud, et ta on kahtlustatav või süüdistatav. Teavet ja nõu tuleb lastele anda nende eale ja küpsusele kohandatud viisil, neile mõistetavas keeles ning arvestades lapse sugu ja kultuuritausta. Lapsi tuleb teavitada nende õigustest,⁸⁶ ent ka vahenditest, mida nad saavad kasutada, et oma õigusi maksimaalselt panna ja vajaduse korral kaitsta.⁸⁷ See on laste õiguste kaitse esimene eeltingimus. Kuna alaealine ei pruugi kogu saadud teavet mõista, on siinkohal oluline roll kaitsjal, kellel on selgitamiskohustus.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi (EL) 2016/800 artikkel 5 sätestab lapse õiguse vanemliku vastutuse kandja⁸⁸ teavitamisele. KrMS § 35² lg 1 alusel on menetleja kohustatud teavitama alaealise kahtlustatava või süüdistatava seaduslikku esindajat alaealise kahtlustatava õigustest ja kohustustest, välja arvatud olukorras, kus see ei ole alaealise huvides või võib oluliselt kahjustada kriminaalmenetlust. Teabe edastamine vanematele ei tohiks asendada teabe andmist lapsele. Teave tuleks nii lapsele kui ka vanematele esitada sellisel viisil, et nad mõistaksid, milles last täpselt süüdistatakse ja millised on süüdistuse võimalikud tagajärjed.⁸⁹ KrMS § 217 lg 10 kohaselt tuleb alaealise kinnipidamisest viivitamata teavitada tema seaduslikku esindajat, välja arvatud juhul, kui see ei ole alaealise huvides. Viimasel juhul tuleb teavitada kohaliku omavalitsuse asutust. Kui teavitamine kahjustaks kriminaalmenetlust, võib teatamise võimaldamisest või alaealise kinnipidamisest teavitamisest prokuratuuri loal keelduda. Kõigil ülejäänud juhtudel peale alaealise kahtlustatavana kinnipidamise annab menetleja alaealisele kahtlustatavale võimaluse oma teavitamisõigust realiseerida ning kui alaealine ise teavitamisõigust ei realiseeri, peab menetleja igal juhul täitma oma kohustused, mis tulenevad KrMS § 35² lõigetest 1 ja 2. See tähendab, lisaks alaealisele kahtlustuse esitamise faktist teatamisele tuleb esindajale või muule isikule

⁸⁵ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 19-20.

⁸⁶ LÕK artikkel 42.

⁸⁷ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 54.

⁸⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi (EL) 2016/800 (viide 56) selgitus mõistele „vanemliku vastutuse kandja“ – iga isik, kellel on lapse suhtes vanemlik vastutus.

⁸⁹ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 19-20.

teada anda ka alaealise õigused. Lapse seadusliku esindaja või muu isiku juuresviibimise võimaldamise õigus ei kaalu üles vajadust teha mõned menetlustoimingud edasilükkamatult ja viia süüteomenetlus läbi põhjendamatute viivitusteta.⁹⁰

Kaitsja kasutamise õigust käsitlev direktiivi 2013/48/EL⁹¹ põhjenduse nr 55 ja artikli 5 lõike 2 kohaselt tuleb juhul, kui lapselt võetakse vabadus, vanemlikku vastutust kandvale isikule vabaduse võtmisest ja selle põhjustest teatada, välja arvatud juhul, kui see ei ole lapse parimates huvides. Viimasel juhul teavitatakse juhtunust mõnda teist sobivat täiskasvanut. Vastavalt artiklile 2 kohaldatakse direktiivi alates sellest ajast, kui kahtlustatavale või süüdistatavale on teatavaks tehtud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises, kuni menetluse lõpetamiseni, st otsustamiseni, kas isik on süüteo toime pannud või mitte.

Kriminaalmenetlustes osalevate laste jaoks on eriti tähtis õigus saada kriminaalsüüdistuse kohta teavet, mida selgitatakse nii lapsele kui ka vanematele selliselt, et nad mõistaksid, milles last täpselt süüdistatakse, õigus olla küsitletud ainult advokaadi/vanemate või muu isiku, keda laps usaldab, juuresolekul, õigus kiirele menetlusele ja õigus lapsesõbralikule küsitlemisele ja ärakuulamisele.⁹² LÕK artikkel 40 lg 2 p 6 alapunkt ii sätestab, et igal lapsel, keda kahtlustatakse või süüdistatakse kriminaalseaduse rikkumises informeeritakse kohe ja üksikasjalikult tema vastu esitatud süüdistusest, et siis vajadusel vanemate või seduslike hooldajate kaudu saada seaduslikku või muud vastavat abi kaitse ettevalmistamisel ja kaitsmisel. Lapse vastu esitatud süüdistuse kohta tuleb teavet jagada kiiresti, vahetult pärast süüdistuse esitamist. Teave menetlussüsteemi kohta hõlmab vajalikku üksikasjalikku informatsiooni selle kohta, kuidas toimub menetlus, milline on lapse seisund ja roll selles, kuidas toimub küsitlemine, milline on eeldatav ajakava, milline on tunnistuse tähtsus ja mõju, millised on teatud teo tagajärjed jne. Lapsed peavad mõistma, mis toimub, mis edasi saab või kuidas asjad edasi peaksid liikuma, millised on nende valikuvõimalused ja millised on nende valikute tagajärjed. Neid tuleb teavitada menetluse võimalikest alternatiividest. Mõnel juhul võib lepitamine olla kohtu menetlusest sobivam, samas kui teiste asjaolude korral võib kohtusse pöördumine anda lapsele rohkem tagatist. Selliste valikute erinevaid tagajärgi tuleb lapsele põhjalikult selgitada, nii et ta saaks teha täiesti teadliku otsuse.⁹³

⁹⁰ Karistusseadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus (Euroopa Liidu finantshuvide kaitse direktiivi ja alaealiste menetlusõiguste direktiivi ülevõtmine) 50 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f0ca7453-7ec2-4ff9-bf57-453e367182ef> (09.04.2021), lk 9.

⁹¹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2013/48/EL. - 22. oktoober 2013, ELT L 294, 6.11.2013.

⁹² Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat (viide 7), lk 198.

⁹³ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 54.

EN suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta nimetavad laspe õigust saada teavet ühena lapsesõbraliku menetluse esimestest tingimustest. Lapsed peavad mõistma, mis toimub, mis edasi saab, millised on nende valikuvõimalused ja millised on nende valikute tagajärjed. Neid tuleb teavitada meneltuse võimalikest alternatiividest.⁹⁴ KrMS § 34 lg 1 p 1 sätestab kahtlustava õiguse teada kahtlustuse sisu ja anda selle kohta ütlusi või keelduda ütluste andmist. Nimetatud sätte selgitamine alaealisele on äärmiselt vajalik, et alaealine mõistaks tulenevat õigust mitte olla sunnitud aitama kaasa enda või oma lähedaste poolt toime pandud kuriteo tõendamisele. Sama oluline kui menetluse eel ja selle kestel teabe andmine on lapse informeerimine menetluse tulemist. Kui kohtuotsus on tehtud, tuleb seda selgitada nii, et laps sellest täielikult aru saaks. See on eriti oluline hariduslike erivajadustega või vähese kirjaoskusega laste puhul.⁹⁵ Samuti tuleb selgitada lahendi edasikaebamise võimalustest, kui neid esineb.

1.7. Alaealise õigus kaitsjale

Tulenevalt KrMS § 45 lg 2 p-st 1 on kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetlusest kohustuslik, kui isik on toime pannud kuriteo või õigusvastase teo alaealisena. Formaalselt ei pane süüvõimetu alaealine toime aga mitte kuritegu, vaid õigusvastase teo, mistõttu kaitsja kohustuslik osavõtt selliste ülekuulamiste juures on küsitav. Samas võivad õigusvastase teo toimepanemise õigusjärelmid olla alaealisele küllaltki rasked. Samuti ei ole grupiviisilise kuriteo puhul välistatud, et süüvõimetu alaealine on vanemate kaasosaliste eest nõus süü enda peale võtma, nt kuna ta ei ole veel kriminaalvastutuse eas. Seetõttu on praktikas juurdunud arusaam, et õigusvastases teos kahtlustatavale alaealisele tuleb tagada õigused suuremas mahus kui alaealisele tunnistajale.⁹⁶

Lastel on õigus kaitsjale alates kriminaalmenetluse esimestest etappidest ja esimesest ülekuulamisest politseis.⁹⁷ KLAT teenusele suunamise menetluses määratakse alaealisele riigi poolt esindaja, kes tema õiguste ja huvide eest seisab. Juhul, kui laps soovib väljendada oma arvamust ning juhul, kui see õigus realiseeritakse esindaja kaudu, on esindaja kohustus lapse arvamus täpselt edastada. Samuti LÕK artikli 12 järgi tuleb laps ära kuulata vahetult või esindaja vahendusel. Olukorras, kus lapse arvamus on vastuolus esindaja omaga, tuleb

⁹⁴ K. Paron (viide 55), lk 655.

⁹⁵ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 55.

⁹⁶ Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 578 SE - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5ebd76d0-c075-4845-89b0-c6b23cca607f> (13.02.2022), lk 5.

⁹⁷ Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat (viide 7), lk 195.

kehtestada protseduur, mis võimaldab lapsel vajaduse korral pöörduda ametivõimude poole, et määrataks uus esindaja. Laps vajab kohast juriidilist esindust kui tema parimaid huve formaalselt hinnatakse ja selgitatakse välja kohtute ja vastavate organite poolt.⁹⁸

EIÕK artikkel 6 lg 3 p c kohaselt on igal kuriteos süüdistataval õigus kaitsta end ise või enda valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui see on õigusemõistmise huvides vajalik ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks. Kaitsja peab andma lapsele teavet ja ta ära kuulama. Arvestades laste arengutaset ja võimekust juriidilises maailmas toimetada, on selge, et kaugeltki mitte igas olukorras pole lapsel võimalik end ise kaitsta. Kaitsja kasutamise õigust käsitlev direktiivi 2013/48/EL⁹⁹ artikli 3 lõikes 3 on sätestatud, et õigus kaitsjale hõlmab kahtlustatava või süüdistatava isiku õigust suhelda ja kohtuda privaatsetl teda esindava kaitsjaga, sealhulgas enne esimest küsitlemist, kaitsja viibimist küsitlemise juures ja selles tõhusat osalemist ning kaitsja viibimist mitme uurimis- või tõendite kogumise toimingu juures. Kaitsja määramine on alaealisele vajalik, kuna lapsed on kaitsetud ega ole alati võimelised kriminaalmenetlusest täielikult aru saama.¹⁰⁰ Kuna KLAT teenusele suunamine on väga äärmuslik meede, mis rikub mitmeid alaealise õiguseid, peab otsus olema tehtud kõigi osapoolte sisukohta arvestades ja vastama lapse parimatele huvidele. Lapse ja tema kaitsja vahelise suhtluse konfidentsiaalsus on kaitseõiguste tõhusa teostamise seisukohast määrava tähtsusega ning oluline osa õigusest õiglasele kohtulikule arutamisele.¹⁰¹

EIÕK kohtupraktika tunnustab laste võimalust loobuda oma õigusest kaitsjale, arvestades, et loobumine on ühemõtteline, vabatahtlik ja loobumismenetlus hõlmab konkreetseid kaitsemeetmeid.¹⁰² Seega peab loobumine olema kooskõlas direktiivis 2013/48 sätestatud tingimustega. Need hõlmavad muu hulgas seda, et kahtlustatav või süüdistatav sai suuliselt või kirjalikult selget ja piisavat teavet lihtsas ja arusaadavas keeles kaitsja kasutamise õiguse ja loobumise võimalike tagajärgede kohta, et loobumine on antud vabatahtlikult ja ühemõtteliselt ja et loobumist on võimalik kriminaalmenetluse mis tahes hetkel tühistada.¹⁰³ Laste võimalus õigusabist loobuda tekitab tõsist muret, kuna sel juhul võivad nende õigused jääda kaitseta ning õigusabist ilma jäämine võib kahjustada nende huve. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800 artikli 6 lõikest 8 võib leida erandeid, mille puhul võivad liikmesriigid erandjuhtudel ja ainult kohtueelses etapis ajutiselt erandi teha õigusabi

⁹⁸ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaari nr. 14 (viide 32), lk 20-21.

⁹⁹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL (viide 91).

¹⁰⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800 (viide 56), p 25.

¹⁰¹ *Ibidem*, p 33.

¹⁰² EIKo *Zherdev v. Ukraine*, no. 34015/07, 27.04.2017.

¹⁰³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL (viide 91), artikkel 9.

osutamises, et võimaldada ülekuulamist või uurimistoiminguid, kui selleks on tungiv vajadus või kui on vaja kohe tegutseda. Kindlasti tuleks antud erandi käsitlemisel iga juhtumi puhul eraldi hinnata olukorda, et lapse huvid ei saaks kahjustada. Kuna KLAT teenusele suunamine on alaealise puhul äärmiselt piirav meede, tuleks menetluse algfaasis kindlasti kaaluda, kas alaealisele kaitsja mitterääramine on õigustatud. Juhul, kui alaealisele võimaldatakse kaitsjast loobuda, tuleks kaaluda komanda isiku kaasamist menetlusse (nt seaduslik esindaja, lastekaitsetöötaja, usaldusisik).

Riigikohus on väljendanud oma seisukohta, et kaitseõigust sätestavate normide sisustamisel tuleb arvesse võtta, et isikute õiguste tagamine ei oleks üksnes vormiline, vaid need õigused tuleb tagada sisuliselt.¹⁰⁴ Riigikohus rõhutab, et kaitseõiguse tagamise põhimõtte tähendab eeskätt kriminaalmenetluse käigu eest vastutavate ametiisikute ja nende kaudu riigi vastavat kohustust ning, et ei saa nõustuda sellega, et kaitseõiguse tagatuse küsimus on vaid kaitsealuse ja tema kaitsja vahekorra küsimus.¹⁰⁵ KrMS § 70 lg 4 alusel tunnistajatele küsimuste esitamise õigus nii kahtlustataval kui ka tema kaitsjal. Et alaealine saaks ka ise tunnistajat küsitleda, on vajalik, et talle oleks eelnevalt kaitsja poolt selgitatud kuidas kohtus küsitlemine toimub, nt et ei tohi esitada suunavaid küsimusi.

Kaitsjal on õigus osa võtta nii ülekuulamisest kui ka muude menetlustoimingute tegemisest, kus on vajalik kahtlustatava või süüdistatava osavõtt. Kaitsjale teatavaks saanud informatsiooni konfidentsiaalsuse tagamiseks on vastavad sätted KrMS-is ja Advokatuuriseaduses¹⁰⁶ (edaspidi AdvS). AdvS § 45 lg 1 sätestab, et advokaat on kohustatud hoidma saladuses talle õigusteenust osutades teatavaks saanud andmeid. KrMS § 47 lg 1 p 8 sätestab, et kaitsjal õigus kohtuda kaitsealusega kõrvaliste isikute juuresolekuta ilma, et kohtumiste arv ja kestus oleks piiratud, kui kohtumiste kestus ei ole käesolevas seadustikus sätestatud teisiti. Kohtumiste piiramine ei taga tõhusat abi ja esindamist. Kaitseõigus on kaitstud kohustusega tagada, et kahtlustatava või süüdistatava ning tema kaitsja vaheline suhtlus, mis tahes vormis see ka ei toimuks, jääks eranditult täies ulatuses konfidentsiaalseks.¹⁰⁷ See julgustab avatud ning ausat vestlust kliendi ja kaitsja vahel. Kui vestluse juures viibiks veel isikuid, siis suure tõenäosusega ei julgeks alaealine anda kaitsjale piisavat ülevaadet kõikidest asjaoludest, mis võivad olla määrava tähtsusega ning mida saaks

¹⁰⁴ RKKK otsus nr 3-1-1-86-03, p 10.

¹⁰⁵ RKKK määrus nr 3-1-1-61-10, p 10.1.

¹⁰⁶ Advokatuuriseaduse § 43 lg 2. - RT I, 04.01.2021, 25.

¹⁰⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja õigust teatada kinnipidamisest, artikkel 7. - <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:ET:HTML> (29.01.2022).

kaitsja kasutada alaealise kaitseks. Alaealine peab mõistma, et kui ta jätab mingi asjaolu rääkimata, võib see tulevikus olla hoopis tema kahjuks. Alaealisel peab olema turvatunne, et asjaolude aus ärarääkimine ei too kaasa talle rohkem kahju, kui nende varjamine.

LÕK komitee on selgitanud, et lapse esindajal peavad olema piisavad teadmised ja kogemus, mõistmaks lapse otsustusprotsessi eritahke ning riik vastutab selle eest, et lastega töötavad spetsialistid saavad LÕK artikli 12 rakendamiseks vajalikku koolitust.¹⁰⁸ EIK märkis Kohtuasjades *V. ja T. vs. Ühendkuningriik*, et tegelik osalemine kohtusaalis eeldab, et süüdistatav mõistab üldjoontes menetluse olemust, sealhulgas võimaliku karistuse tähendust. Seetõttu peavad alaealiste süüdistatavate esindajaks igal juhul olema pädevad advokaadid, kellel on kogemusi lastega seotud juhtumites.¹⁰⁹ Veelgi olulisem on see, et lapsesõbraliku õigusemõistmise korral mõistab laps tehtud otsuse iseloomu, ulatust ja tagajärgi. Ehkki õigusaktidest tulenevate nõuete tõttu ei saa kohtuotsust ja selle põhjust alati sõnastada ja selgitada lapsesõbralikus keeles, peaks otsuse lapsele lahti seletama tema esindaja.¹¹⁰

Riigi õigusabi seaduse¹¹¹ § 6 lg 2 alusel saab alaealine kahtlustatav või süüdistatav riigi õigusabi oma majanduslikust seisundist sõltumata, kuna kriminaalmenetluses kaitsja osavõtt on talle kohustuslik. KrMS § 180 lg 3 alusel jäetakse seoses süüdistatava alaealisusega kriminaalmenetluse kulud riigi kanda. EN lapsesõbraliku menetluse suunistes on selgitatud, et on oluline, et lapse advokaadi teenuste eest ei kohustataks otseselt ega kaudselt maksma lapse vanemaid. Kui advokaadi eest maksavad vanemad, eriti juhul, kui tegemist on huvide konfliktiga, ei ole mingit garantiid, et advokaadil on võimalik sõltumatult lapse seisukohti kaitsta. Lapsele määratud esindaja roll on lapse seisukoha ja arvamuse kindlakstegemine ning nende kaitsmine. Kui esindaja lapse arvamusega ei nõustu, peaks ta püüdma last veenda ja selgitada talle võimalikult lihtsalt oma arvamust ja nägemust asjast. Lapsele määratud esindaja ülesanne peaks olema aidata kohtul kindlaks teha, mis on lapse parimates huvides.¹¹²

¹⁰⁸ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 12 (viide 19), p 36 ja 49.

¹⁰⁹ EIKo nr 24724/94, *T. vs. Ühendkuningriik*; EIKo nr 24888/94, *V. vs. Ühendkuningriik*, p 90.

¹¹⁰ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 77.

¹¹¹ Riigi õigusabi seadus. - RT I, 22.12.2020, 46.

¹¹² EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 70 -71.

1.8. Spetsialisti menetlusse kaasamine

Laste ärakuulamisõiguse tagamisel on määrava tähtsusega neid küsitlevate spetsialistide teadmised ja oskused lastega suhtlemise ning laste arengupsühholoogia vallas.¹¹³ Lapsesõbralik õigusemõistmine eeldab, et lapsel ja perel on üks spetsialist, keda ta tunneb ja kes on asjatundja keerulistes juriidilistes ja sageli delikaatsetes küsimustes, omamoodi tugiisik, kellega on lapsel usalduslik suhe ja kes oskab last ja vanemat kuulda, mitte ainult küsimusi esitada ehk n-ö ülekuulamist korraldada.¹¹⁴ Andmed ja üldine lapsesõbraliku õigusemõistmise kontseptsioon peab laste korduvaid hindamisi ning erinevate spetsialistide kohtumist sama lapsega pigem lapsele koormavaks, mis ei lähtu lapse parimatest huvidest.¹¹⁵

Politseiametnik, prokurör, lastekaitsetöötaja, advokaat, kohtunik, kriminaalhooldusametnik jt protsessi kaasatud spetsialistid võivad kõik olla väga sõbralikud, täita suurepäraselt oma ülesandeid ja teha omavahelist võrgustikutööd ning tahta lapsele ainult head, kuid lapse jaoks on nad siiski õiguskorra esindajad, kes pigem kutsuvad esile hirmu kui usaldust.¹¹⁶ Alaealise õigusrikkuja liikumist politseist lastekaitse, prokuratuuri, kohtusse, kriminaalhooldusesse ja kinnise lasteasutuse teenusele või muule teenusele ning kinnipidamisasutusse saadab pidev hindamine ning iga hindaja esitab küsimusi lähtuvalt oma eesmärgist. See tähendab, et ühe menetlusprotsessi jooksul võib lapsega rääkida kuni kuus erinevat spetsialisti, kes kõik võivad küsida uuesti sama infot, kuna tsentraalne infovahetus hetkel puudub. Lapsed ja noored õigusrikkujad oskavad ise hinnata seda, kuidas selline pidev hindamine neid mõjutab ja kuidas seejuures on kaitstud nende parimad huvid.¹¹⁷

Lapsega seotud menetlustes on lastekaitsetöötaja võtmeisikuks. Lastekaitsetöötaja saab hinnata lapse terviklikku abivajadust ning tal on parem ülevaade, mis saab selle piirkonna (sh mujal) sotsiaalsüsteem lapse ja pere abistamiseks pakkuda. Lisaks saab lastekaitsetöötaja teha tööd ka lapse perekonnaga. KLAT-i vajaduse ilmumise korral tuleb kohaliku omavalitsuse (edaspidi KOV) lastekaitse spetsialistil valmistada last ette tema võimaliku suunamise asjus KLAT teenusele. Samuti tuleb tal planeerida lapse teenusele viimist ning edasisi sekkumis- ja abistamismeetmeid pere ja lapse toetamiseks. Oluline on, et menetleja teavitaks SKA-d, millal

¹¹³ K. Paron (viide 55), lk 650.

¹¹⁴ European Union Agency for Fundamental Rights (viide 60).

¹¹⁵ A. Markina jt (viide 3), lk 125.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). (2017). Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States. - https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly-justice-children-sperspective_en.pdf (26.01.2022).

on menetlejal plaanis pöörduda KLAT ettepanekuga kohtusse ning millal planeerib kohus lapse osas ärakuulamise. SKA peab olema kursis lapse ja tema abivajadusega, et planeerida koostöös võimaliku teenuseosutajaga lapse saabumist ja valmistada ette keskkonna.¹¹⁸ Kriminaalmenetluses SKA-lt arvamuse küsimine ei ole kohustuslik.

Kohtueelse ettekande koostamiseks kohtub kriminaalhooldaja kahtlustatava või süüdistatavaga, tema lähedastega ja teiste isikutega kohtueelse ettekande koostamiseks vajaliku teabe kogumise eesmärgil, tutvub riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste ning tervishoiuteenuse osutaja andmetega kahtlustatava või süüdistatava kohta, nõuab kahtlustatava või süüdistatava seaduslikult esindajalt, õppeasutuse juhilt ja tööandjalt andmeid kahtlustatava või süüdistatava käitumise ja õppimise kohta.¹¹⁹ Lastega ja laste heaks töötavad spetsialistid peaksid täitma rangeid konfidentsiaalsuseeskirju, välja arvatud juhul, kui sellega kaasneks oht lapsele.¹²⁰

Lapse võrdset kohtlemist menetluses võib mõjutada ka erinev perekondlik taust.¹²¹ Lapse heaolu kujunemisel on oluline tegur lapse leibkonna ehk ühiselt koos elava pere koosseis. Vanemate esmakohustus on tagada olenevalt oma võimetest ja rahalistel võimalustel lapse arenguks vajalikud elutingimused. Kehvad olud ei tee elukeskkonda mitte ainult ebameeldivaks ja inetuks, vaid mõjutavad olulisel määral ka teisi laste elukvaliteedi näitajaid, näiteks tervist. Lapsevanemate edukusest töö- ja võimekusest majanduslikult toime tulla olenevad suuresti laste majanduslik kindlustatus ning enesearenguvõimalused. Vaesusriske aitab maandada küll riigi ja omavalitsuse tugi, kuid tihtilugu on tegu püüdega tagada elatusmiinimum, mitte püüuga toetada lastele võrdväärsete elu- ja kasvutingimuste loomist.¹²² Tulenevalt EN lapsesõbraliku menetluse suunisest tuleks julgustada tihedat koostööd eri spetsialistide vahel, et saada põhjalik ülevaade lapse olukorrast ning anda hinnang tema õiguslikule, psühholoogilisele, sotsiaalsele, emotsionaalsele, füüsilisele ja kognitiivsele seisundile.¹²³ Vanematele abi pakkumine (nt tugiisiku määramine) on äärmisel oluline just olukorras, kus vanem ei ole suuteline arvestama lapse huvidega ning võimelised tagama talle tema heaolu.

¹¹⁸ Sotsiaalkindlustusamet. Kinnise lasteasutuse teenus. - <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus> (10.01.2022).

¹¹⁹ Kriminaalhooldusseadus § 24 lg 2. - RT I, 19.03.2019, 32.

¹²⁰ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 21.

¹²¹ LÕK artikkel 2.

¹²² Laste heaolu. Statistikaamet. - Tallinn 2013, lk 13, 18-19.

¹²³ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 22.

Noorte õigusrikkujate uuringust ilmnes, et kuigi spetsialistide teadlikkus ja vahendid on paranenud, tuleks jätkuvalt soodustada erinevate institutsioonide omavahelist koostööd, üle vaadata laste ja noorte kohtueelse hindamissüsteemi eesmärgid, kaaluda praeguse hindamissüsteemi optimaalsust ning selle võimalikke alternatiive. Sealjuures tuleks soodustada kõigi menetlusprotsessis osalevate spetsialistide väljaõpet lapse ja noore arenguliste ja sotsiaalsete eripärade mõistmiseks ning lapse paremaks kaasamiseks, et protsessi keskmes oleks laps ja tema vajadused, heaolu ja õigused.¹²⁴ Kõigi laste ja noorte õigusrikkujate puhul peaks selleks ettevalmistuse saanud spetsialist hindama nende vaimset ja sotsiaalset seisundit, mis aitaks välja selgitada parima võimaliku sekkumise õiguskuuleka käitumise kujundamiseks.¹²⁵

1.9. Dokumentide esitamise õigus

Kriminaalmenetluse käigus on KrMS § 34 lg 1 kohaselt alaealisel õigus esitada tõendeid, taotlusi, kaebusi. Nimetatud dokumentide koostamisel ja esitamisel peaks alaealine oma kaitsja abi paluma. Lastele peab olema ette nähtud kaebemenetluste kord ja õiguskaitsevahendid juhuks, kui on eiratud ja rikutud nende õigust olla ära kuulatud ja õigust sellele, et nende seisukohti asjakohaselt arvesse võetakse. Kaebemenetluste korras peavad olema ette nähtud usaldusväärsed moodused, millega tagatakse lastele kindlustunne, et nende menetluste kasutamine ei sea neid vägivalla ega karistuse ohtu.¹²⁶

KrMS § 318 lg 1 alusel on õigus esitada apellatsioon ringkonnakohtusse, kui kohtumenetluse pool esimese astme kohtu otsusega ei nõustu. Analüüsitud kriminaalmenetluste puhul oli tehtud lahend kas kokkuleppe või lühimenetluse korras. Sel juhul on kaebeõigus piiratud KrMS § 318 lg 3 ja 4 alusel. Kriminaalmenetluse seadustik ei eelda süüdistatava aktiivset rolli tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamisel. PS § 22 lg-st 2 ja KrMS § 7 lg-st 2 tuleneb, et isiku süü tõendamiskoormus on riigil.

¹²⁴ A. Markina jt (viide 3), lk 15.

¹²⁵ *Ibidem*, lk 16.

¹²⁶ Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 12 (viide 19), lk 10.

1.10. Alaealise süüvõimelisus

Kohus saab, arvestades alaealise kõlbelise ja vaimse arengu taset ning tema võimet oma teo keelatusest aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamale juhtida, vabastada ta karistusest ning kohaldada mittekaristuslikku mõjutusvahendit.¹²⁷ Riigikohtu arvates on alaealine piiratud süüvõimega. Ka KarS eeldab, et alaealine on küll süüvõimeline,¹²⁸ kuid tema süüvõime on piiratud. Tegemist ei ole piiratud süüdivusega KarS § 35 järgi, s.t meditsiinilises mõttes, vaid just ebapiisava sotsialiseeritusega. Isegi kui alaealine saab aru teo keelatusest, ei tähenda see, et ta suudaks täiel määral oma käitumist selle arusaamise järgi juhtida. Alaealine ei pruugi täiel määral eristada lubatud ja keelatud ning täielikult aduda oma tegude tagajärgi. Iseäranis aktuaalne on see küsimus juhul, kus alaealine paneb süüteo toime vahetult pärast karistatavasse ikka jõudmist. Riigikohus on rõhutanud, et alaealine ei ole isiksusena veel välja kujunenud ning alaealiste kuritegevuse põhjused ja sellest tulenevalt tema meelestatus õiguskorra suhtes on teistsugused kui täiskasvanul. Tihtipeale on alaealise kuritegeliku käitumise ajend grupis enese kehtestamise soov, julguseproov, tähelepanuvajadus jms.¹²⁹

Riigikohus on oma lahendis nr 3-1-1-77-11 asunud seisukohale, et alaealisus ei tingi automaatselt süüdistatavale mõistetud karistuse kergendamist ega välista karistamist reaalse vangistusega. Kui isiku süü, kohtu poolt tuvastatud kergendavad ja raskendavad asjaolud, võimalused mõjutada süüdlast hoiduma edaspidi süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvid nõuavad isiku karistamist reaalse vangistusega, siis tuleb teda ka sellise karistusega karistada, olenemata sellest, kas süüdistatav on täis- või alaealine.¹³⁰

EN lapsesõbraliku menetluse suunise kohaselt ei tohiks kriminaalvastutusele võtmise vanuse alampiir olla liiga madal ja see peaks olema seadusega kindlaks määratud.¹³¹ KarS § 33 alusel on isik süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt neljateistaastane. Nooremad kui 14-aastased ei ole seaduse järgi võimelised süüd kandma ning nende tegu kohtus ei arutata. Siiski uurib politsei juhtumit ning prokurör selgitab lapsele, mis temast edasi saab. Lasteombudsmanide Euroopa võrgustik (ENOC) soovib töötada välja kõigile alaealistele õigusrikkujatele sobivad uuenduslikud süsteemid, mis on tegelikult suunatud neile

¹²⁷ KarS § 87 lg 2.

¹²⁸ KarS § 33.

¹²⁹ RKKKo 3-1-1-43-06, p 13.1.

¹³⁰ RKo 3-1-1-77-11, p 10.1.

¹³¹ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 23.

hariduse andmisele, ühiskonda naasmise toetamisele ja rehabiliteerimisele.¹³² On loomulik, et mida noorem on laps, seda haavatavam ta on ning seda kahjulikumalt mõjub talle vanematest eemalolek. Seega, mida noorem laps on, seda tõsisemalt tuleb suhtuda kinnisesse lasteasutusse paigutamise võimalikesse kahjulikesse mõjudesse, võrreldes kasulikega. Üldjuhul on nooremate laste puhul suuremad võimalused peresuhete parandamise ja vanemate toetamise kaudu jõuda lahenduseni, kus lapse käitumine saadakse kontrolli alla pere abil, ilma et peaks lapse pere juurest ära suunama.¹³³

Lapsel, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatav või süüdistatav, peaks olema õigus individuaalsele hindamisele, et tuvastada tema erivajadused seoses kaitse, hariduse, koolituse ja ühiskonda lõimumisega, et teha kindlaks, kas ja kui suures ulatuses ta vajaks kriminaalmenetluses erimeetmeid, ning et määrata kindlaks tema kriminaalvastutuse ulatus ja tema suhtes kohaldatava konkreetse karistuse või kasvatusliku meetme sobivus. Individuaalse hindamise käigus tuleks eelkõige arvesse võtta lapse isiksust ja küpsust, lapse majanduslikku, sotsiaalset ja perekondlikku tausta, sealhulgas tema elukeskkonda, ning lapse erilist kaitsetust põhjustavaid asjaolusid, nagu õpi- ja suhtlemisraskused. Kui individuaalset hindamist ei ole läbi viidud, peaks olema siiski võimalik süüdistus esitada, kui see on lapse parimates huvides. Nii võidakse toimida näiteks juhul, kui laps viibib eelvangistuses ja individuaalse hindamise ootamine võiks eelvangistust tarbetult pikendada.¹³⁴

¹³² EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 63.

¹³³ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 360 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/096a684f-385d-487c-9355-b4978c6174aa/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (10.01.2022), lk 13.

¹³⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800 (viide 56), p 35-36, 39 ja artikkel 7.

2. KLATI SUUNAMISE ÜLDPÕHIMÕTTED JA REGULATSIOON

2.1. KLAT olemus ja eesmärk

KLAT teenus loodi alaealistele õigusrikkujatele mõeldud abimeetmete reformi tulemusel. Varem täitsid sama funktsiooni peamiselt eri- või kasvatuslike erivajadustega laste koolid. KLAT-i paigutamine on riigieelarvest rahastatav ööpäevaringne teenus, mille eesmärk on toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku ja kognitiivset arengut, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas tema enda elu, tervist ja arengut ning teiste isikute elu ja tervist kahjustava käitumiseta.¹³⁵ KLAT pakub ajutist ööpäevaringselt tuge ja turvalisust lapsele või noorele, kelle käitumine ohustab tugevalt tema vabadust.¹³⁶ Teenus on mõeldud suure abivajadusega või väär- või kuriteo toime pannud alaealistele. Samuti alaealistele, kelle puhul asendatakse vahistamine kinnise lasteasutuse teenusega.¹³⁷

KLAT-is tagatakse lastele turvaline paik, kuna toimub ööpäevaringne järelevalve. Lisaks töötavad lapsega tema arengut toetavad erinevad spetsialistid. Iga tegevusega pakutakse lapsele stabiilsust ja toetust, soodustatakse tema arengut, muudetakse raskesti mõistetavat käitumist ning luuakse alus uute hoiakute ja oskuste tekkele. Eesmärk on, et kui laps KLAT teenuselt lahkub, tuleks ta toime nii, et ta ei kahjustaks oma käitumisega ennast ega teisi. Alaealise KLATi saabudes hakatakse plaanima tema elu väljaspool teenust, toetama ja harjutama kogukonda naasmist.¹³⁸ KLATi eesmärk ei ole last kinni hoida, veel vähem teda karistada ja ühiskonnast isoleerida. Suletud ust on vaja siis, kui on reaalne oht, et muidu laps põgeneb ning võib ära olles korda saata midagi, mis halvendab tema olukorda veelgi. Pidev viibimine suletud ja kontrollitud keskkonnas ei valmista noort mitte kuidagi ette selleks, kuidas ta teenuselt lahkudes oma kodukohas hakkama saab. Seepärast on teenuse eesmärk pakkuda noorele toetust enam, kui pakkus tema senine elukeskkond ning õpetada oma eluga hakkama saama.¹³⁹

¹³⁵ SHS § 130¹, § 130⁵ lg 6.

¹³⁶ Sotsiaalkindlustusamet. Kinnise lasteasutuse teenus (viide 117).

¹³⁷ E. Nikonov. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Sotsiaaltöö 2016, nr 4, lk 72.

¹³⁸ P. Vaiksaar, E. Linnas. Kinnine lasteasutus ei karista. Radar nr 33, kevad 2021, lk 37.

¹³⁹ K. Gornischeff, K. Loide (viide 12), lk 77.

Kohus peab iga konkreetse lapse puhul võrdlema kahju, mis leiab aset, kui last kinnisesse asutusse ei paigutata, kahjuga, mis leiab aset, kui laps kinnisesse asutusse paigutatakse, ning tegema otsuse lähtuvalt selle kaalumise tulemustest. Samuti tuleb igal juhtumil põhjalikult kaaluda, kas konkreetse lapse puhul on tõepoolest rakendatud kõiki muid võimalikke meetmeid peale kinnisesse asutusse paigutamise või veendunud, et nende rakendamine ei oleks sobiv. Kindlasti ei piisa lapse vabadust piirava otsustuse tegemiseks ainuüksi nentimisest, et lapsele on pakutud eelnevalt mingi kindel arv meetmeid, vaid olenemata eelneva abi ulatusest tuleb hinnata, kas leidub veel muid võimalikke kohaliku omavalitsuse või riiklikke meetmeid, mida pole rakendatud, kuid mis võiksid olla sobivad.¹⁴⁰

2.1.1. Alaealise erikohtlemise vajalikkus

Alaealiste erikohtlemise põhimõtte kohaselt tuleb õigusrikkumisi toime pannud laste ja noorte puhul rakendada arengust lähtuvaid ja kasvatuslikke mõjutusvahendeid, sekkumise valik tuleb teha vastavalt lapse vajadustele ja riskidele ning sealjuures sekkuda minimaalsel vajalikul määral.¹⁴¹ Otsustades alaealisele mõjutusvahendite määramise, tuleb kohtul arvestada tema vaimse ja kõlbelise arengu taset ja võimet käituda normipäraselt.¹⁴² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, näeb ette alaealiste erikohtlemise ning rõhutab, et lapsele, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatav või süüdistatav, tuleks pöörata erilist tähelepanu, et säilitada lapse arengupotentsiaal ja ühiskonda taasloomumise väljavaated. Muuhulgas on lapsel õigus individuaalsele hindamisele, mis võtab arvesse laste erivajadusi ning võimaldab otsustajal rakendada konkreetsele lapsele sobivaid kaitseabinõusid.¹⁴³

Riigikohus tõi oma lahendis nr 3-1-1-43-06 välja, et klassikalise arusaama kohaselt on karistusõigus suunatud eelkõige teole, mitte täideviijale. Alaealiste poolt toimepandud kuritegude korral on rõhuasetus aga teistsugune – sellises olukorras on karistusõiguse jaoks tähtsam just täideviija isik(sus), mitte aga tema poolt toimepandud tegu ja selle raskus. Samuti on alaealiste toimepandud kuritegude puhul esmatähtsal kohal just kasvatuslikud eesmärgid. Riigikohus märkis, et karistusõiguse ülesandeks alaealise puhul on uue kuriteo toimepanemise

¹⁴⁰ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 360 SE (viide 133), lk 12.

¹⁴¹ SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus. (2018). Taastava õiguse ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamise juhendmaterjal politseitoos.
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhendmaterjal_2018.pdf (26.01.2022), lk 8.

¹⁴² J. Sootak, P. Pikamäe. KarSK § 87/4.1. - Karistusseadustik. Komm vlj. 5 vlj. - Tallinn: Juura 2021.

¹⁴³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800 (viide 56).

ennetamine, lapse sotsiaalne järeleaitamine ning lõimimine, et karistusõiguse kaudu toimuks nn pedagoogilise defitsiidi balansseerimine. Seega tuleb alaealise mõjutamiseks teda kasvatada, mitte karistada. Karistuse määramisel on tähtis, et see looks alaealisele arusaama ühiskondlike normide siduvast iseloomust ka tema suhtes ning ei piiraks tema ühiskondlikku lõimumist.¹⁴⁴ Alaealise õigusrikkuja erikohtlemisel on esmatähtis eripreventiivne ehk kasvatuslik eesmärk. Karistust on võimalik alaealisele määrata siis, kui mõjutusvahendil ei ole eripreventiivset mõju.¹⁴⁵

Pärast 2018. aastal toimunud reformi, tuleb alaealiste toimepandud kuritegude korral eelkõige kaaluda mõjutusvahendite kasutamist. Enne reformi oli alaealiste erikohtlemise süsteem liigselt kalduv karistuste suunas. KarS §-is 87 on toodud loetelu milliseid mõjutusvahendeid alaealiste suhtes võib kasutada. Mõjutusvahendite laiast ja paindlikust ning individualiseerimist võimaldavast valikust tuleb igale alaealisele või noorele leida sobiv meede. Kui alaealiste puhul on kõige piiravamaks meetmeks KLAT-i paigutamine, siis Eestis puudub kinnine asutus noortele täiskasvanutele (18-21 aastased noored), kuigi KarS § 87 lg 6 kohaselt oleks võimalik alaealise mõjutusvahendeid kasutada ka 18–21-aastaste noorte puhul. Eestis koheldakse 18-aastast kuriteo toimepanijat nagu täiskasvanut, kelle kohtlemisel õigussüsteemis eritingimused sisuliselt puuduvad.¹⁴⁶ KLAT-i eesmärk on vähendada alaealiste õigusrikkumiste arvu, suurendada riskikeskkondadest pärit noorte võimalusi tulla paremini toime täiskasvanueas ja vähendada vanglasse jõudvate noorukite arvu. See, et KLAT teenusele suunamist mõjutusvahendina ka soovitakse kasutada näitab SKA statistika, mis toob välja, et alaealistele taotleti 2018-2021 aastatel teenusele suunamist (nii tsiviil- kui kriminaalmenetluse korras) kokku 451 korda.

¹⁴⁴ RKKKo 3-1-1-43-06, p 13.1.

¹⁴⁵ A. Markina jt (viide 3), lk 24.

¹⁴⁶ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu. 453 SE. -
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/56a447c6-1e2a-4243-a488-4647f80062eb> (10.01.2022), lk 9.

2.1.2. Vähiima sekkumise põhimõte ja alaealise vajaduste hindamine

LasteKS § 28 järgi tuleb enne abivajavale lapsele sobiva meetme kohaldamist hinnata lapse abivajadust. Sama paragrahvi lõikes 2 on toodud mida peab lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik hindama:

- 1) lapse füüsilisele, tervislikule, psühholoogilisele, emotsionaalsele, sotsiaalsele, kognitiivsele, hariduslikule ja majanduslikule seisundile;
- 2) last kasvatava isiku vanemlikele oskustele.

Eestis hindavad menetluse erinevates etappides alaealist õigusrikkujat õiguskaitseasustuse töötajad (politseinik, prokurör, kriminaalhooldaja, kohtunik), lastekaitsetöötaja ning mõnikord ka teenuse osutajad ja teised eksperdid. Erinevate spetsialistide läbi viidavad hindamised võivad toimuda praktikas ka samaaegselt. Sama infot kogutakse erinevate ametnike poolt, mida formaalselt teiste osapooltega ei jagata, puudub ühtne infokogumis ja -jagamise süsteem.¹⁴⁷ Mitme ametnikuga samadel teemadel rääkimine võib alaealisele olla segadust tekitav ja kurnav.

KrMS § 34 lg 1¹ p 3 kohaselt koostatakse alaealise kahtlustatava osas individuaalseks hindamiseks kohtueelne ettekande hiljemalt enne süüdistuse esitamist, välja arvatud juhul, kui see ei ole konkreetses kriminaalmenetluses tema huvides, ja et individuaalse hindamise järeldusi võetakse arvesse menetluslike otsuste tegemisel. Nimetatud ettekande koostab kriminaalhooldaja lähtudes kriminaalhooldusseaduse §-ist 24. Spetsialistid soovivad kohtueelsest ettekandest saada mitmekülgse ülevaate noore elust ja sotsiaalsest taustast. Kohtueelse ettekande plussiks on, et hindamise tulemusel tekib selle tulemusi tutvustav põhjalik formaalne dokument, millele saavad oma otsustes tugineda prokuratuur ja kohus.¹⁴⁸

Kuivõrd alaealise karistusest vabastamise põhialus on tema sotsiaalne ebaküpsus, siis võib karistamine enam kõne alla tulla selliste tuumkaristusõiguse moodustavate raskete kuritegude puhul, mille keelatus on enesestmõistetav. Kuigi karistusest vabastamise alus on süüdlase alaealisus teo ajal, tuleb mõjutusvahendi tulemuslikkuseks KarS § 87 lg-tes 1–2 nimetatud arusaamist oma teo keelatusest või võimet oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida hinnata täiendavalt kohtulahendi tegemise aja seisuga.¹⁴⁹ KLAT-i suunamine on kõige karmim mõjutusvahend ja kohus peab otsuse tegemisel hindama lapse huvisid ja riive

¹⁴⁷ A. Markina jt (viide 3), lk 107.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ RKKKo 1-17-8281, p 8.

proportsionaalsust. Eelnevalt peaks olema ära proovitud kõik vähem piiravamad meetmed alaealise aitamiseks ja käitumise parandamiseks. Valitud mõjutusvahend peab olema ka abistavaks teguriks, et alaealine lõpetaks õigusrikkumised ning mõistaks hariduse omandamise vajalikkust. Eesmärgiks ei ole alaealist karistada kinnisesse asutusse suunamisega, vaid mõjutada alaealist nii, et tulevikus ei paneks ta toime uusi õigusrikkumisi. Noore isoleerimise ja tema ellu sellisel viisil sekkumise eesmärgiks peab olema käitumise muutus (kooli tagasi pöördumine, kodus elamine, halbade seltskondadest ja tegevustest loobumine). Samas pole teada, kas KLAT teenust pakkuvad asutused ise sellist eesmärki näevad, kuna nii mõneski asutuses on tulnud tegeleda pigem ellujäämisküsimustega (nt igapäevase korra loomine ja turvalisuse tagamine asutuses).¹⁵⁰

Lastekaitseaduse eelnõu seletuskirjas on toodud, et LasteKS § 28 eesmärk on tagada olukord, kus lapsele ei osutata juhuslikke ja käepäraseid meetmeid, mis kohaliku omavalitsuse üksusel olemas on, vaid selgitatakse välja lapse tegelik vajadus ning otsitakse sobivaid meetmeid nende vajaduste rahuldamiseks. See peab tagama põhimõtte, et meetmete kohaldamine, mis lapse vajadustele ei vasta ning tulemust ei anna, on ebaeetiline ja lubamatu. Kõikide osapoolte, eeskätt aga lapse enda seisukohast on tegemist ressursside raiskamisega, kui osutatakse ebasobivaid meetmeid. Samal ajal on riik või kohaliku omavalitsuse üksus kulutanud aega, teinud haldustoimingud ning eraldanud raha ilma oodatavat tulemust saamata. Ühiskond laiemalt aga kaotab abist ilma jäänud või vale abi saanud laste näol tulevikus toimetulevaid elanikke.¹⁵¹

Kuna KLAT teenusele suunatakse alaealine kuni üheks aastaks, peab antud ajajooksul alaealine mõistma ja arusaama mis on õige ja mis vale ehk töötajad, kes kinnises lasteasutuses töötavad, peavad olema oma ala spetsialistid. KOV-il on LasteKS-i kohaselt keskne roll lapse juhtumikorralduses, sh abivajaduse hindamisel ja abivajadusele vastavate meetmete pakkumisel ning terviklik ülevaade lapse heaolu ohustavatest teguritest ja senistest kohaldatud meetmetest. Seetõttu on põhjendatud ka kinnise lasteasutuse teenuse pikendamise taotlemine korraldada KOV-i kaudu, sest õigusrikkumist menetlenud asutusel pole asjakohast infot selle kohta, kas esinevad jätkuvalt alused lapse kinnises asutuses hoidmiseks. Igal lapse kinnisesse paigutamise ja paigutamise pikendamise otsustamisel tuleb arvestada, et kinnise asutuse kasutamine on põhjendatud alles siis, kui muude, vähem piiravate meetmete rakendamine

¹⁵⁰ J. Salla. Väljast suletud, seest avatud: retsidiivsuse vähenda-mine noortele mõeldud kinniste asutuste abil. - Sotsiaaltöö 2016, nr 3, lk 20-24.

¹⁵¹ Lastekaitseadus. 677 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f3beec87-7eaf-4aad-afa0-aacbdde93a4c/Lastekaitseadus> (10.01.2022), lk 59.

tulemuslik ei oleks.¹⁵² KLAT teenuse pikkus peab olema nii lühike kui võimalik ja nii pikaegne kui vajalik. Noore isoleerimise ja tema ellu sekkumise mõte seisneb loodetavas käitumise muutuses, olgu selleks kooli tagasi pöördumine, kodus elamine, ravile allumine või halbadest sõpradest, uimastitest ja kuritegevusest loobumine. Arvatakse, et kinnise asutuse peamine positiivne mõju seisneb selles, et vabadusest ilma jäetud noor ei saa kahju teha. Isegi kui asutus suudab tagada noore normaalse käitumise asutuses, ei tähenda see, et noor käitub nii ka vabaduses.¹⁵³

LÕK artikkel 40 lg 1 sätestab, et osalisriigid tunnustavad, et igal lapsel, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, on õigus sellisele kohtlemisele, mis arvestab lapse väarikustunnet ja väärtushinnanguid, suurendab lapse austust inimõiguste ja teiste inimeste põhivabaduste vastu ning arvestab lapse vanust ja toetab lapse ühiskonda reintegreerimise taotlust ning tema omandatavat konstruktiivset osa ühiskonnas. Kahtlustatava või süüdistatava staatuses oleva lapse huvi on eelkõige, et kriminaalmenetlus viidaks läbi tema väarikust austavalt ning, et teda ei karistataks ebaõiglaselt, vaid, et tema suhtes kohaldataval karistusmeetmel oleks teda ühiskonda reintegreeriv mõju. Sama on märkinud ka LÕK komitee üldkommentaaris nr 14 punktis 28 selgitades, et lapse parimate huvide kaitsmine tähendab, et kui tegemist on lastest seaduserikkujatega, peavad kriminaalõiguse traditsioonilised eesmärgid repressioon ja retributsioon asenduma rehabiliteerivate ja restoratiivsete eesmärkidega.

Riigikohus on oma lahendis nr 3-1-1-14-06¹⁵⁴ rõhutanud, et alaealine ei ole isiksusena veel välja kujunenud ning alaealiste kuritegevuse põhjused ja sellest tulenevalt tema meelestatus õiguskorra suhtes on teistsugune kui täiskasvanul. Tihtipeale on alaealise kuritegeliku käitumise ajend grupis enesekehtestamise soov, julguseproov, tähelepanuvajadus jms. Alaealine on oluliselt kergemini mõjutatav, mistõttu ühelt poolt ei ole vangistus tema õiguskuulekale käitumisele suunamisel sageli vajalik ja karistuse eesmäärke saab realiseerida kergemaliigilise karistusega. Teisalt tähendab alaealise kerge mõjutatavus aga sedagi, et vangistus võib katkestada süüditunnistatud alaealise sidemed normaalse eluga, tekitada läbikukkumise tunde ning frustratsiooni-meeleolu, mille tõttu alaealine kaotab üldse huvi ja motivatsiooni endas õiguskuuleka sättumuse kujundamiseks. Seetõttu tuleb alaealise vangistusega karistamist eriti hoolikalt põhistada, võttes karistuse eesmärkide seas teravdatult

¹⁵² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) 453 SE (viide 146), lk 9.

¹⁵³ J. Salla (viide 150), lk 21.

¹⁵⁴ RKO 3-1-1-14-06, p 7.

arvesse võimalusi mõjutada teo toimepanijat edaspidiselt õiguskauulekusele. Kui kohus leiab siiski, et on vajalik karistada alaealist vangistusega, peab edasiselt hindama võimalusi karistuse tingimisi täitmisele pööramata jätmiseks. Karistuse mõistmisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel.¹⁵⁵

Kohtuasjas nr 1-18-2563, kus alaealine oli rikkunud käitumiskontrolli tingimusi ulatuslikult ja erinevatel viisidel, leidis kohus, et kriminaalhooldaja taotlus mõjutusvahendi liigi muutmiseks on sobiv, kuna alaealise käitumisest tingituna on oht tema enda tervisele ja arengule. Alaealise kaitsja seadis kohtu valitud meetme sobivuse kahtluse alla, leides, et alaealine on püüdnud ennast parandada (on püüdnud õpinguid jätkata). Kohus selgitas, et alaealine on täitnud õppekavast vaid väga väikese osa ja kui jätta alaealine kinnisesse lasteasutusse suunamata, võimaldaksid kohtud olukorral minna ainult hullemaks ning selline toimimisviis oleks lubamatu.¹⁵⁶ Kui alaealine on kohtu alla antud, tuleb karistamisel arvestada tema eripära ja vajadusi.

KarS § 56 lg 3 kohaselt mõistetakse või määratakse alaealisele karistus ainult siis, kui alaealisele kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest. Tuleks julgustada kohtumenetluse alternatiivide (lepitamine, kohtuväline menetlemine ja alternatiivne vaidluste lahendamine) kasutamist, kui nende abil on lapse parimaid huve võimalik kõige paremini teenida. Samas ei tohiks alternatiivide kasutamine olla lapsele õiguskaitse kättesaadavuse takistuseks.¹⁵⁷ Laste toime pandud väiksemad õigusrikkumised ei peaks automaatselt tooma kaasa kriminaalmenetlust, kui konstruktiivsemad ja kasvatuslikumad meetmed annaksid paremaid tulemusi. Samuti peaks õigusrikkumistele reageerimisel lisaks rikkumise asjaoludele ja tõsidusele, võtma arvesse ka lapse vanust, väiksemat süülisust ja lapse vajadusi ning ühiskonna vajadusi.¹⁵⁸

¹⁵⁵ RKo 3-1-1-43-06, p 13.1.

¹⁵⁶ TrtRnKm 1-18-2563, p 18 ja 21.

¹⁵⁷ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 23.

¹⁵⁸ *Ibidem*, lk 63.

2.2 Seaduslik alus KLAT teenusele suunamisel

01.01.2018 toimus alaealiste mõjutusvahendite reform, mille käigus kaotati alaealiste komisjonid ja nüüd reguleerib erinevatel põhjustel laste KLAT teenusele suunamist SHS § 130 jj. Alaealise mõjutusvahendite seadus tunnistati kehtetuks ja alaealiste komisjonid kaotati eesmärgiga toetada paindlikumalt abivajavaid lapsi, ka neid, kes ei ole õigusrikkumist toime pannud ning luua õiguslik alus lapse vabaduse piiramiseks kasvatusliku järelevalve eesmärgil, ennetada laste õigusrikkumiste toimepanemist ning sellest lastele endile ja ühiskonnale tulenevaid kahjulikke tagajärgi.¹⁵⁹

Seoses alaealiste reformiga, toimus alaealiste kriminaalmenetluses kolm suuremat muudatust:

- a) prokuratuur sai laiemal valiku meetmeid, mida kasutada kriminaalmenetluse lõpetamiseks;
- b) tekkis võimalus kasutada alaealise vahistamise asemel ka paigutamist kinnisesse laste asutusse;
- c) laiendati võimalusi kriminaalmenetluse kulud alaealiselt välja mõistmata jätta.¹⁶⁰

KLAT teenust osutatakse ainult lapsele, kelle vabadust on piiratud kohtulahendi alusel:

- SHS § 130² lg 1 alusel saab teenusele suunata lapse, kui lapse käitumine seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu või teiste isikute elu või tervise ja seda ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega (otsustatakse hagita menetluses);
- KarS § 87 lg 1 p 9 ja § 87 lg 2 p 8 järgi on kohtul õigus kohaldada kuriteo või väärteo toime pannud vähemalt 14-aastase alaealise suhtes, kes vastab viidatud sätetes nimetatud tunnustele, mõjutusvahendina kinnisesse lasteasutusse paigutamist (otsustatakse kriminaalmenetluses);
- KrMS § 131 lg 3² alusel võib alaealise isiku vahistamise korral kohus määrata, et vahistamine asendatakse alaealise kinnisesse lasteasutusse paigutamise (otsustatakse kriminaalmenetluses);
- SHS §-des 130¹–130⁵ on sätestatud alused lapse kinnisesse lasteasutusse paigutamiseks. Nendeks on, kui lapse käitumine seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu või teiste isikute elu või tervise ja seda ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piiravama meetmega.

¹⁵⁹ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 360 SE. (viide 133).

¹⁶⁰ J. Ginter, J. Sootak. (viide 1), lk 209.

KarS 87 lg 7 suunab kohut mõjutusvahendite kohaldamise võimalikkust kaaluma ka noorte täiskasvanute asjades. Kui 14–17-aastaste piiratud süüvõimet eeldatakse ning sellest tulenevalt on nende karistusest vabastamine ja mõjutusvahendite kohaldamine eelduslikult põhjendatud, siis noorte täiskasvanute kui süüvõimeliste isikute korral rakendub üldjuhul üldine sanktsioonisüsteem. Seega on noorte täiskasvanute puhul mõjutusvahendite kohaldamine erandlik ja kohtul tuleb nende asjades vastupidiselt alaealistele põhjendada nimelt karistuse kohaldamata jätmist ja selle asemel käesolevas paragrahvis loetletud mõjutusvahendite määramist. Süüvõimelise isiku vastutus järgneb § 56 alusel üldkorras ning vaid kuriteo asjaolude, süüdlase vaimse ja sotsiaalse arengutaseme erandlikud asjaolud võivad endaga kaasa tuua tema karistusest vabastamise mõjutusvahendite rakendamise nimel. Viimast kinnitab ka asjaolu, et lg 7 kohaselt saab noore täiskasvanu suhtes mõjutusvahendi kohaldamine kõne alla tulla üksnes kuriteo korral, samas kui väärteokaristusõiguse vallas rakendub üldvastutus.¹⁶¹

Kui KarS § 87 lg 1 punktides 4, 5, 7 ja 10 ning lg 2 punktides 4–6 ja 9 loetletud mõjutusvahendeid saab kohus kohaldada üksnes isiku eelneval nõusolekul, siis KLAT-i suunamisel alaealise nõusolekut vaja ei ole. Kohus peab mõjutusvahendit kohaldades tegema kõigepealt süüdimõistva kohtuotsuse, seejärel vabastama süüdlase karistusest ja kohaldama talle mõjutusvahendit. Karistusest vabastamise eeldus pole siiski kõigepealt mõistetava põhikaristuse äranäitamine kohtulahendi resolutsioonis, sest KarS ei näe ette võimalust juba määratud mõjutusvahendi tagasiarvutamiseks põhikaristuseks.¹⁶² KarS § 87 lg 5 alusel paigutatakse alaealine KLAT teenusele kuni üheks aastaks. Kui kohus tunnistab alaealise kuriteos süüdi ja kohaldab tema suhtes mõjutusvahendit, siis karistusregistrisse toime pandud kuriteo ja mõjutusvahendi kohta märget ei tehta. Sellise otsusega motiveerib kohus noort õiguskuulekalt käituma – kuigi ta vastutab oma teo eest, saab ta end muutes jätkata oma elu „puhta lehena“.¹⁶³

Mõjutusvahendi liigi valikul tuleb kohtul arvestada süüdlase isikut ja süüteo asjaolusid.¹⁶⁴ KarS § 87 lg 5 ei luba siiski kohaldada üheaegselt mitut ajalise protsessina kulgevat ja teineteist olemuslikult välistavat mõjutusvahendit, nt kinnisesse lasteasutusse paigutamist ühelt poolt ning üldkasulikku tööd ja käitumiskontrolli teiselt poolt. Mõjutusvahendi tingimuslik kohaldamine on §-de 73–74 kohaselt välistatud. Samas võib

¹⁶¹ KarSK § 87/4.2 (viide 142).

¹⁶² *Ibidem*, p 5.1.

¹⁶³ M. Pärn. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. Prokuratuuri aastaraamat 2018. - <https://www.prokuratuur.ee/et/alaealiste-õigusrikkujate-erikohtlemine> (22.02.2022).

¹⁶⁴ KarSK § 87/5.2 (viide 142).

kohus kohaldada liigilt kergemat mõjutusvahendit, kui nt kinnisesse lasteasutusse paigutatud alaealine on seal viibimise aja jooksul tõestanud enda muutumist.¹⁶⁵ Mõjutusvahendi muutmise kord on reguleeritud KrMS §-s 430.

KarS § 87 lg 1 p 9 alusel tuleb KLAT-i paigutamisel järgida SHS-is sätestatud KLAT-i paigutamise põhimõtteid, kuid vastavalt SHS-s sätestatud põhimõtetele tuleb seda siiski lugeda seadusandja veaks, kuivõrd KarS ja SHS eesmärgid on erinevad. KarS § 87 lg 1 p 9 näeb ette mittekaristusliku mõjutusvahendi ja lähtub eeldusest, et alaealine on toime pannud süüteo, mille eest tuleb kohaldada õigusjärelmit (karistus või mõjutusvahend). Samas kui SHS § 130² lg 1 näeb ette kinnisesse lasteasutusse paigutamise teistel tingimustel – kui seda tingib lapse käitumine, mis seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu või teiste elu või tervise ja seda ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega.¹⁶⁶

Lisaks mõjutusvahenditele on siiski võimalik määrata alaealisele ka karistust, sh vangistust. KarS § 56 lg 2 näeb ette vangistuse kohaldamise täiendava tingimusena nõude, et karistuse eesmäärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. KarS § 56 lg 3 alusel võib alaealisele karistuse mõista või määrata ainult siis, kui alaealisele kohaldatava mõjutusvahendiga ei ole võimalik mõjutada teda edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest. Kui kohus otsustab mõjutusvahendit mitte kohaldada, tuleb tal seda ka otsuses põhjendada. Kui kohus on leidnud, et alaealist tuleb siiski karistada ja sealjuures vangistusega, tuleb kohtul kaaluda selle kohaldamist tingimisi.¹⁶⁷

2.2.1 KLAT teenusele paigutamine kui vabaduse võtmine

Alaealise kinnisesse asutusse paigutamine on käsitletav vabaduse piiramisena. Vabadust piirates tuleb meeles pidada, et ennetamine on olulisem kui karistamine ning õigussüsteemi tavapärase meetmete kohaldamine tuleks alaealiste puhul viia miinimumi. Selle asemel tuleb rakendada kasvatuslikke meetmeid ja pöörata tähelepanu tegelikele kuritegelikku käitumist põhjustanud probleemidele.¹⁶⁸ Lapse vabaduse piiramise otsustamisel ei piisa nentimisest, et lapsel esineb teatud sorti käitumine (nt koolis mittekäimine, vägivaldsus, alkoholi tarvitamine, narkootikumide tarvitamine), vaid tuleb põhjendada, kas see tähendab konkreetse lapse puhul

¹⁶⁵ KarSK § 87/17 (viide 142).

¹⁶⁶ *Ibidem*, p 15.

¹⁶⁷ KrMS § 306 lg 1 p 8.

¹⁶⁸ E. Nikonov (viide 137), lk 72.

nii suurt kahju, et sedavõrd piirava meetme, nagu kinnisesse asutusse paigutamise, rakendamine on põhjendatud.¹⁶⁹

Kooskõlas LasteKS ja LÕK üldiste põhimõtetega toimub lapse kinnisesse lasteasutusse paigutamine lapse abistamise eesmärgil. Kuigi lapse vabadust tuleb igal konkreetsel juhul ja ajahetkel piirata vaid minimaalsel vajalikul määral, suurendades lapse vabadust tema seisundi paranedes, tuleb teenuse sisu kogumis hinnates asuda seisukohale, et lapse kinnisesse lasteasutusse paigutamise otsustamisel on tegemist vabaduse võtmisega PS § 20 lõike 2 punkti 4 mõttes. EIÕK artikkel 5 lõige 1 sätestab, et kellelki ei tohi võtta tema vabadust, välja arvatud seadusliku kinnipidamise korral. Kuigi õigus vabadusele on üks olulisemaid põhiõigusi, on teatud erandlikel juhtudel selle põhiõiguse riive põhjendatud ning lausa hädavajalik, tagamaks lapse enda või teiste isikute elu või tervise kaitse ning lapse minimaalselt vajalik eakohane arendamine.¹⁷⁰

ÜRO alaealiste üle õiguse mõistmise miinimumeeskirja nr 19¹⁷¹ (edaspidi ÜRO standard) järgi tuleks alaealise vabaduse kaotust piirata võimalikult vähe, kasutades selleks spetsiaalset institutsionaalset korraldust vangistuses hoidmiseks ja pidades silmas õigusrikkujate, õigusrikkumiste ja institutsioonide erinevusi. Eelistada tuleb "avatud" asutust "suletud" asutusest. ÜRO standardist tulenevalt peab alaealiste õigusemõistmise süsteem olema kooskõlas alaealiste heaoluga ja peaks tagama, et igasugune reageerimine alaealiste õigusrikkujate suhtes on alati võrdeline nii õigusrikkuja kui ka õiguserikkumise asjaoludega. Noortele õigusrikkujate tegudele reageerimine peaks põhinema mitte ainult kuriteo raskus astmest, vaid ka isiklike asjaolude arvestamisel. Lapse KLAT-i paigutamise otsustamisel tuleb arvestada, et õigus vabadusele on üks olulisemaid põhiõigusi ning et lapse paigutamisel asutusse, kus tema vabadust piiratakse, on väga negatiivne mõju lapse arengule.¹⁷² LÕK artiklist 37 tingituna võib alaealiste vangistamist rakendada ainult viimase abinõuna juhul kui muud mõjutusvahendid ei ole oma eesmäärke täitnud. Iga laps, kellelt on võetud vabadus, lahutatakse täiskasvanutest juhul, kui see pole lapse huvidega vastuolus.

LÕK art 37 näeb ette, et osalisriigid kindlustavad, et alla 18-aastasele kuriteo toime pannud isikule ei kohaldata surmanuhtlust ega eluaegset vanglakaristust ilma vabanemise võimaluseta.

¹⁶⁹ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 360 SE (viide 133), lk 12.

¹⁷⁰ T. Kolk, R. Maruste. PõhiSK § 20/15.2. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.

¹⁷¹ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), p 13.2.

¹⁷² Children's Rights in Juvenile Justice. – CRC General Comment No. 10 (2007). - <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf> (10.01.2022).

Igal isikul on õigus vabadusele. Vabadusest ilmajätmine on seetõttu erand ja tähendab alaealise paigutamist kohtu- või haldusasutuse otsusega asutusse, kust ta ei või omal tahtel lahkuda.¹⁷³ Võttes arvesse laste õiguste, kaasa arvatud nende parimate huvide kaitsmise tähtsust, tuleks vabadusest ilmajätmise juhtumeid kaaluda laste puhul sellest konkreetsest vaatenurgast lähtudes¹⁷⁴ ning asja menetlemisel tuleks järgida lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid. Karistuse, eriti vangistuse mõistmine alaealisele on põhjendamatu, kui tema hoidumine uutest süütegudest ja õiguskorra kaitse on saavutatav mõjutusvahendite kohaldamisega. Lapse vabaduse piiramisel tuleb arvestada, et vabaduse võtmine on viimane abinõu ja et see oleks proportsionaalne seatud eesmärgiga - sobiv, vajalik ja mõõdukas. Samas tuleb ka hinnata, et kui alaealise vabadust ei piirata, mis on selle tagajärg.

Lapse paigutamise KLAT teenusele SHS-i alusel, samuti tema asutuses viibimise pikendamise ja lõpetamise otsustab kohus lapse elukohajärgse kohaliku omavalitsuse taotluse või prokuröri taotluse alusel. Järgitakse tsiviilkohtumenetluse seadustikus¹⁷⁵ (edaspidi TsMS) ettenähtud isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluskorda. SHS § 4 punkti 4 järgi koosmõjus LasteKS § 3 lõikega 2 on KLAT teenusele võimalik paigutada kuni 18-aastast isikut ning vastavalt KarS § 87 lg 3 ja 4 kohaselt saab KLAT teenusele suunata kuni üheks aastaks. Kui pärast ühte aastat KOV-i lastekaitsetöötaja leiab, et lapsel on ka pärast seda üheaastast perioodi jätkuvalt kinnise lasteasutuse teenust vaja, siis edasine KLAT teenusele suunamine peab toimuma juba tavapärasel, SHS-is ettenähtud korras KOV-i lastekaitsetöötaja taotlusel. Alaealise KLAT teenusel olemise pikendamist tuleb põhjalikult põhjendada ning tuleb olla kindel, et tavakeskkonnas olles alaealise käitumine seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu või teiste isikute elu või tervise ja seda ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega

¹⁷³ Euroopa Nõukogu. Soovitus CM/Rec(2008) 11 ministrite komitee poolt liikmesriikidele Euroopa eeskirjade kohta alaealiste õigusrikkujate suhtes, kelle suhtes kohaldatakse sanktsioone või meetmeid. - 05.11.2008.a, eeskirja punkt 21.5.

¹⁷⁴ Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat (viide 7), lk 204.

¹⁷⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197.

2.2.2 Nõuded KLAT asutusele

SHS § 1301 alusel on kinnise lasteasutuse teenus ööpäevaringne teenus, mida osutatakse SHS §-s 130³ sätestatud tingimustel lapsele, kelle vabadust on piiratud kohtumääruse alusel. See tähendab, et KLAT teenusele suunatud laste üle tuleb 24/7 pidada järelevalvet ning KLAT teenuse osutaja peab tagama ööpäev läbi vajaliku arvu töötajad kellel on sobivad isikuomadused ja ettevalmistus, et luua teenust saavate lastega head ja usalduslikud suhted ning tagada seeläbi käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud ülesannete tulemuslik täitmine.

Euroopa Nõukogu soovitus CM/Rec (2008)11¹⁷⁶ märgitakse, et alaealisi ei tohiks kinni pidada täiskasvanutele mõeldud asutustes, vaid spetsiaalselt alaealiste jaoks mõeldud asutustes. KLAT teenust pakub Eestis neli asutust: Maarjamaa Hariduskolleeegium, Tallinna Laste Turvakeskus, Rakvere Lille kodu ja Hiiumaa Sotsiaalkeskuse Noortekodu. Kokku on Eestis ligikaudu 100 teenusekohta.¹⁷⁷ KLAT teenusele paigutamiseiga hoitakse alaealine vähemalt seal viibimise perioodil eemal kahjulikest tegevustest, teda suunatakse haridust omandama ning aidatakse tal arendada välja hoiakuid ja oskusi, mida ta vajab hakkamasaamiseks edasises elus. Õpilasele on loodud individuaalsed, eakohased ja turvalised võimalused haridustee jätkamiseks, kus toetatakse õpilase tervist ja igakülgset arengut ning resotsialiseerumist ühiskonda.¹⁷⁸

Euroopa Nõukogu soovitus CM/Rec (2008)11 artiklis 63.1 on sätestatud, et lastele pakutav majutus peab järgima inimväarikus- ja privaatsusnõudeid ning vastama siseriiklikes seadustes sätestatud tervisekaitse- ja hügieeninõuetele. Samuti sätestab artikkel 65.1, et asutuses peab olema tagatud puhtus ja see peab olema korrapäraselt hooldatud. Artiklites 68.1–68.3 on sätestatud toitlustusele seatud nõuded, mille kohaselt peab toitlustus vastama hügieeninõuetele ning seda tuleb pakkuda kolm kord päevas mõistlike ajavahemike tagant. Samuti on märgitud, et asutus peab pakkuma toitlustust, mis võtab arvesse lapse iga, tervist, terviseseisundit, religiooni, kultuuri ja asutuses tehtavaid tegevusi ning asutuses peab olema igal ajal kättesaadav puhas joogivesi.

KLAT teenusele suunatud õpilaste haridus- ja kasvatuslik erivajadus tuleneb korduvatest õigusrikkumistest, millega kaasnevad pikemaajaline koolist puudumine, õpi- ja

¹⁷⁶ Euroopa Nõukogu. Soovitus CM/Rec(2008)11 (viide 173), p 59.1.

¹⁷⁷ Sotsiaalkindlustusamet. Kinnise lasteasutuse teenus. (viide 118).

¹⁷⁸ Maarjamaa Hariduskolleeegium. - <https://www.mhk.edu.ee/et/ope/uldinfo#uldinfo> (15.04.2022).

suhtlemisraskused, tervise nõrgenemine ning eemaldumine kodust ja ühiskonnast.¹⁷⁹ SHS § 130³ lg 1 p 2 sätestab, et teenuseosutaja peab tagama ööpäevaringse toe ja järelevalve, et ennetada lapse omavolilist lahkumist teenuse osutamise kohast ning lapse käitumisest lapsele endale või teistele tulenevaid ohte. Sellest nõudest ilmneb kinnise lasteasutuse teenuse peamine olemus võrreldes teiste teenustega, näiteks sotsiaalse rehabilitatsiooni teenusega. Kinnise lasteasutuse teenuse keskne osa on see, et lapse abistamiseks võidakse tema vabadust piirata. See tähendab järelevalve tagamist sellisel määral, mida tavaliselt sotsiaalteenuse osutajalt ei eeldata. Arvestades kinnisesse lasteasutusse suunatavate laste sihtrühma olemust (lapsed, kelle käitumine ohustab nende enda elu, tervist või arengut või teiste isikute elu või tervist), peab teenuseosutaja tegema lapse omavolilise lahkumise ennetamiseks ning turvalisuse tagamiseks oluliselt suuremaid jõupingutusi kui teiste samaealiste laste puhul. Omavolilise lahkumise ja ohtude ennetamiseks tuleb võimalikult suurel määral rakendada positiivseid ja toetavaid meetmeid ning võimalikult vähe meetmeid, mis riivavad privaatsust ning tekitavad tunde, nagu viibiks laps kinnipidamisasutuses.¹⁸⁰

Laps ei ole kinnisesse lasteasutusse suunatud mitte selleks, et teda karistada või distsiplineerida, vaid et teda abistada tema probleemide lahendamisel ning valmistada ette edukalt hakkamasaamiseks koju tagasi pöördumisel ja väljaspool asutust elamisel. Seetõttu on igasugused liigselt piiravad järelevalvemeetmed pikas perspektiivis pigem kahjuliku mõjuga. See ei tähenda, et turvalisuse tagamine ei oleks oluline – vastupidi, see on üks teenuseosutaja peamistest ülesannetest. Kuid selle saavutamiseks tuleb võtta kasutusele toetavad, mitte piiravad meetmed.¹⁸¹ Ka Euroopa Nõukogu soovitus CM/Rec (2008)11 punktid 88.1–88.4 kannavad samu põhimõtteid, rõhutades, et turvalisus tuleb tagada laste väärikust ja kehalist puutumatust vähim riivavatel viisidel ning et kasutusele tuleb võtta nn dünaamiline lähenemine turvalisusele.

Keskkond, kus lapsed viibivad, peab olema kindla struktuuriga, turvaline ja ka paindlik, st erinevate laste huvidega arvestav – nn avatud keskkond. Avatud keskkond soosib ka lapse edasist toimetulekut ning motiveerib teenuse eesmärkida saavutamist. Töötajad peavad osutama suuremat tähelepanu nendele teenust saavatele lastele, kellel on suurem risk langeda

¹⁷⁹ J. Tärn. Vägivaldse käitumise sagedase esinemise kohad ja liigid kasvatamise eritingimusi vajavate õpilaste hinnangul. Magistritöö, Tartu: Tartu Ülikool, 2015, lk 12-13.

¹⁸⁰ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 360 SE (viide 133), lk 22.

¹⁸¹ *Ibidem*.

väärkohtlemise ohvriks. Tähtis on, et laps, kes on juba langenud väärkohtlemise ohvriks, julgeks sellest rääkida ja abi otsida.¹⁸²

SHS § 130¹ lg 1 p 3 alusel peab KLAT teenuse osutaja tagama lapse vajadustest lähtuvate tegevuste läbiviimise lapse arengu- ja käitumisprobleemide tuvastamiseks ja lahendamiseks. Käesolev säte on võtmetähtsusega, tagamaks kogu teenuse eesmärgi saavutamise. Kinnises lasteasutuses viibimine ei tohi ühelgi juhul tähendada lihtsalt lapse vabaduse piiramist – lapse vabadust piiratakse just selleks, et last abistada ja soodustada tema hakkamasaamist peale vabaduse piiramise lõppu.¹⁸³

Arvestades vabadusest ilmajätud laste haavatavust ning peresidemete ja ühiskonda naasmise edendamise tähtsust, peaksid pädevad asutused tagama laste õigused ning nende teostamist aktiivselt toetama. Lisaks teistele õigustele peaks lastel eelkõige olema õigus:

- a) säilitada külastuste ja kirjavahetuse kaudu korrapärased ja sisulised kontaktid vanemate, perekonna ja sõpradega, välja arvatud juhul, kui piirangud on vajalikud õigusemõistmise ja lapse huvides. Selle õiguse piiramist ei tohiks kasutada karistusena;
- b) saada sobivat haridust, kutsenõustamist ja -õpet ning arstiabi, teostada mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust ning tegeleda vabaajaharrastustega, sealhulgas kehalise kasvatuse ja spordiga;
- c) osaleda programmides, millega lapsi valmistatakse ette ühiskonda naasmiseks, kusjuures täit tähelepanu pööratakse laste emotsioonalsetele ja füüsilistele vajadustele, peresuhetele, eluaseme-, haridus- ja töövõimalustele ning sotsiaal-majanduslikule seisundile.¹⁸⁴

KLAT teenusele saab paigutada ka raske psüühikahäirega lapse. Raske psüühikahäirega lastele ei ole loodud eraldi teenust ega suunamise aluseid. Kinnisesse lasteasutusse paigutamine katab kõiki juhtumeid, kus lapse enda või teiste elu või tervist ohustavat käitumist on võimalik ohjata ning last abistada kinnise lasteasutuse teenuse ehk liikumisvabaduse piiramise abil. Lapse vabaduse piiramisel ei saa kasvatusliku järelevalve tagamine ega ohtude ennetamine olla eesmärgid iseenesest, vaid nende taotlemine on põhjendatud sedavõrd, kuivõrd need on vajalikud lapse õiguste ja heaolu tagamiseks. Määrav

¹⁸² Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 360 SE (viide 133), lk 23.

¹⁸³ *Ibidem*.

¹⁸⁴ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 23.

asjaolu otsustamiseks, kas lapse abistamiseks on vaja tema vabadust piirata või mitte, ei ole psüühikahäire esinemine või süüteo toimepanemine, vaid lapse faktiline jätkuv käitumine. Psüühikahäire diagnoosini jõudmine on (eriti lapse puhul) pikaajaline protsess, ning psüühikahäirete diagnoosimise lähtekohad ei ole sobivad, vastamaks küsimusele, kas lapse abistamiseks on vaja tema vabadust piirata. Seega ei saa olukorda, kus lapse vabadust on tema abistamiseks võimalik piirata ainult juhul, kui tal on diagnoositud (raske) psüühikahäire, pidada lapse õiguste ja heaoluga kooskõlas olevaks. Samuti ei saa pidada õigeks ootamist, kuni laps on mõne oma käitumisviisi (nt narkootikumide või alkoholi tarbimise või vägivaldsuse) tõttu süüdi mõistetud süüteos, et alles seejärel tema abistamise eesmärgil tema vabadust piirata.¹⁸⁵ Kui lapse käitumise taga on psüühikahäired või muud probleemid, mida ei tuvastata ega lahendata, ei ole võimalik saavutada ka püsivaid muudatusi lapse käitumises.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 360 SE (viide 133), lk 8-11.

¹⁸⁶ *Ibidem*, lk 23-24

3. LAPSESÕBRALIKU MENETLUSE KOHTUPRAKTIKA ANALÜÜS

3.1 Analüüsitud menetluste üldine kirjeldus

Antud magistritöö käigus on Justiitsministeeriumi poolt antud valimi alusel analüüsitud 55 erinevat maakohtu kriminaalmenetlust (12 Harju Maakohtu menetlust, 20 Viru Maakohtu menetlust, 14 Tartu Maakohtu menetlust, 9 Pärnu Maakohtu menetlust) ajavahemikus 2018-2021.a, millega määrati alaealisele mõjutusvahendina KarS § 87 lg 1 p 9 alusel KLAT teenus. Enamasti oli tegemist erinevate varavastaste ja isikuvastaste süütegudega, kuid esines ka avaliku rahu vastaseid süütegusid ja üks liiklussüütegu. Kõige enam alustati kriminaalmenetlust KarS § 121 alusel (36-l korral).

Üheksal juhul olid alaealised õigusrikkumised toimepannud KLAT teenusel viibides. Kõikidel juhtudel oli tegemist isikuvastaste süütegudega. Kuna KLAT-i suunatakse alaealised, kelle riskikäitumine on kõrge, siis on ka arusaadav, et neil omavahel konfliktid tekivad. Laste riskikäitumise vähendamiseks tuleb arendada laste sotsiaalseid oskusi ja vägivallavabu konfliktilahenduse oskusi. Vaja on suurendada teadmisi vägivalla, isikupuutumatus ja soolise võrdõiguslikkuse kohta. Suuremat tähelepanu tuleb pöörata kiusamisvaba haridustee tagamisele ja sellele, et ennetada vägivalda noorte omavahelistes suhetes.¹⁸⁷

Analüüsitud 55-st menetlusest 12 kohtumenetlust viidi läbi lühimenetluses, ülejäänud kohtumenetlused viidi läbi kokkuleppemenetluses. KrMS-i järgi on mõlema menetluse läbiviimisel omad reeglid. Kokkuleppemenetluse puhul tuleb järgida KrMS § 239 jj sätestatud. KrMS § 34 lg 1 p 10 alusel on kahtlustataval õigus anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks ja õigus osaleda kokkuleppemenetluse läbirääkimistel. Kokkulepe sõlmitakse prokuröri, süüdistatava ja tema kaitsja vahel.¹⁸⁸ Kohtuliku arutamise reeglid kokkuleppemenetluses on sätestatud KrMS § 247. Kohtuotsusesse märgitakse vaid milles isik süüdi mõistetakse ja kokkulepe sisu.¹⁸⁹ Kõikidel juhtudel oli alaealine koos kaitsjaga kokkuleppe sõlmimise juures nii prokuratuuris kui ka kohtus. Alaealisele selgitati kokkuleppe sisu ning ta sai kinnitada enda nõusolekut kokkuleppe sõlmimiseks ja kinnitamiseks kohtulahendiga.

¹⁸⁷ Kriminaalpoliitika. Laste ja noorte riskikäitumine ja vägivald. -

<https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/sekkumine/laste-ja-noorte-riskikaitumine-ja-vagivald> (17.04.2022).

¹⁸⁸ KrMS § 245 lg 4.

¹⁸⁹ KrMS § 249.

Lühimenetluse reeglid on sätestatud KarS § 233 jj. Kui kokkulepe menetluse puhul kutsutakse kohtusse vaid prokurör, kaitsja ja süüdistatav, siis lühimenetluse puhul lisanduvad sinna veel kannatanu ja tsiviilkostja. KrMS § 233 lg 1 kohaselt saab kriminaalasja lahendamisel lühimenetluses tugineda üksnes kriminaaltoimiku materjalidele. Kuigi lühimenetluse kohaldamise peamiseks eesmärgideks on kriminaalmenetluse kiirus ja ökonoomsus, ei tohi nende eesmärkide saavutamise nimel teha mööndusi isiku süüküsimuse lahendamise põhjendatuses ega seaduslikkuses. Maakohus saab lühimenetluses teha KrMS § 238 lg 1 p-s 4 sätestatud kohtuotsuse vaid juhul, kui kriminaaltoimikus on kajastatud küllaldaselt informatsiooni asja lahendamiseks.¹⁹⁰ Lühimenetluse üheks eeliseks on ka karistuse vähendamine ühe kolmandiku võrra.¹⁹¹ Lühimenetluses korraldatud istungil osalesid lisaks alaealisele ja tema kaitsjale ka alaealise vanem(ad), kellelt kohus küsis seisukohta KLAT teenusele suunamise osas. Samuti anti alaealisele võimalus selgitada oma tegude toimepaneku põhjuseid ja ta sai avaldada arvamust KLAT teenuse osas.

Mitte ühelgi juhul ei toimunud menetlus üldmenetluse korras. Tõenäoliselt on põhjuseks see, et üldmenetluse protsess on pikaajalisem ning kasutatakse juhul, kui alaealine ei võta süüd omaks või ei nõustu mõjutusvahendi määramisega.

Alaealiste poolt toimepandud kriminaalmenetlusi tuleb menetleda võimalikult kiiresti. Uurija, prokurör ja kohtunik peavad tegema kõik endast oleneva, et kui alaealisega seotud menetlust menetletakse, tehakse seda võimalikult kiiresti ja eelisjärjekorras. Alaealistega seotud kriminaalmenetlusi menetleti üldjuhul alla ühe aasta. Menetlusekestust on arvestatud kuriteoteate esitamisest politseile kuni kohtus tehtud kohtulahendini. Kõige lühem menetlusaeg oli 7 päeva¹⁹² ning kõige pikem menetlus 2 aastat ja 8 kuud¹⁹³. Menetlusi, mis kestsid üle ühe aasta, oli vaid 9. Menetlused, mis kestsid kauem kui 6 kuud, olid peamiselt tingitud kuritegude toimepaneku episoodide mahust ja sellest, et teod olid toime pandud grupis. Näiteks oli menetluses nr 1-18-5555¹⁹⁴ vähemalt 37 erinevat episoodi, milles alaealisi süüdistati. Seega võib järeldada, et alaealistega seotud kriminaalmenetlusi menetletakse küllaltki kiiresti ja eelisjärjekorras.

KarS § 12 lg 1 p 3 võib kohtuistungil kuulutada kinniseks, kas osaliselt või täielikult, kui see on alaealise huvides. Analüüsitud menetlustest vaid 2 juhul oli istung kinniseks kuulutatud.

¹⁹⁰ RKKKo 1-15-10967, p 22.

¹⁹¹ KrMS § 238 lg 2.

¹⁹² PMKo 1-20-2193.

¹⁹³ VMKo 1-20-8167.

¹⁹⁴ HMKo 1-18-5555.

Kohtuistungi avalikkuse piiramise eesmärgiks on, et info alaealise süüdistatava kohta ei leviks isikutele, kes võivad seda alaealise suhtes kuritarvitada ja et avalikkuse tähelepanu ei avaldaks alaealise edasisele käekäigule liigset negatiivset mõju.¹⁹⁵ Meedias (sh sotsiaalmeedias) alaealisega seotud kriminaalmenetluse avalikustamine võib mõjuda alaealisele väga rängalt.

KarS § 33 alusel on isik süüvõimeline alates 14. aastaselt. Süütegude toimepanemisel olid alaealised vanuses 14-16 aastat. Vaid ühel juhul oli tegemist 17. aastase noorega, kelle osas algatati menetlus KarS § 423¹ ja KarS § 121 lg 1 alusel.¹⁹⁶ Kuigi mitmel KLAT-i suunatud alaealistel on tuvastatud ka psüühikahäired, ei kvalifitseeru nad süüvõimetu isiku alla KarS § 34 järgi. Sageli on neil lastel diagnoosimata ja ravimata psüühikahäired, mis on tingitud probleemsest käitumisest ja kooliedu puudumisest. Alaealisi, kes olid varem kriminaalkorras juba karistatud, esines vaid viie alaealise puhul. Seda, et alaealisel oli eelnev kokkupuude politseiga, seoses erinevate süütegude toimepanemisega, esines pea igas menetluses.

Kuna KLAT teenusele suunatakse eelkõige noored õigusrikkujad, kes ei täida koolikohustust, siis koolikohustuse mittetäitmine joonistus välja ka analüüsitud menetlustest. Olid vaid mõned menetlused, kus alaealine oli oma eest tulenevalt ka vastavas klassis. Näiteks eelpool mainitud 17. aastane noor käis alles 8-ndas klassis, kuigi selles eas peaks juba käima 11-ndas klassis. Analüüsitud menetluste puhul olid alaealised 5-9 klassi haridusega, kuid enamus siiski 6-7 klassi haridusega. See, et alaealine oli 1-2 korda klassi kordama jäänud, oli üsna tavaline. Koolikohustuse mittetäitmist põhjendasid noored sellega, et nad lihtsalt ei viitsinud kooli minna või kui nad ka kooli jõudsid, siis nad ei teinud tunnis kaasa või ei läinudki tundi ja veetsid aega niisama koolis olles. Nende laste õpihuvi on väga madal ja neil esinevad erinevad käitumisprobleemid. Samuti oli mitme noore puhul põhjuseks ka see, et mindi sõpradega kooli mineku asemel linnapeale nn “hängima”. Lapsed on oma eest tulenevalt kergesti mõjutatavad ja kui vanemlik järelevalve puudub või vanem ei saa lapse arengu ja haridusküsimuste lahendamisega hakkama, siis on lastel kerge muutuda laisaks just koolikohustuse täitmise osas. Samas ei saa väita, et madal haridustase ja kriminaalne käitumine on omavahel seotud. Lapse negatiivne ja ennast kahjustav käitumine, võib olla seotud ka keskkonnast kus ta kasvab.

Suur osa õigusrikkumistest ning end ja teisi kahjustavast käitumisest pannakse toime sõprade mõjul. Seda näitab ka suur menetluste alustamine just grupis toimepandud süütegude puhul,

¹⁹⁵ Eesti Vabariigi aruanne ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta. - Sotsiaalministeerium 2014 - https://vm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/aruanne_est.pdf (16.04.2022), lk 53.

¹⁹⁶ VMKo 1-20-9112.

mida esines 21-l korral. Süüdistus esitati grupis toime pandud röövimiste, omastamiste ja vara omavolilise kasutamise korral. Õigusrikkumiste riskitegurid on vaba aja veetmine suurema sõprade rühmaga, kuulumine kuritegelikku rühma ning narkootikume tarvitavad, varastavad ja vägivallatsevad sõbrad. Üldjuhul esineb noorel riskikäitumine juba enne kambaga ühinemist, samas narkootikumide tarvitamine ja vahendamine ning vandalism kasvavad oluliselt pärast kuritegeliku grupiga liitumist.¹⁹⁷ Noortekambaga liitumiseks on hulk põhjusi, nt lähimad sõbrad juba on kambas, otsitakse kuuluvustunnet, kaitset või austust. Suurem oht noortekampa sattuda on neil, kellel juba on käitumis- ja õpiraskused ning probleeme agressiivsuse või vägivallaga ja kes elavad piirkonnas, kus on tavapärasest enam õigusrikkumise taustaga lapsi ja noori.¹⁹⁸

KarS § 87 lg 5 annab võimaluse määrata alaealine KLAT teenusele maksimaalselt kuni üheks aastaks. Enamasti määrati alaealine teenusele vastava õppeaasta lõpuni. SKA soovitab, et kui laps jääb KLAT teenusele õppeaasta lõpuni, tuleks kohtul määrata teenusele jäämine nii, et lapsel jääks KLAT-ist väljudes aega kohaneda tavakeskkonnaga ja valmistuda uueks õppeaastaks uues koolis. Sellisel juhul võiks KLAT-i lõpetada mitte õppetöö lõpul, vaid 15. augustil.¹⁹⁹ Selle soovitusel täitmist menetluses silma ei jäänud. Ühel juhul määras kohus alaealise KLAT teenusele kuueks kuuks vastavalt eelnevalt sõlmitud kokkuleppele.²⁰⁰ Alaealine pidi teenusele minema kohtuotsuse jõustumisest 19.06.2019.a. See tähendab, et alaealine läheb teenusele keset suve ja võib teenuselt lahkuda detsembris ehk keset õppeaastat. Samas, kui määratud aja jooksul ei ole vajadus KLAT teenuse järele ära langenud, on KOV-il võimalus teha uus taotlus KLAT teenuse jätkamiseks.

Neljal juhul määrati alaealisele pärast KLAT teenuselt lahkumist kohustus alluda käitumiskontrollile vastavalt KarS § 75 sätestatule. Pärast teenusel viibimist käitumiskontrollile allutamise annab võimaluse kriminaalhooldajal aidata noorel tema tavakeskkonnas hakkama saada ning aidata kaasa õiguskuulekale käitumisele. Viiel korral asendati esialgselt mõjutusvahendina määratud käitumiskontrollile allutamine KLAT teenusega, kuna alaealised ei suutnud järgida neile pandud kohustusi, nt rikkuti koolikohustust, registreerimiskohustust, sotsiaalprogrammis osalemise kohustust, alkoholi tarvitamise keelu kohustust.

¹⁹⁷ L. Surva, K. Tamm. Alaealiste õigusrikkumised. Kriminaalpoliitika, 2018 - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/05_alaealiste_õigusrikkumised.pdf (16.04.2022), lk 26.

¹⁹⁸ J. C. Howel. Gang Prevention: An Overview of Research and Programs. Juvenile Justice Bulletin. - Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice. 2010 detsember, lk 1.

¹⁹⁹ Sotsiaalkindlustusamet. Kinnise lasteasutuse teenus (viide 118).

²⁰⁰ VMKo 1-19-4462.

3.2 Üldpõhimõtete käsitlemine kohtumenetlustes

Kui lapsesõbraliku menetluse kohaselt tuleks alaealisi mõjutavates lahendites esikohale seada lapse parimad huvid ja nende hindamisel tuleb arvesse võtta lapse arvamust, siis tuleb tõdeda, et läbitöötatud kohtulahendites viidatakse lapse parimate huvide põhimõttele vähe, peaaegu mitte üldsegi. See tuleneb sellest, et menetlused viidi läbi lühimenetluse ja kokkuleppemenetluse sätete alusel, kus kohtul puudub otsuse tegemisel põhjendamiskohustus. Loodetavasti, kuigi kohtulahenditest ei tulene otseselt kohtu põhjendused KLAT teenusele suunamise osas, kaalus kohus enne kokkuleppe kinnitamist või lühimenetluses otsuse tegemist, kas KLAT teenus on alaealisele ikkagi sobiv meede ja vältimatult vajalik ning et täidetud on kõik SHS § 130² lg-st 1 tulenevad tingimused.

Lapse huvisid käsitleti vaid kriminaalhooldaja erakorralise ettekannete lahendamiste määrustes, kus kohus põhjendas miks KLAT teenus on alaealisele vajalik ja sobiv meede. Näiteks Tartu Maakohus on oma määruses nr 1-20-8451²⁰¹ põhjendanud, et alaealisele turvalise elu ja tervise ning edasise arengu tagamiseks on vältimatu kinnisesse lasteasutusse paigutamine. Pikema aja jooksul rakendatud kergemate meetmetega ei ole olnud võimalik hoida ära alaealise käitumisest tingitud ohtu iseendale ja teistele. Alaealine on korduvalt tarvitanud alkoholi, viibinud kodust eemal teadmata seltskonnas ajal, mil ta peab olema kodus. Tema käitumist on väljaspool kodu keeruline kontrollida. Kodust eemalviibimise tõttu ei saa tagada raviskeemi täitmist. alaealise areng on pidurdunud, kuna koolivälised probleemid segavad keskendumist koolitööle.

Tartu Maakohtu lahendis nr 1-20-1186²⁰², kus algselt määrati alaealisele kohustus järgida käitumiskontrolli ajal erinevatele kontrollnõuetele, asendati käitumiskontroll KLAT teenusega, kuna alaealine kohtupoolt pandud kontrollnõudeid ei järginud. Kohus selgitas, et alaealise edaspidises elukorralduses on vajalik stabiilne keskkond, kus on kindel päevakava, rutiin ja kehtestatud reeglid. Oluline on spetsialistide olemasolu keskkonnas, et toetada lapse iseseisvuse, toimetulekuoskuse, probleemide lahendamise oskuse ja emotsioonide reguleerimise oskuse arengut. Tagamaks alaealisele turvalise elu ja tervise ning edasise arengu, on käesolevalt kinnisesse lasteasutusse paigutamine vältimatu.

²⁰¹ TMKm 1-20-8451.

²⁰² TMKo 1-20-1186.

Üldjuhul on tegemist alaealistega, kes on kasvanud ebastabiilsetes ja arengut kahjustavas keskkonnas. Samat stabiilset keskkonda, kui pakutakse KLAT teenusel, tuleks järgida ka siis, kui alaealine teenuselt koju naaseb. Üks aasta stabiilses keskkonnas viibimist ei pruugi muuta lapse käitumist nii, et ta hakkaks õiguskuulekalt käituma, kuid vähemalt annab talle suuna, kuidas seda oleks võimalik saavutada. Et õiguskuulekat käitumist tagada ka väljaspool KLAT-i, selleks oleks vajalik alaealisele ja tema perele jätkutoe pakkumine. Abiks oleks ka kindlasti pärast KLAT teenuselt naasmist vähemalt 6 kuuline käitumiskontrollile allutamine, kus kriminaalhooldaja saaks teostada järelevalvet alaealise tegemiste kohta, samuti pakkuda ka vajadusel tuge ja lahendusi erinevate probleemidega tegelemisel. Oluline on, et lapse abivajadust märgataks võimalikult kiiresti ja sellele ka reageeritakse pakkudes erinevaid vajalikke meetmeid.

Analüüsitud lahenditest ei paistnud, et alaealisi oleks kuidagi diskrimineeritud soo, rassi, nahavärvuse, etnilise tausta, vanuse, keele, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, rahvusliku või sotsiaalse päritolu, sotsiaalmajandusliku tausta, vanema(te) staatuse, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, seksuaalse sättumuse, soolise identiteedi ega muu seisundi alusel.

3.3 Alaealise menetluses osalemine ja ärakuulamine

Nii LÕK-i kui ka lapsesõbraliku menetluse üks eesmärke on, et alaealisega seotud menetlustesse oleks kaasatud ka alaealine ise ning et tema seisukoht oleks ära kuulatud ja sellega oleks arvestatud. Kõikides kriminaalmenetlustes oli alaealisele tagatud osalemisõigus ja välja selgitatud tema seisukoht nagu LÕK artikkel 12 seda ka nõuab. Kuigi alaealist soovitatakse ülekuulata vaid korra,²⁰³ siis analüüsitud menetlustest tuli pigem välja see, et kohtueelsesmenetluses oli alaealine ülekuulamisele kutsutud korduvalt. Näiteks kriminaalmenetluses nr 1-18-5555²⁰⁴ kutsuti alaealised ülekuulamisele üle 10 korra. Tõenäoliselt oli see tingitud sellest, et neid kahtlustati 37-s erinevas episoodis, sh grupis toimepandud süüteo.

Kõikides menetlustes oli alaealisest süüdistatav kutsutud kohtuistungile, kuhu nad ka ilmusid. Kokkuleppemenetluste puhul küsis kohus alaealiselt vaid kas ta saab kokkuleppest aru ja kas ta nõustub sellega. Lühimenetluse korras läbiviidud kohtuistungil küsitles kohus alaealist juba

²⁰³ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2015 (viide 60), lk 7.

²⁰⁴ HMKo 1-18-5555.

põhjalikumalt. Samuti said talle küsimusi esitada ka prokurör ja alaealisele määratud kaitsja. Kohus küsis alaealiselt kas ta on süüdistusest aru saanud ja kas ta tunnistab end süüdi. Samuti selgitas välja alaealise seisukoha tema KLAT-i suunamise osas. Kuigi mõnel juhul ei olnud alaealine nõus teenusele minema, vaid soovis õpinguid jätkata tavakoolis, määras kohus siiski alaealise huvides talle mõjutusvahendina KLAT teenuse. Kohus lähtus KOV-i, kooli või vanema seisukohast ning hindas alaealise eelnevat käitumist ja tahet ennast muuta. Samuti võttis kohus arvesse eelnevalt alaealisele pakutud sotsiaalprogramme ja nende läbimist ning ka seda, kas varasemad rakendatud meetmed on olnud tulemuslikud. Kohus peab hindama, kas alaealist on võimalik abistada vähem piiravama meetmega kui KLAT.

Samas oli ka olukordi, kus alaealisel oli KLAT-i mineku osas ükskõiksus või alaealine sai aru, et teenusele minek on talle vajalik, kuna ta ei saa tavakoolis hakkama. Alaealised, kes olid eelnevalt olnud KLAT teenusel või olid seal juba menetluse ajal, soovisid teenusele minna või seal oma õpinguid jätkata. Oli ka neid alaealisi, kelle soov KLAT-i minna, oli tingitud sellest, et teenusel viibis juba keegi tema sõpradest.

Juhul, kui prokurör taotles kohtueelsesmenetluses kriminaalhooldajalt kohtueelse ettekande esitamist, siis ettekannetest nähtus, et alaealisele on antud võimalus oma seisukoha avaldamiseks. Samas mõnel juhul ei olnud arusaada, kas alaealise seisukoha oli ära kuulunud kriminaalhooldusametnik või lastekaitsespetsialist, kuid ega see ei olegi nii tähtis. Lapsesõbraliku menetluse põhimõtete järgi ei ole alaealise huvides, et teda kuulaksid samade asjaolude kohta ära erinevad ametnikud või spetsialistid, oluline on, et alaealine on ärakuulatud ning ta on saanud oma seisukohta väljendada. Vaid ühel juhul kasutas alaealine õigust ütluste andmisest keelduda, kuid hiljem tegi seda koos kaitsja osavõtul.²⁰⁵

Analüüsitud menetlustest saab järeldada, et menetluses on tagatud alaealisele oma seisukoha avaldamise võimalus. Seda, kas ja kui palju alaealise seisukohaga ka lahendi tegemisel arvestati, on raske hinnata. Lapsesõbraliku menetluse üheks soovitusel on, et alaealist ei kuulataks ära erinevate spetsialistide poolt. Seda soovitusel tuleks Eestis kindlasti paremaks muuta, nt luues ühtne infosüsteem, kus oleks kõik alaealisega seotud toimingud juba olemas. Sel juhul saaksid erinevad spetsialistid tutvuda juba alaealisega toimunud vestlustega ning saaks aimu tema tegelikust olukorrast. See vähendaks kindlasti alaealise ära kuulamist samade asjaolude kohta erinevate spetsialistide poolt.

²⁰⁵ TMKo 1-18-6323.

3.3.1 Seadusliku esindaja kaasamine

Üldjuhul oli analüüsitud asjades laste probleemid tingitud kehvast sotsiaalsest taustast. Vanemate puudulikud teadmised lapse arengust ja kehvad kasvatusalased oskused võivad olla üheks põhjuseks, miks alaealised probleemid tekivad. Vanemate või eestkostja kaasamine alaealisega seotud kirminaalmenetlusse on väga oluline, et pakkuda lapsele talle vajalikku tuge. Õigusrikkumiste vähendamiseks on esmatähtis tagada probleemide varajane märkamine ja probleemidele kiire sekkumine. Analüüsitud menetluste puhul oli tegemist alaealistega, kes enamasti elasid koos vanematega või vähemalt ühega neist. 11-l juhul oli määratud alaealisele eestkostjaks KOV. Kahel juhul ei olnud võimalik tuvastada, kes alaealise seaduslik esindaja oli. Alaealised, kellele oli eestkoste määratud, elasid kas asenduskodus, lastekodus, tugikeskuses, noortekodus või turvakeskuses.

Lapsed vajavad kindlaid reegleid ja vanemate toetust, kuid tihtipeale neil seda ei ole. Mitmes menetluses kinnitasid vanemad, et ei tule toime lapse koolikohustuse täitmise motiveerimisega ja igapäeva kasvatamisega. Samuti ei suuda vanemad tagada alaealise osas vajalikku järelevalvet. Viru Maakohtu menetluses nr 1-21-4993²⁰⁶ toodi välja, et alaealise ema tulenevalt oma puudest ei oska ja suuda last kontrollida ning õigustab lapse käitumist ja tegusid. Harju Maakohtu menetluses nr 1-20-5788²⁰⁷ tuvastati, et lapse isa ei suuda pakkuda lapsele igapäevast hoolt ning ei lase lapse ellu teisi lapsele lähedasi inimesi, teadlikult piirab suhteid ja panust lapse heaolusse ja arengusse. Mõlemad vanemad ei näita üles tahet last kasvatada ning on seadnud lapse hädaohtu. Kodune oluord on olnud lapse jaoks ebastabiilne ja kaootiline. Vanemad ei tohi tarvitada meetmeid, mis kahjustaksid lapse arengut ja tervist. Ajal, mil laps viibib KLAT teenusel, peaks pere muutma kodust keskkonda ja kasvatuslike meetodeid, nt läbida erinevaid koolitusi, et aru saada ja mõista alaealise käitumist ning osata erinevates olukordades õigesti reageerida. Tegemist on alaealistega, kellel on erinevad psüühika- ja käitumishäired ning on mõistetav, et vanemad vajavad sellistes olukordades ka ise tuge ja ka teadmisi, kuidas selliste lastega hakkama saada. Seega on oluline, et ka vanem läbiks erinevaid koolitusi ning käiks nõustaja juures. Samuti peaks KOV hindama perele vajaliku tugiisiku määramist. See aitaks vanematel oma teadmisi lapse arengu osas ja kasvatusalaseid oskuseid täiendada. Lapsele on oluline, et ta elaks koos vanematega ning et vanemad oleksid teda toetavad.

²⁰⁶ VMKo 1-21-4993.

²⁰⁷ HMKo 1-20-5788.

Lapsesõbraliku õigusemõistmise üheks üldtingimuseks on, et alaealist vanemat või eestkostjat teavitatakse koheselt, kui ta on toime pannud mõne süüteo.²⁰⁸ Seda, kas kriminaalmenetluse alguses vanemat või eestkostjat ka teavitati, kohtutoimikust ei paistnud. Analüüsi käigus ilmnas, et vanema või eestkostja kutsumist kohtueelses menetluses toimunud ülekuulamise juurde ei praktiseeritud. KrMS § 34 lg 1¹ ja § 35² tulenevalt on õigus tagada seadusliku esindaja juuresolek alaealise ütluste andmisel, tegemist ei ole kohustusega. Kahel juhul oli alaealine ise avaldanud, et ei soovi seadusliku esindaja juuresolekut ülekuulamisele.²⁰⁹

Küllaga osalesid vanem(ad) ja ka KOV-i lastekaitsetöötajad enamjaolt alaealisega seotud lühimenetluses toimunud kohtuistungil. Seaduslikud esindajad, kes osalesid kokkuleppemenetluste kohtuistungil üldjuhul sõna ei saanud, küllaga lühimenetluste puhul küsis kohtunik istungil ka vanema(te) või eestkostja seisukohta. Üldiselt vanemad tunnistasid, et ei saa lapse kasvatamise ja tema distsiplineerimisega hakkama ning olid nõus lapse KLAT-i suunamisega.

3.3.2 Kaitsja menetluse kaasamine

Alaealisele kaitsja määramise peamiseks eesmärgiks on talle tema õiguste selgitamine ning lapse parimate huvide eest seismine. Kaitsja peab hindama olukorda adekvaatselt ning kaitsma alaealist tema õiguste rikkumise eest. Tulenevalt KrMS § 45 lg 2 p-st 1 on kaitsja osavõtt alaealise puhul kogu kriminaalmenetluse ajal kohustuslik. Kaitsja peaks osalema kõigis alaealisega seotud toimingutel (sh ülekuulamisel ja kohtuistungil), et alaealisel oleks võimalik koheselt võimalus enda kaitsele. Kaitsja kohustus on alaealisele selgitada talle arusaadavas keeles tema õiguseid ja kohustusi ning peab jälgima, et neid kõiki ka järgitakse.

Analüüsitud menetlustes osales kaitsja igal alaealisega seotud kohtuistungil, kuid kohtueelsesmenetluses toimunud ülekuulamiste juures viie alaealise puhul kaitsjat kõikide ülekuulamiste juurde ei kaasatud. Näitkes menetluses nr 1-18-5555²¹⁰, kus kuulati alaealine kohtueelsesmenetluses üle 15 korda, osales ülekuulamise juures vaid üheksal korral kaitsja. Mingit põhjendust, miks kaitsjat ei kaasatud, menetlusest välja ei tulnud. Alaealine saab kaitsja osavõtust ülekuulamisel või istungil loobuda, kuid antud erandi käsitlemisel tuleb hinnata, et lapse huvid ei saaks sel juhul kahjustada. Kaitsja osavõtt on alaealisega seotud

²⁰⁸ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 55.

²⁰⁹ VMKo 1-21-8343 ja TMKo 1-21-5293.

²¹⁰ HMKo 1-18-5555.

kriminaalmenetluste puhul oluline, kuna alaealine ei pruugi arusaada talle süüks pandavaid asjaolusid või mõista menetluslikke reegleid.

Kaitsja osalemist kokkuleppemenetluste läbirääkimiste puhul sätestab KarS § 244 lg 1. Kaitsja peab olema veenudunud, et alaealine mõistab kokkuleppe sisu ja on sellega nõus. Juhul, kui prokuröri poolt taotletud kokkuleppe tingimused on kuidagi alaealisele süüdistatavale kahjulikud, peab sellise kokkuleppe sõlmimist kaitsja takistama. Analüüsitud menetluste puhul oli tagatud alaealise kokkuleppe sõlmimise juurde ka kaitsja ning võib arvata, et sel juhul olid alaealise õigused kaitstud.

Juhul, kui kohus teeb alaealist kahjustava lahendi, peab ta esitama kohtulahendile kaebuse. Alaealisele määratud kaitsja esitas kaebuse vaid kahel korral. Tegemist oli kohtumäärustega²¹¹, millega rahuldati kriminaalhooldaja erakorraline ettekanne asendada käitumiskontroll KLAT teenusele suunamisega. Taotlus esitati kohtule põhjendusega, et alaealised rikkusid registreerimiskohustust, alkoholi tarvitamise keeldu, lisakohustust osaleda sotsiaalprogrammis ja hoiavad kõrvale põhihariduse omandamisest. Kaitsjad palusid jätta esitatud erakorralised ettekanded rahuldamata, kuna puuduvad materiaalsoiguslikud alused lapse KLAT teenusele paigutamiseks. Kaitsjad tõid põhjenduseks, et erakorralisest ettekandest ei nähtu, millised ohud antud juhul alaealisel esinevad ja miks ei ole võimalik kasutada leebemaid meetmeid. Mõlemal juhul jättis Ringkonnakohus määruskaebused rahuldamata. leides, et maakohtu määrused on seaduslikud ja põhjendatud ning nende tühistamiseks määruskaebuse pinnalt puudub alus. Kriminaalasjas nr 1-19-7896 tõi Ringkonnakohus määruskaebuse rahuldamata jätmise põhjuseks, et edasise õiguskuulekuse tagamiseks ja selleks, et viimane jätkaks ka kontrollitud keskkonnas hariduse omandamist, on vajalik tema suhtes kohaldada mõjutusvahendina kinnisesse lasteasutusse paigutamist.

Tartu Maakohtu kriminaalmenetluses nr 1-20-1304²¹², kus kriminaalhooldaja esitas samuti erakorralise ettekande asendamaks käitumiskontrolli KLAT-iga ja mille kohus ka rahuldas, jättis kaitsja mingil põhjusel kaebuse esitamata, kuigi leidis, et ettekanne tuleb jätta rahuldamata. Samuti ei pooldanud alaealine ise ega tema vanem teenuse määramist. Antud juhul ei täitnud alaealisele määratud kaitsja enda kaitsekohustust jättes määruskaebuse esitamata. Loomulikult võis olla tegemist ka olukorraga, kus kaitsja arutas määruskaebuse

²¹¹ VMKm 1-20-1186 ja 1-19-7896.

²¹² TMK_o 1-20-1304.

esitamise vajalikkust läbi alaealisega ja selle tulemusel otsustati määruskaebust mitte esitada, aga seda asjaolu kahjuks menetlusest ei nähtunud.

Kuigi praktikas esineb mõningaid üksikuid olukordi, kus alaealisele on antud võimalus kaitsjast loobuda või mingil põhjusel ei ole kaitsja osalemist tagatud alaealise õigusrikkuja ülekuulamisel, on siiski alaealisele tagatud kaitsja osavõtt erinevates menetlusetappides, mis on kooskõlas ka lapsesõbraliku menetlusega. Alaealisest kahtlustatavale või süüdistatavale on kaitseõiguse tagamine väga oluline ning seda tuleb igas menetlusetapis järgida.

3.3.3 Alaealisele tema õiguste ja kohustuste tutvustamine

Õiguste kasutamise eelduseks on oma õigustest teadmine. KarS § 351 lg alusel tutvustatakse kahtlustatavale ja süüdistatavale viivitamata tema õigusi suuliselt või kirjalikult lihtsas ja arusaadavas keeles. Õiguste selgitamise kohta võetakse allkiri. Alaealise õiguste deklaratsioonis, mis on kättesaadav Riigi Teatajas,²¹³ on kirja pandud kõik alaealise kahtlustatava või süüdistatava õigused kriminaalmenetluses. Tegemist on nelja leheküljelise dokumendiga, mida alaealisele enne ülekuulamist tuleks tutvustada ja kui ta on nendest arusaanud, tuleks tal anda selle kohta kinnituseks allkiri.

Analüüsitud toimikutest vaid paaril korral esines olukorda, kus oli näha, et alaealisele on tutvustatud just Riigi Teatajas olevat deklaratsiooni. Muudel juhtudel oli alaealine andnud allkirja ülekuulamise protokollile, et talle on tema õiguseid ja kohtustusi tutvustatud. Millises mahus seda tehti, seda toimikutest ei nähtunud. Kuid kuna enamjaolt oli alaealistele tagatud ülekuulamistele ka kaitseõigus ning lootes, et kaitsja täitis vajadusel oma selgitamiskohustust, võib järeldada, et on täidetud lapsesõbraliku menetluse nõue alaealise õigus saada teavet tema õiguste ja kohustuste kohta.

²¹³ Alaealise õiguste deklaratsioon. Justiitsministri 14.07.2014 määrus nr 22 „Õiguste deklaratsiooni näidisvormi kehtestamine” Lisa 3 - https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/1271/2201/9002/Lisa_3.pdf (18.04.2022).

3.4 Kohaliku omavalitsuse kaasamine

KLAT teenusele suunamise aluseks on KOV-i poolt kogutud info, mis puudutab alaealise õiguskaitset, haridust, tervist ja sotsiaalset poolt. Samuti peab olema selge ülevaade varasematest sekkumistest, nende asjakohasust ja efektiivsusest, kuna KLAT teenusele suunamise üheks eelduseks on asjaolu, et varasemad ja vähem isikuvabadusi või perekonnaelu piiravad sekkumised ei ole andnud tulemusi. KOV-i kohustus on aidata abivajavat last ja tema pere erinevate abistavate meetmetega ning kui alaealine on suunatud KLAT teenusele, ka tema ettevalmistamine sinna minekuks. Abivajadus võib tuleneda sotsiaalsest või hariduslikust erivajadusest, pere toimetulekuraskustest, vaimsetervise probleemidest jne. Teenuse vajaduse ja sobivuse hindamine peab toimuma juhtumipõhiselt, st mis sobib ühele lapsele ei pruugi sobida teisele. Kaasama peab vajadusel ka eksperte. Enne KLAT teenusele minekut peab KOV olema võimaldanud lapsel osaleda teda abistavates sotsiaalprogrammides ning olema taganud vajadusel psühholoogide ja psühhiaatrite külastamise võimaluse, sh ka muud ravi võimalused. KOV peab olema kindel, et last ei ole võimalik muude meetmetega enam õiguskuulekale käitumisele aidata, kui seda on KLAT teenus.

KOV-i lastekaitsetöötaja nõustab prokuröri ja kriminaalhooldajat KLAT-i sobivuse hindamisel. Üldjuhul oli KOV alaealistega seotud menetlustesse kaasatud ja selgitatud välja milliseid meetmeid on alaealisele pakutud ja kuidas need talle mõjunud on. Enamjaolt olid lastekaitsepetsialistid pakkunud alaealistele võimalust osaleda erinevates programmides, aga tihtipeale alaealine ise ei soovinud nendes osaleda. Kõige enam pakutud programm oli mitmedimensioonilise pereteraapia (MDFT).²¹⁴ Samuti selgitas KOV välja alaealise suhted perega, alaealise tervislikuseisundi ning tema õpiharjumused enne, kui oli oma seisukoha alaealise osas esitanud. Olukorda, kus KOV alaealise KLAT teenusele suunamisega ei nõustunud, menetlustest ei nähtunud.

KOV peab kaaluma ka edasisi sekkumis- ja abistamismeetmeid pere ja lapse toetamiseks, kui laps KLAT teenuselt koju naaseb, et lapse riskikäitumist uuesti ei ilmneks ja ei toimuks tagasilanguseid. Mitmest analüüsitud menetlusest tulenes, et kui alaealine teenuselt oma tavapärasesse keskkonda naases, pani ta taaskord toime õigusrikkumise ning ta suunati jälle KLAT teenusele. Sellest võib järeldada, et rakendatud meetmete mõju ei olnud piisav ning

²¹⁴ MDFT programm on suunatud tõsiste probleemidega suure ja mitmekülgse abivajadusega lastele ja noortele ning nende peredele. Programm aitab muuta noorte käitumist ja suunata neid probleemidest eemale. - <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/mitmedimensiooniline-pereteraapia-mdft> (18.04.2022).

alaealisele tuleks läheneda teisiti, et ta kokkulepetest kinni peaks ning mõistaks, milline käitumine on õige ja milline vale. Juhul, kui KLAT teenust ei pikendata, peab olema kindel, et alaealine ei oleks tavakeskkonnas enam ohtlik nii endale kui teistele. Pereliikmetel peaks olema vajadusel võimalus saada individuaalnõustamist või -teraapiaid. Jätkutoe eesmärk peaks olema alaealise ja tema pere toetamine turvaliste ja konstruktiivsete suhete ja tegevuste leidmisel. Noorele tuleks leida ka tugiisik, kes toetaks teda haridustee jätkamisel ja toetab õiguskuulekat eluviisi. Jätkutugi võiks olla midagi sarnast vanglast vabanenute taasühiskonnastamise programmidele ja tegevustele.²¹⁵ Kui alaealine KLAT-ist koju naaseb ning õigusrikkumised ja muud teda kahjustavad käitumised jätkuvad, võib see viidata sellele, et perekond on jäänud piisava tõhusa abita.

3.5 Kooli kaasamine

Kuna KLAT-i suunamise üks põhjustest on koolikohustuse mittetäitmine, küsiti menetlustes ka kooli iseloomustust seal käiva alaealise kohta. Eesmärk oli väljaselgitada, millised on alaealise õpi- ja käitumisharjumused koolis. Koolipoolne iseloomustus alaealise käitumise osas oli menetlustes küllaltki sarnane. Kooli iseloomustustes nähtus, et alaealised ei osale tundides, panevad toime erinevaid korrarikkumisi, õpimotivatsioon on madal, esineb keskendumisraskuseid, käituvad ebaviisakalt ja vägivaldselt nii õpetajate kui kaasõpilastega, tarvitatakse alkoholi ja tubakatooteid jne. Samuti tuli iseloomustest välja, et õpilastele on pakutud lihtsustatudõpet, määratud eritugi, tagatud individuaal- või koduõppe võimalus.

KLAT on ööpäevaringne teenus, kus on tagatud alaealise järelevalve, et ta ei paneks toime ennast ega ka teisi kahjustavaid tegusid. Tavakoolis 24/7 järelevalve puudub. KLAT teenusel olles tegeletakse lapsega pigem individuaalselt, kuid tavakoolis individuaalset lähenemist esineb harva. Seega tulebki alaealise KLAT teenusele suunamisel hinnata, kas alaealise tavakooli jätmise tagab tema koolis käimise. Samuti on üks argument tavakoolis käimise mitesobivuse osas alaealise vägivaldsus. Tihtipeale puudub tavakoolis vajalik personal võimaldamaks probleemsete lastega tegeleda (nt koolipsühholoog, turvamees). Oluline on, et kui alaealine KLAT-ist tavakooli tagasi naaseb, oldakse valmis teda seal vastu võtma. Seega peaks KLAT-i ja tavakooli vahel toimuma suhtlus ja infovahetus alaealise osas. Tavakool peab olema alaealise puhul teda toetav ja abistav.

²¹⁵ Vt nt <http://www.jmk.ee/vanglast-vabanenule/>.

Kooli kaasamine alaealisega seotud menetlusse annab ülevaate alaealise käitumisest ja tema õpiharjumustest tavakoolis. Seega on kooli iseloomustus menetluses oluline dokument hindamaks kas alaealine tuleks suunata KLAT teenusele või saaks ta ikkagi hakkama ka tavakoolis käies. Koolilt iseloomustuse küsimine täidab alaealise individuaalse hindamise kriteeriumi, mis on oluline lapsesõbraliku menetluse läbiviimiseks.

3.6 Kohtueelse ettekande esitamine

Kohtueelne ettekanne annab ülevaate alaealise sotsiaalsest ja majanduslikust seisundist, tema tervisest, kriminogeensetest kalduvustest ja tema suhtes sobiva meetme kohaldamisest. Analüüsitud menetluste puhul vaid kolmel juhul ei olnud küsitud kohtueelse ettekande esitamist. Kriminaalhooldaja koostatud kohtueelses ettekandes oli väljatoodud kooli, KOV-i, vanema, alaealise ja lõpus ka kriminaalhooldaja seisukoht alaealise KLAT teenusele suunamise osas. Ettekanne andis hea ülevaate alaealise senise elukorralduse kohta. Kuigi kriminaaltoimikutes olid olemas alaealiste kohta karistusregistri väljavõtted, sai ettekandest infot ka selle kohta, kas alaealine on olnud politsei huviorbiidis.

Näiteks Viru Maakohtu kriminaalmenetluses nr 1-21-4993²¹⁶ esitatud kohtueelsest ettekandest nähtus, et alaealisel oli politseis 41 erijuhtumit. Tegemist oli 14. aastase noorega, kes hakkas suitsetama juba 6 aastaselt ning 10 aastaselt hakkas tarvitama alkoholi. Ema ei kuula ja reeglitele ei allu. Õpib lihtsustatud õppekaval. Kriminaalhooldaja leidis, et alaealisele tuleks määrata käitumiskontroll. Menetluses nr 1-21-8343²¹⁷ oli tegemist alaealisega kellel oli politseis 74 erijuhtumit. Tegemist oli 15. aastase noorega, kes elas asenduskodus ja kooli iseloomustusest tulenevalt on kergesti mõjutatav ning koolis ei käi.

Kohtueelsetest ettekannetest nähtub, et paljud noored õigusrikkujad on psühhikahäiretega psühholoogi või psühhiaatri abi vajavad isikud. Vähemalt nelja alaealise puhul oli toodud välja, et ravil on oldud ka psühhiaatriakliinikus. Alaealine, sh tema vanem, peab mõistma talle määratud ravivajadusest. Mitmel juhul oli välja toodud, et alaealine keeldub ravist. Juhul, kui alaealisele on määratud ravimite tarvitamine, tuleb selle täitmist last kasvataval isikul ka jälgida. Menetlustest nähtus, et tõsised käitumisprobleemid hakkavad alaealistel juba varajases eas, kuna need jäävad kas märkamata või vajaliku ravita. KLAT peab toime tulema suure abivajadusega psühhikahäirete ja käitumisprobleemidega lastega.

²¹⁶ VMKo 1-21-4993.

²¹⁷ TMKo 1-21-8343.

Neljal juhul oli kriminaalhooldaja kaalunud KLAT-i asemel elektroonilise valve kohaldamist. Ühel juhul ei olnud valvega nõus alaealine ja ühel juhul ei andnud korteriomaniik nõusolekut elektroonilise valve paigaldamiseks tema korterisse. Kahel juhul leidis kriminaalhooldaja siiski, et see ei oleks alaealisele sobiv meede. Vaid ühel juhul oli kriminaalhooldaja ettepanek allutada alaealine käitumiskontrollile, kuid kohus kinnitas kokkuleppemenetluse korras alaealise poolt sõlmitud kokkuleppe suunata ta KLAT teenusele.²¹⁸

Kriminaalhooldaja kohtueelne ettekanne annab hea ülevaate alaealisega seonduva kohta ja analüüsib alaealise kriminaalset käitumist ning tema hoiakuid. Samuti tuleb ettekandest välja kriminaalhooldaja hinnang, kas äkki oleks alaealisele enne KLAT-i mõistlik määrata nt käitumiskontrollile allutamine või elektrooniline valve. Analüüsi tulemusest nähtub, et kriminaalmenetlustes praktiseeritakse kohtueelse ettekande küsimist, mis on kindlasti alaealise huvides, kuna see annab ülevaate tema senisest elust. Kohtueelset ettekannet saab kasutada alaealise individuaalsel hindamisel ja juhtumipõhisel lähenemisel. Kohus saab kohtueelsest ettekandest saadud info puhul analüüsida, milline mõjutusvahend oleks antud alaealise puhul sobiv ning mõjus. Lapsesõbralik menetlus eeldab lapse individuaalset hindamist ja tema vajadustega arvestamist, seega on kohtueelse ettekande küsimine oluline ja nagu ka analüüsist selgus, seda ka praktikas kasutatakse.

²¹⁸ VMKo 1-21-4993.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada kas KLAT teenusele suunamise menetluses järgitakse lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid. Antud töös on lähtutud eelkõige EN lapsesõbraliku menetluse suunistes toodud põhimõtete järgimisest. Suuniste järgi kohtleb lapsesõbralik õigusemõistmise süsteem lapsi väärikalt, õiglaselt ning võrdselt nii kohtumenetluse eel, ajal ja pärast seda. Lapsesõbraliku menetluse puhul on tegemist õigusemõistmise süsteemiga, kus on tagatud kõigi lapse õiguste arvestamine ja tulemuslik rakendamine suurimas võimalikus ulatuses, pidades silmas lapse osalemist menetluses, lapse parimat huvi, inimväärikust, kaitset diskrimineerimise eest ja õigusriigi põhimõtteid.²¹⁹ Magistritöö eesmärgi saavutamiseks on analüüsitud 55 erinevat maakohtu kriminaalmenetlust, mis on seotud alaealisele KLAT teenuse määramisega.

Pärast alaealiste õigusrikkujatega seotud reformi on olnud eesmärgiks vähendada vanglasse sattuvate alaealiste arvu ja kasutada karistamise asemel mõjutusvahendeid. Selleks loodi KLAT teenus kuhu suunatakse lapsi, kes seavad oma riskikäitumisega ohtu enda või teiste elu ja tervise ning seda ei ole võimalik kõrvaldada mõne muu vähem piiravama meetmega. Vanglakogemuse puudumine aitab vältida alaealiste suhtes negatiivse hoiaku tekkimist ja tema sildistamist.²²⁰ KLAT loob seal viibivatele lastele turvalise keskkonna ja piirid, mida neil tavakeskkonnas ei ole. Muutusteks on vaja ka noore enda tahtmist, aga ilma positiivse mõju ja eeskujuta ei ole nad selleks võimelised. KLAT teenusel on olemas neid toetav personal, kes läheneb igale lapsele individuaalselt ja tema vajadustest lähtuvalt.

Kriminaalmenetluse läbiviimisel on oluline, et lapsele oleks teada kõik tema õigused ning kohustused ja et need oleks ka menetluses tagatud. Oluline on, et alaealine mõistaks kuidas menetlust läbi viidakse. Seega tuleb talle selgitada asju võimalikult lihtsalt ja talle arusaadavas keeles. Lapsesõbraliku õigusemõistmise põhimõtete tõhusamaks rakendamiseks on vajalik alaealine ära kuulata ja õigusemõistmisel ka tema arvamusega arvestada. Magistritöö analüüsi käigus selgus, et alaealistele on kriminaalmenetluses tagatud nii ärakuulamine ja kui ka osalemisõigus.

Samuti oli alaealistele tagatud kaitseõigus, mis on üks olulisemaid lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid. Kaitseõiguse tagamine on alaealise puhul tähtis, kuna üldjuhul ei ole kahtlustatava või süüdistatava näol tegemist isikutega, kes tulenevalt oma east oskaksid ise

²¹⁹ EN lapsesõbraliku menetluse suunis (viide 6), lk 16-17.

²²⁰ A. Markina jt (viide 3), lk 36.

enda õiguste eest seista. Tihtipeale on tegemist isikutega, kes ei ole varem kohtusüsteemiga kokku puutunud ning kaitsja ülesandeks on alaealisele selgitada erinevaid menetluslikke etappe ja ühe või teise karistusega nõustumise korral nende tagajärgi. Kuna KLAT teenuse puhul on tegemist äärmiselt alaealist piirava meetmega, tuleks kaitsjal eriti hoolikalt kaaluda, et alaealise huvid sellega kahjustatud ei saaks. Samuti on oluline, et kaitsja selgitaks alaealisele kõiki õiguskaitsevahendeid mida kriminaalmenetluses kasutada saab ja vajadusel tuleb neid ka rakendada. Juhul, kui alaealisele võimaldatakse kaitsja osavõttust keelduda, tuleks menetlejal kaaluda kolmanda isiku kaasamist (nt lastekaitsetöötaja, tugiisik)

Alaealisega seotud menetluse tuleks kaasata ka alaealise seaduslik esindaja. Menetluse käigus tuleks välja selgitada ka nende seisukoht. Samas tuleb jälgida, et pere kaasamisel ei jääks alaealise enda seisukoht välja selgitamata. Alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel tuleb pöörata suuremat tähelepanu alaealise perekonnast lähtuvate riskide ja vajaduste väljaselgitamisele ning tugevdada sotsiaaltööd alaealise õigusrikkuja vanemate ja perekonnaga.²²¹ Uuringud näitavad, et lapse ja tema pere sisuline kaasamine ja osalemine teda puudutavates menetlustes toetab lapse toimevõimekust ning samas kindlustab menetluse tulemustega nõustumist. Jätkuvalt on probleemiks riskikäitumisega laste ja nende perede ennetusmeetmete ning sotsiaalprogrammide nappus ja ebaühtlane kättesaadavus Eesti eri regioonides.²²² Alaealise seaduslike esindaja kaasamise osas jäi läbitöötatud toimikutest arusaamatuks asjaolu, kas seaduslik esindaja kutsuti alaealisega seotud ülekuulamise juurde või mitte. Menetlustest paistis, et seaduslik esindaja ülekuulamise juures ei olnud, kuid põhjust miks teda seal ei olnud, toimikutest ei nähtunud. Küllaga olid seaduslikud esindajad kutsutud alaealisega seotud istungitele, millel nad ka osalesid. Lapsesõbraliku menetluse tagamiseks tuleks igaljuhul kaasata menetluse ka lapse seaduslik esindaja, kes teda menetluse kestel saab toetada. Loomulikult tuleb hinnata, et seadusliku esindaja kaasamine ei oleks alaealise heaolu kuidagi kahjustav.

Kõige problemaatilisem on alaealisele KLAT teenuselt tavakeskkonda naastes talle jätkutoe pakkumise süsteemi puudulikus. Jätkutugi on oluline, et alaealise riskikäitumine ei jätkuks. Vanematele erineva toe pakkumine on oluline, et laps saaks vanematelt vajaliku juhendamise ning järelevalve. Lapsed vajavad erinevate piiride kehtestamist, et mitte sattuda kuritegelikule teele. Lastele tuleb selgitada mis on õige ja mis vale ning seada vajalikud reeglid. Analüüsi käigus ilmnis, et tegemist on abivajavate lastega, kes ühel või teisel moel vajavad täiskasvanu sekkumist. Alaealistega tuleb tegeleda, et ennetada tulevikus toimepandavaid õigusrikkumisi.

²²¹ A. Markina jt (viide 3), lk 42.

²²² European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), (2015), (viide 60).

Samas ei tohiks jätta perega tegelemist tahaplaanile, kuna peab paika väide, et probleemid algavad keskkonnast, kus laps kasvab. Kui alaealine on KLAT teenusel, tuleks KOV-il perele pakkuda juba siis tuge ja erinevaid koolitusi, et kui alaealine teenuselt naaseb oskaksid vanemad rakendada erinevaid meetodeid lapse abistamiseks.

Lapse KLAT-i paigutamine peab olema põhjendatud ning kohus peab hindama, kas lapse vabaduse piiramine on tõesti ainuke sobiv abinõu ja muud vähempiiiravamad meetmed ei annaks tulemust lapse heaolu ja turvatunde tagamiseks. Kohus peab alaealisele süüdistuse mõistmisel lähenema juhtumipõhiselt, st iga laps on erinev ja ühe või teise mõjutusvahendi määramise puhul tuleb olla kindel, et see ei oleks rohkem last kahjustavam. Ära proovitud peab olema kõik alaealisele sobilikud meetmed või vähemalt andma talle võimalus nende proovimiseks. Kohus peab alaealisega seotud menetlusi menetlema eelisjärjekorras, et alaealisel ei tekiks karistamatuse tunnet. Alaealine peab võimalikult kiiresti teada saada, mis on tema teo õiguslik tagajärg.

Kohtupraktikast tulenevalt ei praktiseerita alaealiste süüdistavate kohtuistungite kinniseks kuulutamist. Nagu analüüsist selgus, tehti seda vaid kahes menetluses. Kuna lapsesõbralik menetlus eeldab, et alaealisega seotud menetlused peaksid olema konfidentsiaalsed ja vältida tuleks info levikud kolmandatele isikutele (nt meedia), siis tuleks kohtul ja prokuröril kaaluda alaealisega seotud kriminaalasja arutamist pigem kinnisel istungil.

Eestis ei ole spetsiaalset alaealiste õigusrikkujatega tegelevat kohut, aga see ei tähenda, et nende asju arutavad kohtunikud ei võiks olla spetsialiseerunud just alaealiste õigusrikkujate kriminaalasjade arutamiseks. Tegemist peaks olema kohtunikega, kes on läbinud vastavasisulised koolitused. Kohtumenetlus peaks olema lapsesõbralik, mis arvestaks tema väarikustunnet ja väärtushinnanguid. Keskkond, kus laps ärakuulatakse, ei tohiks olla kuidagi teda hirmutav või vaenulik. Samuti peaksid teised alaealiste õigusrikkujatega tegelevad spetsialistid olema saanud vastavasisulisi koolitusi, et nad oskaksid abivajavale lapsele õigesti läheneda ja neile sobivaid meetmeid pakkuda.

Kohtumajadesse, prokuratuuri ja uurimisasutusse tuleks luua alaealistele mõeldud spetsiaalne ülekuulamisruum. Mõnes asutuses on juba need loodud, aga tegemist on pigem ruumidega, mis on mõeldud noorematele kui 14 aastased lapsed. Lapse ülekuulamine tavaruumis (uurija või prokuröri kabinet, kohtusaal) võib lapsele avaldada negatiivset mõju ja võib olla pigem last hirmutav. Antud keskkonnas ei pruugi laps end tunda vabalt ja turvaliselt ning seetõttu ei pruugi rääkida kõikidest menetluses olulistest asjaoludest.

Et saada vajalikku infot alaealise sotsiaalse tasuta, isikuomaduste ja kuritegu soodustanud tegurite kohta, tuleb menetlusse kaasata kõik vajalikud spetsialistid ja temaga tegelevad isikud - lastekaitsetöötaja, kool, seaduslik esindaja, kriminaalhooldaja jne. Tuleks luua infosüsteem, kus alaealisega tegelevad spetsialistid saaksid jagada omavahel infot, et vähendada alaealise ärakuulamist samade asjaolude kohta erinevate spetsialistide poolt. Analüüsist tulenevalt olid alaealistega seotud menetlustesse kaasatud nii KOV-id, koolid kui ka kriminaalhooldus.

Igale juhtumile tuleb läheneda individuaalselt ja tugineda tuleb lapse heaolule. Kohtuotsuse tegemise hetkel peab kohtunikul juba kõik vajalik info alaealise kohta olemas olema, et ta saaks teha õiglase otsuse. Kriminaalhooldaja kohtueelne ettekanne annab ülevaate alaealise senise elu kohta ning on sobiv dokument alaealise individuaalseks hindamiseks. Tegemist on dokumendiga, mida kohus lahendi tegemisel peaks kindlasti hindama. Pea igas analüüsitud menetluses oli küsitud kriminaalhooldajalt kohtueelse ettekande esitamist, mis näitab, et tegemist on menetluses ühe olulisema dokumendiga.

Lõppkokkuvõttes teeb otsuse siiski kohus, kelle ülesandeks on hinnata alaealise poolt toimepandud teo tõsidust, tema tausta, olukorda ja riske ning otsustada kas määrata talle karistus või mõjutusvahend. Lapsesõbraliku õigusemõistmise üheks kriteerimiks on, et menetlus peab toimuma võimalikult kiiresti. Analüüsist tulenevalt kestsid kriminaalmenetlused keskmiselt alla aasta, mida võib pidada küllaltki kiireks menetluse ajaks. Kuna analüüsis kasutatud menetlused olid kokkuleppe- ja lühimenetlus, siis kahjuks kohtulahenditest ei nähtunud kohtu põhjendus ühe või teise otsuse tegemisel.

Eestis on küll väljatöötatud ja rakendatud lapsesõbralikku õigusemõistmist toetav seadusandlus, kuid kindlasti on veel teatud suunades arenguruumi, nt toetav tugisüsteem nii alaealisele kui ka tema perele õigusemõistmise eel ja järel. Igas alaealist puudutavas menetluses tuleb alati mõelda, mis on lapsele parim ja meeles tuleb pidada, et kui piirata alaealise vabadust, peab see olema viimne abinõu. Last tuleb käsitleda kui kõikide õiguste kandja, kellel on õigus täieõiguslikult osaleda teda puudutavates menetlustes. Alaealistega seotud kriminaalmenetlustes tuleb menetluse alguset kuni menetluse lõpuni järgida kõiki lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid.

CHILD-FRIENDLY PROCEDURE FOR SENDING TO A CLOSED CHILDCARE SERVICE

Abstract

The purpose of this master's thesis is to analyse whether the principles of child-friendly procedure are followed in the procedure for referring a closed childcare service to a minor as a sanction on the basis of § 87 (1) 9 of the Penal Code and to find out whether the rights and interests of a child placed there are taken into account. In order to get an idea of whether the principles of child-friendly procedure have been followed, different county court criminal proceedings between 2018 and 2021 have been analysed. The sample is based on a list provided by the Ministry of Justice.

After the reform of juvenile offenders in 2018, the state aims not to impose imprisonment on minors. Other sanctions should be used, such as the closed childcare facility. The closed childcare service is intended as a last resort for a child whose behaviour seriously endangers his or her own life, health and development, or the life or health of others. As this is a measure that can only be used when absolutely necessary, this measure can only be used if the child cannot be otherwise assisted, all other measures to help the child have to be tried beforehand. The child's views must be taken into account when appointing the closed childcare service, child must be appointed by the State and the child's best interests must be the basis for the decision. As the minor may not fully understand the procedure, the role of the defender is to explain the situation and defend their rights.

Pursuant to § 130¹ of the Social Welfare Act, a clear legal basis is required for placing a child in a closed institution; the conduct must pose a serious threat to the child's own life, health or development or to the life or health of other people. Restriction of a minor's liberty must be a last resort, but it must also be ensured that no child whose liberty is to be deprived is left without help. A minor can be referred to a closed child care institution in both criminal and civil proceedings following the principles provided for in the Social Welfare Act. According to the data of the Social Insurance Board, the closed childcare service was applied for 109 times in 2018-2021 as a sanction on the basis of § 87 (1) 9) of the Penal Code. The largest number of applications was submitted in 2020, 35 applications. For comparison, the Social Insurance Board can provide statistics on applications submitted in civil court proceedings,

where in 2020 92 applications were filed. Unfortunately, there are no statistics on whether applications were granted on all occasions.

In order to promote the concept of child-friendly justice and to implement the national strategic goal, the Committee of Ministers of the Council of Europe prepared guidelines for child-friendly procedures. The guidelines aim to change and create a legal system that treats children with dignity, fairness and respect and attention, while being accessible, comprehensible and credible. According to the guidelines on Child-Friendly Procedures, a child-friendly justice system is one that ensures that all the rights of the child are taken into account and effectively enforced to the fullest extent possible, taking into account the principles listed in the Guidelines and taking due account of the child's maturity and comprehension.

It can be concluded from the analysis of this master's thesis that, in general, juvenile offenders were guaranteed the right to participate and the opportunity to express their views. As several professionals may communicate with a minor in the same procedure, a common system should be set up where officials can obtain the necessary information about the minor. The minor was guaranteed the right to a defence throughout the proceedings. There was never any discrimination in the proceedings. In almost every case, the probation officer was asked to submit a pre-trial report, which gives a good overview of the minors life. Schools and local authorities were also involved in the proceedings. With regard to the legal representative of the minor, the processed files left a confusing impression, eg whether the legal representative was summoned to the hearing. Rather, it appeared from the proceedings that there was no legal representative at the hearing. It was clear that they were attending the hearing. The proceedings took less than a year on average. As the procedures used in the analysis were conciliation and summary proceedings, unfortunately the court decisions did not show the reasoning of the court in making one or the other decision. Thus, the author finds that there is still room for improvement in Estonia in ensuring child-friendly justice. In any proceedings concerning a minor, it must always be considered what is best for the child and it must be borne in mind that restricting the minor's liberty must be a last resort.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. A. Aru, K. Paron. Lapse parimad huvid. - Juridica 2015, nr 6.
2. Alaealise õiguste deklaratsioon. Justiitsministri 14.07.2014 määrus nr 22 „Õiguste deklaratsiooni näidisvormi kehtestamine” Lisa 3 - https://www.riigiteataja.ee/akt/1271/2201/9002/Lisa_3.pdf (18.04.2022).
3. A. Liivamägi; K. Kask. Lapse küsitlemise käsiraamat. - Justiitsministeerium ja Siseministeerium, Tallinn 2016.
4. A. Markina, J. Strömpl, G. Tamm., K. Ilves, K. Luhamaa, J. Ginter, E. Tubelt, S.M. Puur, L. Roos, S. Espenberg. (2021). Noorte õigusrikkujate uuring. TÜ Sotsiaalteaduslike Rakendusuringute Keskus ja Justiitsministeerium. - https://oigus.ut.ee/sites/default/files/2022-01/noorte_oigusrikkujate_uuring_lopparuanne_22.10.2021.pdf (26.01.2022).
5. Children’s Rights in Juvenile Justice. – CRC General Comment No. 10 (2007). - <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf> (10.01.2022).
6. Eesti Vabariigi aruanne ÜRO lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta. - Sotsiaalministeerium, 2014 - https://vm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/aruanne_est.pdf (16.04.2022).
7. E. Nikonov. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. - Sotsiaaltöö 2016, nr 4.
8. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), 2015. Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused. Kokkuvõte. - https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justiceprofessionals-summary_et.pdf (26.01.2022).
9. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). (2017). Child-friendly justice. Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States. - https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly-justice-children-sperspective_en.pdf (26.01.2022).
10. Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Euroopa Nõukogu, 2012.a. - <https://op.europa.eu/et/publication-detail/-/publication/5f031e5d-9f09-11e5-8781-01aa75ed71a1> (15.01.2022).
11. Euroopa Nõukogu. Soovitus CM/Rec(2008) 11 ministrite komitee poolt liikmesriikidele Euroopa eeskirjade kohta alaealiste õigusrikkujate suhtes, kelle suhtes kohaldatakse sanktsioone või meetmeid. - 05.11.2008.

12. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega. - ELT L 294, 06.11.2013.
13. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, 11.05.2016, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise. - ELT L 132/1, 21.05.2016.
14. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja õigust teatada kinnipidamisest. Selestuskiri - <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:ET:HTML> (29.01.2022).
15. J. C. Howel. Gang Prevention: An Overview of Research and Programs. Juvenile Justice Bulletin. - Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice. 2010 detsember.
16. J. Ginter, J. Sootak. Alaealiste karistusõiguse reform Eestis: materiaalõigus, menetlus ja sotsiaaltöö. - Juridica 3/2019.
17. J. Salla. Väljast suletud, seest avatud: retsidiivsuse vähendamine noortele mõeldud kinniste asutuste abil. - Sotsiaaltöö 2016, nr 3.
18. J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Komm vlj. 5 vlj. - Tallinn: Juura 2021.
19. J. Tärn. Vägivaldse käitumise sagedase esinemise kohad ja liigid kasvatamise eritingimusi vajavate õpilaste hinnangul. Magistritöö, Tartu: Tartu Ülikool, 2015.
20. Karistusseadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus (Euroopa Liidu finantshuvide kaitse direktiivi ja alaealiste menetlusõiguste direktiivi ülevõtmine) 50 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f0ca7453-7ec2-4ff9-bf57-453e367182ef> (09.04.2021).
21. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu. 453 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/56a447c6-1e2a-4243-a488-4647f80062eb> (10.01.2022).
22. K. Gornischeff, K. Loide. Kinnise lasteasutuse asemel tugevdatud toetuse teenus. - Sotsiaaltöö 2019, nr 3.
23. K. Luhamaa. Universal Human Rights in National Contexts: Application of International Rights of the Child in Estonia, Finland and Russia. - Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015.
24. K. Paron. Lapse osalemine teda puudutava küsimuse otsustamisel. - Juridica 9/2021.

25. Kriminaalmenetluse seadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 578 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5ebd76d0-c075-4845-89b0-c6b23cca607f> (13.02.2022).
26. Kriminaalpoliitika. Laste ja noorte riskikäitumine ja vägivald. - <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/sekkumine/laste-ja-noorte-riskikaitumine-ja-vagivald> (17.04.2022).
27. K. Tamm. Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise põhimõtted. - Ajakiri Märka Last, 22.11.2017. - <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2017/11/22/alaealiste-oigusrikkujate-kohtlemise-pohimotted/> (26.01.2022).
28. K. Tamm ja K-A. Salla. Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs. - Kriminaalpoliitika analüüs, 5/2016, 12.04.2017. - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tamm._k_salla_k-a_2016._laste_toime_pandud_suutegudele_reageerimise_analuus.pdf (05.04.2022).
29. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu, 2015. - https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_et.pdf (25.02.2022).
30. Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 12 (2009). Lapse õigus olla ära kuulatud. - https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_headolu/uldkommentaar_nr_12.pdf (12.01.2022).
31. Lapse Õiguste Komitee. Üldkommentaar nr. 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikkel 3 par. 1), 29.05.2013. - https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_headolu/uldkommentaar_nr_14.pdf (12.01.2022).
32. Laste heaolu. Statistikaamet. - Tallinn 2013.
33. Lastekaitse seadus. 677 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f3beec87-7eaf-4aad-afa0-aacbdde93a4c/Lastekaitseadus> (10.01.2022).
34. Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas. – Eesti Lastekaitse Liit, Tallinn 2005.
35. L. Surva, K. Tamm. Alaealiste õigusrikkumised. Kriminaalpoliitika, 2018 - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/05_alaealist_e_oigusrikkumised.pdf (16.04.2022).
36. Maarjamaa Hariduskolleegium. - <https://www.mhk.edu.ee/et/ope/uldinfo#uldinfo> (15.04.2022).
37. M. Kurm. Kontrolliaruanne. Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses. Tallinn, 31.12.2002. -

- file:///C:/Users/talir/Downloads/ka_7035_erikohtlemine_ssoiver_15.01.03_a_lopp.pdf
(30.01.2022).
38. M. Pärn. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. Prokuratuuri aastaraamat 2018. - <https://www.prokuratuur.ee/et/alaealiste-oigusrikkujate-erikohtlemine> (22.02.2022).
39. Nõukogu resolutsioon, 30. november 2009, teekaardi kohta, mille eesmärk on tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses. – ELT C 295, 04.12.2009.
40. Penal Reform International. Protecting children’s rights in criminal justice systems. 2013. - <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/11/Childrens-rights-training-manual-Final%C2%ADHR.pdf> (29.01.2022).
41. P. Vaiksaar, E. Linnas. Kinnine lasteasutus ei karista. - Radar nr 33, kevad 2021.
42. SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus. Taastava õiguse ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamise juhendmaterjal politseitöös. 2018 - https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhendmaterjal_2018.pdf (26.01.2022).
43. Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. 360 SE. - <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/096a684f-385d-487c-9355-b4978e6174aa/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (10.01.2022).
44. Sotsiaalkindlustusamet. Kinnise lasteasutuse teenus. - <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus> (10.01.2022).
45. Sotsiaalkindlustusamet. Lapse heaolu hindamise kolmnurk. - https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_kolmnurk_plakat_web.pdf (10.01.2022).
46. Sotsiaalkindlustusamet. Lapse heaolu hindamise käsiraamat. - https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf (10.01.2022).
47. T. Hammarberg. The Principle of the Best Interests of the Child – What it Means and What it Demands from Adults. Lecture, 30.05.2008. - <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1304019> (12.01.2022).
48. T. Kolk, R. Maruste. Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012.

49. U. Krüger. Ülekuulamine kohtueelses menetluses. Õiguslikud aspektid. Tallinn 2008. - https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/371/%c3%9clekuulamine_OK_Kruger.pdf?sequence=1&isAllowed=y (30.01.2022).
50. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"). - General Assembly resolution 40/33, 29.11.1985.
51. Õiguskantsler. Laste ja noorte õigused ja kohustused. - <https://www.oiguskantsler.ee/et/laste-ja-noorte-%C3%B5igused-ja-kohustused> (12.01.2022).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Advokatuuriseadus. - RT I, 04.01.2021, 25.
2. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.
3. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. - 26.10.2012, ETL C 326/391.
4. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800. – 11. mai 2016, ELT L 132/1.
5. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL. - 22. oktoober 2013, ELT L 294, 06.11.2013.
6. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54.
7. Karistusseadustik. - RT I, 21.05.2021, 9.
8. Kriminaalhooldusseadus. - RT I, 19.03.2019, 32.
9. Kriminaalmenetluse seadustik. - RT I, 22.12.2021, 45.
10. Lapse õiguste konventsioon. - RT II 1996, 16, 56.
11. Lastekaitse seadus. - RT I, 12.12.2018, 49.
12. Riigi õigusabi seadus. - RT I, 22.12.2020, 46.
13. Sotsiaalhoolekande seadus. - RT I, 22.03.2021, 14.
14. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197.
15. Võrdse kohtlemise seadus. - RT I, 22.10.2021, 11.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

1. TrtRnKm 1-18-2563.
2. RKKKo 3-1-1-43-06
3. RKKKo 3-1-1-14-06.
4. RKKKo 3-1-1-77-11.
5. RKKKo 1-15-10967.
6. RKKKo 1-17-8281.
7. EIKo nr 24724/94, *T. vs. Ühendkuningriik*, 16.12.1999.
8. EIKo nr 24888/94, *V. vs. Ühendkuningriik*, 16.12.1999.
9. EIKo nr. 34015/07, *Zherdev v. Ukraine*, 27.04.2017.
10. EIKo nr 30943/96: *Sahin vs. Saksamaa*, 08.07. 2003.

ANALÜÜSIS KASUTATUD MENETLUSED

1. Harju Maakohus Tallinna kohtumaja: 1-21-1960, 1-20-4925, 1-20-5788, 1-20-2280, 1-19-6979, 1-19-3715, 1-19-1837, 1-19-785, 1-19-970, 1-18-4619, 1-18-5555, 1-18-3756.
2. Viru Maakohus Rakvere kohtumaja: 1-21-6563, 1-21-4993, 1-20-5048, 1-20-2294, 1-19-9670, 1-19-8843, 1-19-5020, 1-19-4462, 1-19-4412, 1-18-7769.
3. Viru Maakohus Narva kohtumaja: 1-21-3536, 1-20-8167, 1-20-4596, 1-20-689, 1-19-2363, 1-19-872, 1-19-519, 1-18-6214, 1-18-5774, 1-19-7896.
4. Tartu Maakohus Valga kohtumaja: 1-21-8343, 1-20-9112.
5. Tartu Maakohus Viljandi kohtumaja: 1-21-439, 1-21-5293, 1-21-5788, 1-20-1304.
6. Tartu Maakohus Jõgeva kohtumaja: 1-18-3698, 1-20-1186, 1-18-214.
7. Tartu Maakohus Tartu kohtumaja: 1-20-7959, 1-19-6110, 1-19-6332, 1-18-6323, 1-20-8451.
8. Pärnu Maakohus Pärnu kohtumaja: 1-20-2193, 1-18-9936, 1-18-6363, 1-18-5185.
9. Pärnu Maakohus Paide kohtumaja: 1-19-2101.
10. Pärnu Maakohus Haapsalu kohtumaja: 1-21-3749, 1-20-9520, 1-19-3271.
11. Pärnu Maakohus Kuressaare kohtumaja: 1-21-8624.

LISA 1: ANALÜÜSIS KASUTATUD MENETLUSTE KOKKUVÕTE

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja Osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulam ine + istung	KOV-i kaasamine	Kooli iseloomustus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-21-8624 Kuressaare Kokkulepe	§ 215 lg 2 p 1; § 199 lg 2 p 5, 9 + täitma pärast KRHO nõudeid <i>1-21-7429 vahistamine asendatud KLAT-iga</i>	14. a 7. klassi	Algus 01.12.2020 Lahend 14.12.2021	Jah	Jah	Jah	Jah	Ülekuulamisel ei osale, aga osaleb istungil	Jah	Ei	Jah
1-21-8343 Valga Kokkulepe	§ 215 lg 2 p 1, 2 ja § 199 lg 2 p 7, 8 + täitma pärast KRHO nõudeid	15. a 8. klassi	Algus 14.01.2021 Lahend 03.12.2021	Jah	Jah	Jah	Jah	Seadusliku esindaja (KOV) kohalviibimist ülekuulamisele ei soovi.	Jah	Ei	Ei
1-21-6563 Rakvere Kokkulepe	§ 121 lg 1, § 199 lg 2 p 9	15.a 6.klassi	Algus 13.07.2021 Lahend 29.09.2021	Jah	Jah	Ei	Ei	Vanem osaleb 1x ülekuulamisel, istungil ei osale	Jah	Jah	Ei
1-21-5293 Viljandi Kokkulepe	§ 200 lg 2 p 7, 8	15.a 8.klassi	Algus 20.01.2020 Lahend 16.09.2021	Jah	Jah	Jah	Ei	Vanemat ülekuulamise juurde ei soovi	Ei	Ei	Ei

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulam ine + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-21-5788 Viljandi Kokkulepe	§ 120 lg 1, § 215 lg 1	14.a 6.klassi	Algus 22.06.2021 Lahend 14.09.2021	Jah	Jah	Jah	Ei	Jah	Jah	Ei	Ei
1-21-4993 Rakvere Kokkulepe	§ 199 lg 2 p 7, 9	14.a 6.klassi	Algus 04.02.2021 Lahend 15.07.2021	1x ülekuulatud ilma kaitsjata	Jah	Jah	Jah	Ülekuulamise ei osale, aga osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-21-3749 Haapsalu Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 3, § 263 lg 1 p 1	15.a 6.klassi	Algus 18.01.2021 Lahend 01.06.2021	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Ei
1-21-3536 Narva Kokkulepe	§ 199 lg 2 p 7, 9, § 213 lg 2 p 1 + täitma pärast KRHO nõudeid	15.a 9.klassi	Algus 16.06.2020 Lahend 19.05.2021	2x ülekuulatud ilma kaitsjata	Jah	Jah	Jah	Ülekuulamise ei osale, aga osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-21-1960 Tallinn Lühimenetlus	§ 266 lg 2 p 1	16.a 8.klassi	Algus 17.09.2020 Lahend 30.03.2021	Jah	Jah	Ei	Jah	Ülekuulamise ei osale, aga osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-20-9520 Haapsalu Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 3 ja § 215 lg 2 p 1, 2	16.a 7.klassi	Algus 10.11.2020 Lahend 05.01.2021	Jah	Jah	Jah	Jah	KOV eestkostja Ülekuulamise ei osale, aga osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-20-9112 Valga Kokkulepe	§ 423 ¹ ja § 121 lg 1	17.a 7.klassi	Algus 02.10.2020 Lahend 10.12.2021	Jah	Jah	Jah	Ei <i>Õpib juba Maarjamaa HK</i>	KOV eestkostja, osaleb nii ülekuulamise kui istungil	Jah	JAH	Ei

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulam ine + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-20-8167 Narva Kokkulepe	§ 201 lg 2 p 4, § 200 lg 2 p 4, § 121 lg 2 p 3 + täitma pärast KRHO nõudeid	14.a 8.klassi	Algus 12.03.2018 Lahend 20.11.2020	Jah	Jah	Jah	+ Õpib juba Maarjamal	Vanem osaleb istungil	Jah	EI <i>Varasemalt KLAT 2x 1-16-6994 1-19-872</i>	Ei
1-20-7959 Tartu Kokkulepe	§ 120 lg 1, KarS § 121 lg 2 p 3 ja KarS § 215 lg 2 p 2	14.a 7.klassi	Algus 19.12.2019 Lahend 17.11.2021.	Jah	Jah	Jah	Jah	KOV eestkostja Osaleb istungil	Jah	EI	Ei
1-20-4925 Tallinn Kokkulepe	§ 199 lg 2 p 7, 9	15. a 7.klassi	Algus 22.02.2019 Lahend 07.09.2020	Kaitsja osales 2x ülekuulamis el + istungil	Kuulati üle 4x, Osales istungil	Jah + osaleb istungil	Ei	Ema osaleb 3x ülekuulamisel, 2x siis kui kaitsjat ei ole ja 1x koos kaitsjaga; ema osaleb ka istungil	Jah	EI	Ei
1-20-5788 Tallinn Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 2 ja § 199 lg 2 p 5,7,9	14.a 6.klassi	Algus 05.04.2020 Lahend 26.08.2020	Jah	Jah	Jah	Jah	Vanem osaleb istungil	Jah	EI	Ei
1-20-5048 Rakvere Kokkulepe	§ 121 lg 1	16.a 6.klassi	Algus 01.02.2020 Lahend 16.07.2020	Jah	Jah	Jah	Ei	Jah	Jah	EI	Ei
1-20-4596 Narva Kokkulepe	§ 121 lg 2 p- de 2, 3	15.a 7.klassi	Algus 12.02.2020 Lahend 03.07.2020	Jah	Jah	Ei	Jah	Vanem osaleb istungil	Jah	EI	Ei

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulam ine + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-20-2294 Rakvere Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 3 <i>Pani teod toime KLAT teenusel viibides</i>	15.a 7.klassi	Algus 10.12.2019 Lahend 29.05.2020	Jah	Jah	Ei	Jah	Ei	Jah	EI	Ei
1-20-2280 Tallinn lühimenetlus	199 lg 2 p 7, 9 ja § 274 lg 1	14.a 5.klassi	Algus 26.11.2019 Lahend 25.05.2020	Jah	Jah	Jah	Jah	Vanem osales istungil	Jah	EI	Ei
1-20-2193 Pärnu Kokkulepe	§ 121 lg 1 ja § 199 lg 2 p 7, 8, 9 <i>2-18-4392 alusel juba KLAT-is Pani teod toime KLAT teenusel viibides</i>	15a 7.klassi	Algus 20.03.2020 Lahend 27.03.2020	Jah	Jah	Ei	Jah	Eestkostja KOV - Ei tea	Jah	Ei	Ei
1-20-689 Narva Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 2, 3	15.a 7.klassi	Algus 05.11.2019 Lahend 13.02.2020	Jah	Jah	Jah	Ei	Vanem osales istungil	Jah	EI <i>Varasemalt suunatud KLAT-i 1-18-6214</i>	Ei
1-19-9670 Rakvere Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 3 <i>Pani teod toime KLAT teenusel viibides</i>	15.a 6.klassi	Algus 07.06.2019 Lahend 04.12.2019	Jah	Jah	Ei	Jah	Ei	Jah	JAH <i>1-19-2363 suunatud KLAT-i</i>	Ei

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulami ne + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-19-8843 Rakvere Kokkulepe <i>2-19-6867</i> <i>paigutatud</i> <i>KLAT-i 9kuud</i>	§ 121 lg 2 p 3 <i>Pani teod</i> <i>toime KLAT</i> <i>teenusel</i> <i>viibides</i>	16.a 8.klassi	Algus 23.09.2019 Lahend 06.11.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Jah	Ei	Ei
1-19-6979 Tallinn Lühimenetlus	§-de 121 lg 2 p 3, 199 lg 2 p 9	16.a 7.klassi	Algus 04.03.2019 Lahend 20.09.2019	Jah	Jah	Ei	Jah	Vanem osaleb istungil	Jah	Jah	Ei <i>1-18-5555</i> <i>alusel</i> <i>suunatud</i> <i>KLAT-i</i>
1-19-6110 Tartu kokkulepe	§ 199 lg 2 p 9	16.a 7.klassi	Algus 05.04.2019 Lahend 05.09.2021.	Jah	Jah	Ei	Ei	Vanem osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-19-6332 Tartu kokkulepe <i>2-18-15888</i> <i>alusel KLAT-i</i> <i>suunatud</i>	K. M. V. § 199 lg 2 p 7, 8, KarS § 203 lg 1 ja KarS § 215 lg 2 p 2 järgi	15.a 8.klassi	Algus 31.07.2018 Lahend 04.09.2021	Jah	Jah	Ei	Ei	Vanem osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-19-5020 Rakvere Kokkulepe	R.L. KarS § 121 lg 1 KLAT pikendamise <i>Toimepandud</i> <i>KLAT-is</i>	16.a 6.klassi	Algus 16.11.2018 Lahend 19.06.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Jah	Jah	Ei <i>1-18-3698</i> <i>alusel</i> <i>suunatud</i> <i>KLAT-i</i>

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulam ine + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-19-4462 Rakvere Kokkulepe	§ 202 lg 1 KLAT 6 kuud	15.a 5.klassi	Algus 12.02.2019 Lahend 03.06.2019	Jah	Jah	Ei	Jah	Vanem osaleb istungil	Jah	Jah	Jah
1-19-4412 Rakvere Kokkulepe	A.I. § 199 lg 2 p 7,8 ja KarS § 121 lg 1	15.a 6.kassi	Algus 12.02.2019 Lahend 31.05.2019	Jah	Jah	Ei	Jah	Ei	Jah	Ei	Ei
1-19-3715 Tallinn Kokkulepe	N. S. 200 lg 2 p 7	16.a 8.klassi	Algus 02.08.2018 Lahend 27.05.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Jah	Ei	Ei
1-19-1837 Tallinn lühimenetlus	J.O. § 263 lg 1 p 1, § 121 lg 2 p 3 ja § 199 lg 2 p 9	14.a 7.klassi	Algus 10.08.2017 Lahend 09.05.2019	Jah	Jah	Ei	Ei	Vanem osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-19-3271 Haapsalu Kokkulepe	KarS § 121 lg 2 p 3	14.a 7.klassi	Algus 13.12.2018 Lahend 24.04.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	KOV eestkostja Ei osale	Jah	Ei	Ei
1-19-2101 Paide lühimenetlus	§ 199 lg 1	14.a 6.klassi	Algus 15.12.2018 Lahend 18.04.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Ei	Ei
1-19-2363 Narva Kokkulepe	§ 199 lg 2 p 5	14.a 6.klassi	Algus 15.12.2018 Lahend 11.04.2019	Jah	Jah	Jah	Ei	Vanem osaleb istungil	Jah	Ei	Ei

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulami ne + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-19-872 Narva Kokkulepe	D.K. § 200 lg 2 p 7, § 199 lg 2 p 9 - § 25 lg 1, 2 ja § 121 lg 2 p 3 I.S. § 200 lg 2 p 4, 7	D.K. 14.a 7.klassi I.S. 14.a 6klass	Algus 21.07.2018 Lahend 13.03.2019	Jah	Jah	Jah	Ei	Mõlemal vanemad osalevad istungil	Ei	D.K. Jah <i>1-16-6994</i> <i>määrati</i> <i>KLAT</i> I.S. <i>õpib juba</i> <i>Maarjamaa</i> <i>HK</i> <i>09.03.2017.a</i> <i>määruse</i> <i>alusel</i>	Ei
1-19-785 Tallinn lühimenetlus	§ 199 lg 2 p 7, 8, 9 ja 424 lg 1	16.a 7.klassi	Algus 28.06.2018 Lahend 20.02.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	Vanem osales istungil	Jah	Ei <i>1-17-7230</i> <i>lahendi</i> <i>alusel</i> <i>määrati</i> <i>KLAT</i>	Ei
1-19-970 Tallinn lühimenetlus	§ 200 lg 2 p 4 – § 25 lg 2 ja § 214 lg 2 p 4	16.a 8.klassi	Algus 03.12.2018 Lahend 18.02.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Jah	Ei	Ei
1-19-519 Narva Kokkulepe	§ 120 lg 1	15.a 9.klassi	Algus 21.11.2018 Lahend 04.02.2019	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Ei	Ei	Ei
1-18-9936 Pärnu Kokkulepe	§ 263 lg 1 p 1	14.a 7.klassi	Algus 04.11.2018 Lahend 18.12.2018	Jah	Jah	Jah Istungil osaleb sots.töötaja	Jah	Ei	Jah	Ei	Ei

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulam ine + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-18-6323 Tartu Kokkulepe	S.G. § 199 lg 2 p-de 7, 8, 9, KarS § 215 lg 2 p-de 1, 2 ja KarS § 121 lg 2 p 3	15.a 7.klassi	ALgus 28.12.2017 Lahend 15.10.2021	Jah	1x keeldus ütluste andmisest	Jah	Ei	Ei	Jah	Ei	Ei
1-18-7769 Rakvere kokkulepe	R.A. § 199 lg 2 p 7	15.a 6.klassi	Algus 03.08.2018 Lahend 28.09.2018	2x ülekuulatud ilma kaitsjata	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Ei
1-18-6214 Narva lühimenetlus	§ 121 lg 1	14.a 7.klassi	Algus 07.05.2018 Lahend 03.09.2018	Jah	Jah	Jah	Jah	Vanem osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-18-5774 Narva lühimenetlus	§ 121 lg 1	16.a 7.klassi	Algus 03.04.2018 Lahend 29.08.2018	Jah	Jah	Jah	Jah	Vanem osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
1-18-6363 Pärnu Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 3	15a 7.klassi	Algus 25.02.2018 Lahend 23.08.2018	Jah	Jah	Jah	Jah	Vanem oli kokkuleppe sõlmimise juures	Jah	Ei	Ei
1-18-3698 Jõgeva Kokkulepe	§ 121 lg 2 p 3	16.a 6.klassi	Algus 01.09.2017 Lahend 05.06.2018	Jah	Jah	Ei	Jah	Osaleb istungil	Jah	Ei	Ei

Men.nr Kohus Men. liik	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Menetluse kestus	Kaitsja osalemine ülekuulami ne + istung	Alaealise osalemine ülekuulam ine + istung	KOV-i iseloostus	Kooli iseloostus	Seadusliku esindaja kaasamine ülekuulamine + istung	Kohtueelne ettekanne	Varem krim.korras karistatud	Kinnine istung
1-18-3756 Tallinn lühimenetlus <i>Vanemate avalduse alusel õpib Maarjamaal</i>	§ 199 lg 2 p 7,8, KarS § 121 lg 2 p 3 ja KarS § 200 lg 2 p 7	16.a 7.klass	Algus 06.09.2017 Lahend 16.05.2018	Jah	Jah	Jah	Jah	Vanemad osalesid istungil	Jah	Ei	Ei
1-18-4619 Tallinn lühimenetlus <i>Toimikuga sai tutvuda vaid osaliselt</i>	D.M. § 263 lg 1 p 1 ja § 121 lg 2 p 3 K. R. § 200 lg 1; § 263 lg 1 p 1; KarS § 266 lg 2 p 1, 2; § 121 lg 2 p 3 ja § 199 lg 2 p 5, 9	D. M 16.a 8.klassi K.R. 15.a 7.klassi	Algus 16.02.2018 Lahend 27.07.2018	Jah	Jah	Ei tea	Ei tea	Mõlemal osalesid vanemad istungil	Ei tea	Ei	Ei
1-18-5555 Tallinn lühimenetlus <i>37 erinevat episoodi</i>	D.Z. § 199 lg 2 p 5, 7, 9; § 263 lg 1 p 1; § 266 lg 2 p 1; § 200 lg 2 p 4, 7; § 121 lg 2 p 3 D.B. §199 lg 2 p 5, 7, 9; § 266 lg 2 p 1; § 121 lg 1; § 263 lg 1 p 1; § 200 lg 2 p 4	D.Z 14.a 8.klassi D.B 14.a 8.klassi	Algus 09.11.2017 Lahend 27.07.2018	D.Z ülekuulatud 9x kaitsjaga D. B ülekuulatud 9x kaitsjaga	D.Z ülekuulatu d 11 korda D. B ülekuulatu d 15 korda,	Ei tea	Ei tea	Mõlemal osaleb ema istungil	Ei tea	Ei	Ei

1-18-5185 Pärnu kokkulepe	§ 121 lg 2 p 3, § 214 lg 2 p 1, § 199 lg 2 p 7,8,9, § 215 lg 2 p 1, 2 ja § 263 lg 1 p 1	14.a 5.klassi	Algus 06.12.2017 Lahend 09.07.2018	Jah	Jah	Ei	Jah	Vanem osaleb istungil	Jah	Ei	Ei
KRHO erakorraline ettekanne	Karistus	Alaealise vanus, haridus	Rikkumine	Kaitsja osalemine	KOV-i kaasamine	Alaealise osalemine	Seaduslik esindaja	Krim.korras karistatud	Kinnine istung		
Menetluse nr kohtus											
1-20-8451/33 Tartu	§ 121 lg 1 la KRHO asendati KLAT-iga	15.a 6.klassi	Rikkunud korduvalt alkoholi tarvitamise keeldu ning viibinud ilma seadusliku esindaja või tema poolt volitatud täiskasvanud saatjata väljaspool kodu ajavahemikus kell 22.00 kuni 07.00. Probleeme on ka koolikohustuse täitmisega. Veetis öö arestimajas.	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	
1-20-1186/22 Jõgeva	§ 121 lg 2 p 3 KRHO asendati KLAT-iga	15.a, 6.klassi	Registreerimiskohustuse rikkumine, Probleeme on ka koolikohustuse täitmisega. Sots.programmi ei läbinud; tarvitab alkoholi	Jah Kaitsja teenusele saatmise vastu, esitas ka kaebuse ringkonda, aga jäeti rahuldamata	Jah	Jah Tunnistas rikkumisi.	Jah	Ei	Ei		
1-20-1304/22 Viljandi	§ 121 lg 1 KRHO asendati KLAT-iga	16.a, 7.klassi.	Ei täida koolikohustust; rikub süstemaatiliselt registreerimiskohustust. Keeldus KRHO vastuvõtul maski kandmisest.	Jah Kaitsja leidis, et avaldus tuleb jätta rahuldamata, <u>kuid kaebust määrusele ei esita</u>	Jah	Jah Ei soovi teenusele minna, kuna talle ei meeldi see.	Jah Vanem ei poolda KLATi, aga kui peab siis peab.	Ei	Ei		

1-19-7896/47 Narva <i>Ei saanud juurdepääsu toimikuga tutvumiseks, andmed saadud lahendist.</i>	§ 121 lg 1 ja § 199 lg 2 p 9 KRHO asendati KLAT-iga	Ei tea	Rikkunud registreerimiskohustust, lisakohustust osaleda sotsiaalprogrammis ja hoiab kõrvale põhihariduse omandamisest	Jah Kaitsja palus jätta taotluse rahuldamata. Kaitsja esitas määruskaebuse, mis jäeti rahuldamata.	Jah	Jah Ei soovi teenusele minna.	Jah Ema ei soovi, et laps teenusele läheks	Ei	Ei
1-18-214/47 Jõgeva	§ 121 lg 1 KRHO asendati KLAT-iga	16.a 6.klassi	Rikkus koolikohustust, lahkub lastekodust.	Jah	Jah	Jah	Jah KOV eestkostja	Ei	Ei